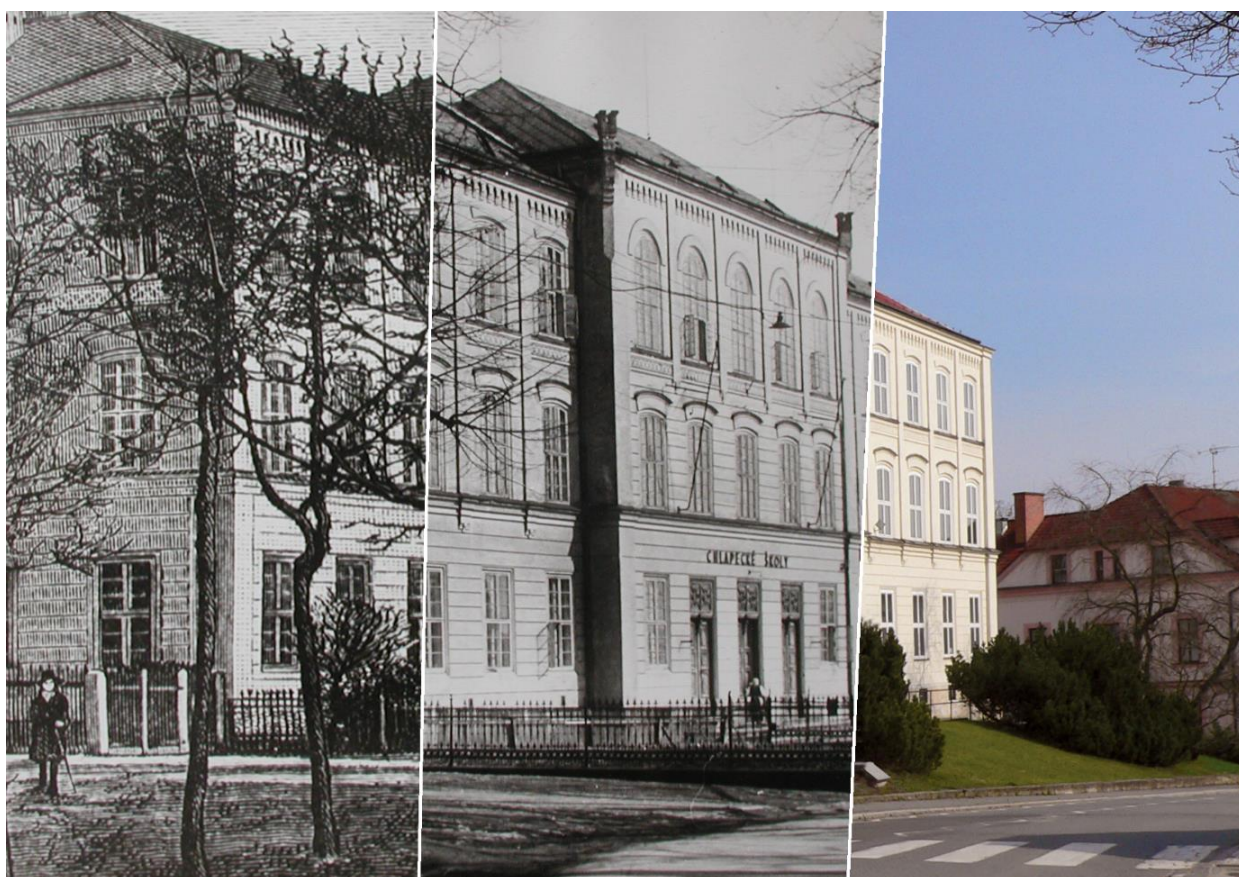

Od městské reálky k Základní škole Litomyšl, Zámecká

ZÁKLADNÍ ŠKOLA
LITOMYŠL, ZÁMECKÁ 496

1873
2023

150

O autorovi

Následující řádky sepsal a vlastními chybami opatřil Stanislav Švejcar, v roce 2023 učitel dějepisu a výchovy k občanství Základní školy Litomyšl, Zámecká 496.

Motto

„Cílem vzdělání a moudrosti je, aby člověk viděl před sebou jasnou cestu života, po ní opatrně vykročoval, pamatoval na minulost, znal přítomnost a předvídal budoucnost.“

Jan Amos Komenský

Poděkování a věnování

Poděkování

Autor děkuje všem, kteří mu s přípravou publikace jakkoli pomohli – kolegům (současným i bývalým), pracovníkům Státního okresního archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli a Regionálního muzea v Litomyšli. Zvláštní poděkování chce vyslovit bývalému řediteli školy Petru Dosedělovi za příležitost učit na Základní škole Litomyšl, Zámecká 496, jeho důvěru, pochopení pro chyby i důraz na výkon, který jej motivoval k novým úkolům.

Publikace vychází díky finanční, resp. sponzorské podpoře Města Litomyšle a tiskárny H.R.G. spol. s r. o.

Věnování

Věnováno všem, kteří ve školní budově někdejší litomyšlské reálky s vírou v lidství a s pokorou před pomíjivostí bytí vyučovali, stejně jako těm, kdo do ní přicházeli s vědomím, „že fantazie je silnější než vědění, že sny jsou mocnější než skutečnost, že naděje vždy zvítězí nad zkušeností, že smích je jediným lékem na zármutek.“ (R. Fulghum, zkráceno)

Budova ZŠ Litomyšl, Zámecká 496 před rokem 2010; foto archiv školy

Úvod

Vážení čtenáři, držíte v rukou publikaci, která nechce a nemůže být publikací odbornou. Její autor je především učitelem dějepisu, nikoliv historikem, který by dokázal veškeré jevy za uplynulých 150 let prozkoumat, analyzovat a vyhodnotit. Přesto se na následujících stránkách pokusí vyprávět útržky z historie školní budovy na Panských vanech, stejně jako střípky z života těch, kteří v ní vyučovali či do ní přicházeli jako žáci. Často a rád nechá vyprávět kronikáře i některé z pamětníků. V určitých okamžicích se přidrží děl skutečných historiků, jindy nechá promluvit studenty univerzit, kteří se ve svých pracích zabývali některými specifickými tématy. Bude usilovat o zachycení příběhu školní budovy, přesto se musí dotknout i jevů obecné historie, někdy i specifik vývoje českého školství. To vše pro vysvětlení kontextu vývoje školy, stejně jako doby, o níž bude vyprávět. Zvláštní pozornost věnuje kontroverzní soše Zdeňka Nejedlého, s jejímž umístěním před školní budovou je škola čas od času konfrontována, ačkoliv zde uvedené dílo nestojí z jejího podnětu, ani z jejího podnětu nebylo do současné podoby upravováno prostranství kolem ní. U dějin nejnovějších se zdrží hodnocení. Jako přímý účastník a tvůrce života školy posledních téměř dvaceti let nemůže poskytnout objektivní pohled na skutečnosti, které jej samotného formovaly, a díky nimž dodnes vstupuje do školní budovy na Zámecké ulici rád.

Městská reálka

Založení reálky

Historie školní budovy, v níž se dnes nachází Základní škola Zámecká, se začala psát v druhé polovině 19. století. Litomyšl byla v té době významným kulturním centrem východních Čech – nemálo k tomu přispíval i fakt, že na vzdělání zde byl kladen velký důraz. Postupující průmyslová revoluce ovšem přetvářela ráz krajiny i sociální složení obyvatelstva, proto se v Litomyšli od poloviny 19. století stále častěji hovořilo o nutnosti zřídit ve městě školu, která by připravila člověka na život po praktické stránce. Takovou školou měla být reálka, která v té době v řadě měst již existovala. Cesta k jejímu založení však byla náročná.

Poprvé se o zřízení městské reálky hovořilo v roce 1852. Zvláště aktivně o její vznik usilovali lékárník Jan Jettmar a lesník Josef Seemann, tehdy městští radní. Nová škola měla podpořit rozvoj průmyslu ve městě, zároveň měla dát možnost nadaným měšťanským chlapcům studovat v místě bydliště. Purkmistr Jiří Hradecký dokonce sestavil komitě, které se mělo celou záležitostí zabývat, záhy se však objevily spory, jež založení reálky významně zbrzdily. Jedním z nich měla být i snaha P. Staška, rektora piaristické koleje v Litomyšli, stát se ředitelem gymnázia i nově zřízené reálky. Spory však byly i mezi měšťany – někteří totiž žádali, aby z kapitálu a úroku, které město na zřízení školy vyčlenilo (60 000 zlatých), byly raději placeny gruntovní a nájemní daně.¹

Městská reálka nakonec spatřila světlo světa až školním rokem 1865/1866, kdy byla otevřena její první třída. Nastoupilo do ní třicet tři žáků. S přibližně stejným počtem se setkáváme i v letech následujících. Slavnost otevření reálky se uskutečnila 9. října 1865. „Dne 9. října sloužena důstojným panem děkanem Antonínem Šantou slavná mše svatá, jíž přítomno bylo žakovstvo reálné školy s učiteli svými a mimo p. purkmistra a rady městské všichni téměř zastupitelé města, jakož i pan c. k. okresní s c. k. úřednictvem. Po mši svaté odebralo se žactvo s celým zástupem ctihodných hostí do nově upravené síně školní a vyslechlo tu řeč páně děkanovu, v níž činem dojemným pojednáno o významu škol reálných. Nakonec provolal řečník třikrát Sláva Císaři a Králi našemu, což shromáždění hlučně opakovalo. Napotom ujal se pan c. k. okresní slova, žádaje, aby městské zastupitelstvo i nadále horlivě školy této se ujímalo a jí k zdárnému vývoji dopomáhalo. Pan purkmistr opět poroučel školu přízni c. k. okresního úřadu. Na to přečteny jsou školní zákony.“² Následující den se ve škole začalo vyučovat, a to dle osnov pro nižší reálné školy. Od roku 1866 se na reálce vyučovalo kreslení pro řemeslnické tovaryše a učedníky, od školního roku 1868/69 fungovala vyšší reálka a od roku 1871/72 pak reálka úplná. Ředitelem školy byl Karel Böhlm.

Stavba první budovy reálky

Škola se od počátku potýkala s potížemi, které byly umocněny tím, že neměla dostatečné prostory pro výuku. To i přesto, že se o stavbě školní budovy hovořilo už v roce 1862. Město

---

¹ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Fond Městská vyšší reálná škola v Litomyšli (1865 – 1887); Růžička, Jindřich: Inventář městské vyšší reálné školy (1861 – 1887). Litomyšl 1961, s. 2.

² SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Fond Městská vyšší reálná škola v Litomyšli (1865 – 1887), První zpráva veřejné městské školy reálné v královském městě Litomyšli za školní roky 1865/66, 1866/67, 1867/68. Litomyšl 1868, s. 7.

dokonce získalo povolení vybírat za účelem jejího hrazení tzv. pivní a kořalecký krejcar.³ Školní vyučování proto zprvu probíhalo v Tobiášově domě na Záhradi. V druhé polovině 60. let 19. století byla pro účely reálky postavena budova na dnešním Toulouncově náměstí. Vidět ji můžeme dodnes, sídlí v ní sbor Církve československé husitské.

Stavba druhé budovy reálky

Měšťané ale uvažovali o stavbě školní budovy nové, která by odpovídala významu, jež reálce připisovali. Tak jako při zřizování školy, i nyní však mezi nimi došlo ke sporu – tentokrát o to, kde by vlastně měla nová školní budova stát. Část měšťanů navrhovala, aby se nacházela přímo ve vnitřním městě, jiní chtěli školu postavit „na místě veřejném“. Tento spor rozdělil nejen městskou radu, ale i obyvatele. Bylo totiž zřejmé, že nová školní budova zasáhne do stávajícího panoramatu města. Z tohoto důvodu byl o radu požádán chrudimský stavitel František Schmoranz. Ten ve svém dobrozdání z 22. ledna 1869 litomyšlským měšťanům nejprve vysvětlil, jak velký význam školní budově ve městě přikládá: „Dům školní jest zajisté po chrámu Páně domem pro lidskou společnost nejdůležitějším, ba jest druhá máti člověčenstva; neboť stará-li se přirozená máti o zdravé vyvinutí těla, má škola za úlohu svou sílu duše vyvinouti a k rozkvětu přivést. Pravá osvěta, již se školou nabývá, vede k milování Boha a vlasti, vede k lidumilství a všem těm ctnostem, kterých k blahobytu lidskému zapotřebí jest. Pravé, zdravým a nepřepjatým rozumem vedené a pěstované vyučování školní naplní konečně zase nyní bohužel dosti prázdné chrámy a povznese posléz člověčenstvo k tomu všeobecnému poznání, že laskavý a mocný Bůh vše řídí a ovládá.

Školní budova má tedy vůbec:

1. Jako chrám Páně nad všechny budovy vynikati a sice:
  - a) jednoduchou velkolepostí
  - b) význačnou postavou
  - c) polohou
  - d) svobodným, přiměřeným okolím
  - e) volným přístupem a odstupem; pak má býti
  - f) jista před požárem;
budova pak sama o sobě má se
  - g) hlavní stranou k jihu
  - h) úzkou stranou k západu postaviti, jelikož v našem podnebí největší část dešťů a větrů od západu přichází, čímž zde okna a střechy mnoho trpí; v létě pak odpolední slunce okny nejvíce pálí, což pro školní třídy veliká vada jest
  - i) záchody, které při všech ústavech, kdež moc lidí se schází, velmi důležitým předmětem jsou, vyžadují při škole opatrnosti největší a jich umístění na straně severní jest beze všeho odporu nejvýhodnější, jakož i nutné, aby od hlavního stavení všemožně odtrženy byly
  - j) kde jsou síně ku kreslení, a hlavně ku vzorkování, potřeba káže hlavní zřetel na to míti, aby tyto síně na stranu severní neb alespoň východní položeny byly, an na straně severní celý den a celý rok stejné světlo jest, což při vzorkování

---

³ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Fond Městská vyšší reálná škola v Litomyšli (1865 – 1887); Růžička, Jindřich: Inventář městské vyšší reálné školy (1861 – 1887). Litomyšl 1961, s. 1.

a kreslení.... nedůležité není; neboť na straně severní je stín celý den stejný, na východní pak až od 9 hodin;

posléz mají býti

- k) chodby volné a světlé, proti průvanu chráněné a v čas zimy na zahřívání zařízené.“⁴

Stavitel velmi pečlivě vybíral a popisoval místa, kde by mohla školní budova stát. **V úvahu připadaly celkem čtyři lokality**, z nichž František Schmoranz nakonec vybral tu naproti chrámu Povýšení svatého Kříže (na Panských valech) a své rozhodnutí vysvětlil dobrou polohou místa a suchou půdou, která se zde nacházela a byla pro stavbu zcela zásadní. Významnou roli hrála i přijatelná cena. Za nejdůležitější však ve svém rozhodnutí považoval právě výbornou polohu vybraného místa. Ve svém dobrozdání litomyšlským měšťanům totiž napsal: „Zde by tento chrám osvěty a druhý po chrámu Božím, co okrasa staroslavného města i celé krajiny velmi důstojně stál... Mysleme si zde dvě patra vysoký školní palác se síněmi na 14 stop vysokými – jaký to předmět a obraz na okrasu celého města! Jaký to výhled z prvního a druhého patra do krásné vlasti, jižto se žák, zde nabytými vědomostmi obohacen, platným a užitečným má státi!“⁵

Z dalších míst, kde mohla budova reálky stát, zvažoval František Schmoranz tato: naproti bývalé c. k. nové věznici, poblíž obecního domu na náměstí, ale také u staré radnice v blízkosti stávající reálné školy.

Stavba budovy reálky začala na jaře roku 1871, dokončena byla na podzim roku 1873.

Projektantem se stal Moritz Hinträger z Vídně, vlastním stavitelem pak Jindřich Fölkel. Budova měla být postavena po vzoru reálky v Plzni, kterou stavitel Hinträger rovněž projektoval. Škola v Plzni, vybudovaná v letech 1864 – 1865, je litomyšlské reálce skutečně stylově velmi blízká jak ve své dispozici, tak v utváření a členění hmot, ploch a okenních prvků. „Městský místní

Pohled na Litomyšl, vydáno 1911;
foto soukromý archiv Lenky Backové

výbor věnoval pro tu stavbu 20 000 zlatých.... K tomu všecko stavební dříví proti časnému splácení i cihelní materiál. I pán našeho zámku, kníže Thurn Taxis, daroval k této stavbě 60 000 kusů cihel.“⁶ Město také znovu dostalo povolení vybírat pivní krejcar, tedy zvláštní formu daně z točeného piva.

Školní budova má půdorys velkého písmene E. Oproti plzeňské škole je však méně dekorativně členěná. I přes prvotní

⁴ Dobrozdání F. Schmoranze, s. 1. Originál dokumentu se s největší pravděpodobností nachází v Regionálním muzeu v Litomyšli – ani s pomocí pracovníků muzea se však jeho aktuální uložení (2023) nepodařilo dohledat.

⁵ Tamtéž.

⁶ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika města Litomyšle 1848 – 1914, kr 33, s. 146.

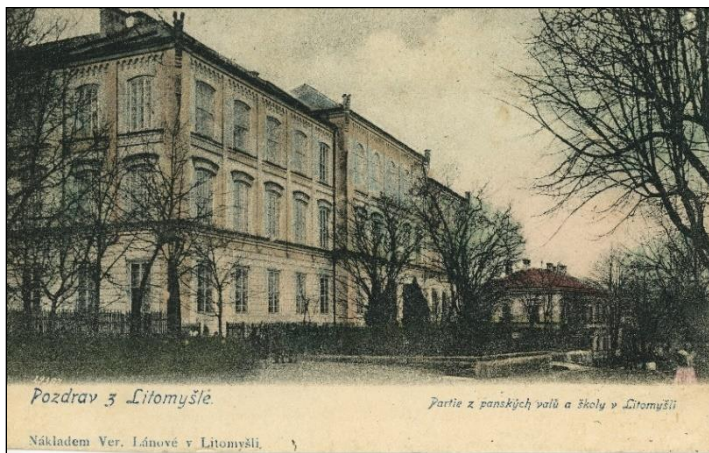
obavy byla nakonec Litomyšlany velmi dobře přijata, zapadla do panoramatu historického města a stala se jeho skutečnou ozdobou.

Výuka na městské reálce

Co všechno se ve škole vyučovalo, se můžeme dozvědět z dochovaných maturitních protokolů. Mezi předměty nalezneme všechny ty, které se učíme dodnes – český jazyk a literatura, matematika, dějepis, zeměpis, přírodopis, silozpyt (fyzika), lučba (chemie), dále pak německý jazyk, kreslení, ale i popisné měřičství. Povinným předmětem bylo rovněž náboženství, z něhož se skládala zkouška. Zejména v pozdějším období se setkáváme také s francouzštinou, deskriptivní geometrií, zkouškou ze zpěvu či tělocviku.

Pokud student u maturitní zkoušky uspěl, byl „uznán za dospělého“, případně „dospělého s vyznamenáním“. Pokud se mu však zkouška nezdařila nebo ji dokonce nepodstoupil, za dospělého uznán nebyl. Byla mu však dána možnost zkoušku si zopakovat.

Ve škole byla zřízena knihovna. Ta zprvu obsahovala spíše skromnější sbírku, postupně se však rozšiřovala. Byla rozdělena do několika „odborů“: pedagogický, filologický, matematika, fyzika, chemie, technika, zeměpis, dějepis, přírodověda, beletrie, poezie a knihy s různým obsahem. Škola měla též dostatek pomůcek pro kreslení a rýsování, pro zeměpis a dějepis, sbírky přírodovědné pro zoologii, botaniku, mineralogii. Fyzikální kabinet zahrnoval pomůcky pro statiku, dynamiku, hydrostatiku, hydrauliku, aerostatiku, akustiku, električnost, galvanismus, optiku aj.

Budova bývalé městské reálky, rok 1901;
foto soukromý archiv Lenky Backové

Na škole bychom již od jejího počátku našli též sbírku mincí.⁷ Žáci s učiteli chodili na vědecké vycházky. Byly to například vycházky přírodovědné, ale i do skláren, pivovarů, lihovarů, mýdlárny a koželužny. Mimo to museli navštěvovat bohoslužby a pravidelně (čtyřikrát, později třikrát ročně) přistupovat ke zpovědi.⁸

Začátkem 80. let začala jednání o postátnění reálky. To vedlo ve školním roce 1881/82 k tomu, že byl zrušen zápis do první třídy reálky a otevřela se první třída reálného gymnázia. Reálku následně převzal do své správy stát, a to od 1. ledna 1882. Její ředitel Běhm se stal profesorem a náměstním ředitelem nově vzniklé kombinované státní střední školy⁹ (= sloučené reálky

⁷ Jůzová, Ilona: Vývoj středního a odborného školství v Litomyšli od Bachova absolutismu do počátku 1. světové války. Bakalářská práce. Brno 2012, s. 32.

⁸ Tamtéž.

⁹ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Fond Městská vyšší reálka v Litomyšli (1865 – 1887); Růžička, Jindřich: Inventář městské vyšší reálné školy (1861 – 1887). Litomyšl 1961, s. 2.

a gymnázia). V roce 1887 bylo pak rozhodnuto a následující rok nařízeno zrušení všech tříd spojené střední školy, tedy i tříd reálných. Školní rok 1887/88 byl tak pro reálku školním rokem posledním.

Vybrané osobnosti spojené s městskou reálkou

Karel Běhm

Jak již bylo uvedeno, Karel Běhm se stal ředitelem reálky a zůstal jím až do školního roku 1882/83, kdy došlo ke sloučení reálky s gymnáziem. Snažil se co nejvíce podporovat chudé

Karel Běhm, 1870, autor obrazu
Leopold Ferber; Regionální muzeum
v Litomyšli, inv. č. 20A-38

studenty, pro svoje požadavky na učitele byl však vnímán jako kontroverzní. Aloise Jiráskas prý například nutil, aby vytvořil věcný katalog učitelské knihovny¹⁰. „Rozepisoval jsem bez přestání, jen abych se protivného mi úkolu co nejdříve zbavil. Vedle toho však jsem korigoval německé úlohy a přehlížel rukopisy pro Lacinou knihovnu. A pokoj, ve kterém jsem pracoval, byl tmavý. Psal jsem za kalných, podzimních odpolední, večer do noci. Z toho pak oční choroba. Nesměl jsem ani psát, ani číst; rozjitřené oči ani světla nesnesly. Sedal jsem večer v tmavém koutě nebo chodil jsem, nebylo-li větrno, náměstím, vyhýbaje se světlu podsině. Byly to zlé chvíle. Prudký ten záchvat přešel koncem zimy; na jaře 1880 bylo lépe. Památka mně však zůstala.“¹¹

Mezi studenty byl prý Karel Běhm naopak oblíbený. Svůj čas trávil mimo jiné hudební výchovou a vedením orchestru, který sestavil, řídil a vložil do něj nemalé finanční prostředky. Organizoval se studenty výlety do okolí, od roku

1877 byly pořádány též veřejné hudební akademie společně s veřejnými přednáškami učitelského sboru. Po sloučení reálky s gymnáziem zůstal dalších šest let profesorem dané školy.

Podobně o Běhmovi hovoří i osobní vzpomínka „Františka Hendrycha, studenta litomyšlské reálky, později učitele a ředitele školy v Újezdě a Cerekvici...“¹² Ten napsal: „Běhm byl rázovitá figura a musím o něm všechno, co vím, říci. Běhm byl populární osobou v Litomyšli; jeho zevnějšek neukazoval na ředitele reálky. Chodil po škole v dlouhém kabátě, který vyhlížel, jak by se v něm líhli stehlíci. Smál se Vognerovi¹³, že má při dirigování manžety. Politicky byl staročechem.... Studenty měl rád, nedal na ně dopustit a rázně se jich zastal proti každému. Jen židovské studenty nemiloval.... Běhm byl u studentů oblíben a bylo těžko proti němu

¹⁰ Sochorová, Magdaléna: Litomyšlské období Aloise Jiráskas v privátní korespondenci s Marií Podhajskou. Bakalářská práce. České Budějovice 2015, s. 20.

¹¹ Životopis Aloise Jiráskas. Aloisjirasek.cz [online]. [cit. 2022-09-28]. Dostupné z: <https://aloisjirasek.cz/zivotopis/>.

¹² ARML: Fond Reálka Litomyšl, karton č. 2.

¹³ František Vogner byl český učitel, sbormistr a hudební skladatel, který působil v Litomyšli.

pořádat demonstrace. Böhml byl podivín, proto s ním paní nežila – bydlila v Chrudimi.... Takovému podivínu nešly ovšem liter. práce Jiráskovy pod nos a sekýroval jej.“¹⁴

Alois Jirásek

Z učitelů, kteří ve škole působili, byl tím nejvýznamnějším bezesporu Alois Jirásek, který do Litomyšle přišel v roce 1874. Ve stejném roce bylo postátněno piaristické gymnázium, na němž Jirásek zprvu působil jako tzv. suplent. Učil český jazyk, dějepis či zeměpis. Ředitelem gymnázia byl v té době Antonín Tille, blízký přítel Boženy Němcové. Ve sborovně se Jirásek potkával se spisovatelem Aloisem Vojtěchem Šmilovským či Josefem Novákem, manželem spisovatelky Terézy Novákové. Jako suplent měl ale nízký plat, v roce 1877 se mu však naskytla příležitost přestoupit na reálku. „Nastávaly zlé časy pro suplenty; nedostávalo se míst skutečných a na léta nebylo na ně naděje. Také mně hrozila dlouhá suplentura. Na městské reálce v Litomyšli bylo sice místo, ale to musil dostat a také dostal kolega Dominik Čipera, jenž na reálce již učil. Obecní zastupitelstvo jej zvolilo; mimo nadání však sám se toho místa vzdal pro spor, který měl s ředitelem. Pojednou se tedy místo uvolnilo. Ucházet jsem se o ně a městské zastupitelstvo mne zvolilo poslední den měsíce září.“¹⁵

S příchodem na reálku si Jirásek polepšil finančně, dosáhl zde také tzv. definitivy, kterou bychom dnes mohli přirovnat k smlouvě na dobu neurčitou, a stal se profesorem. Podle řady vyjádření zde však spokojený nebyl. Zatímco ředitel gymnázia Tille jej podporoval i v jeho literární činnosti, na reálce narážel na nepochopení ředitele Böhma. Nakonec se v roce 1882 na gymnázium vrátil.

O Jiráskovi se v době jeho působení na reálce pochvalně vyjádřila c. k. zemská školní rada, která v jednom z usnesení z roku 1881 uvedla: „C. k. zemská školní rada ze zprávy podané a visitací tamějšího ústavu od c. k. školního inspektora zemského Jana Kosiny s libostí vyznamenala, že vědecký prospěch mládeže, pokud se týče předmětův humanitních celkem náležitě vyhovuje požadavkům zákonným. Obzvláště pak horlivé snaze a učitelské dovednosti profesorů Josefa Štěpánka, P. Stanislava Pachty a Aloise Jiráska zaslouženého dostává se uznání.“¹⁶

V době působení na reálce se Jirásek zamiloval do Marie Podhájské. V roce 1879 se vzali a postupně se jim narodilo sedm dětí – čtyři z nich za jejich pobytu v Litomyšli. V Litomyšli jej ovšem potkala také tragická událost, zemřela zde jeho dcera Marie. V roce 1888 získal Jirásek místo na gymnáziu v Praze. Začátkem září téhož roku Litomyšl opustil. 5. září byl pořádán oficiální večer na rozloučenou na Karlově, 9. září se rozloučil v úzkém kruhu přátel a 11. září odjela Jiráskova rodina vlakem z Litomyšle. „Zasypání kvítím, dojati vstoupili jsme do vozu. Stojím s rodinou u oken, naposledy kyneme – nádraží už to tam – ještě město vidíme, starý zámek, ještě věže piaristického kostela tam u gymnasia, ještě Nedošín, milý Nedošínský háj v prvním plápolu podzimních barev; zmizel, zmizela Litomyšl všecka. Sešla z očí, ne však z mysli. Zůstala v srdci.“¹⁷

---

¹⁴ ARML: Fond Reálka Litomyšl, karton č. 2.

¹⁵ Životopis Aloise Jiráska. Aloisjirasek.cz [online]. [cit. 2022-09-28]. Dostupné z: <https://aloisjirasek.cz/zivotopis/>.

¹⁶ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Fond Městská vyšší reálná škola v Litomyšli (1865 – 1887). Kniha č. 4, Vynesení c. k. zemské školní rady č. 14512 z roku 1881.

¹⁷ Životopis Aloise Jiráska. Aloisjirasek.cz [online]. [cit. 2022-09-28]. Dostupné z: <https://aloisjirasek.cz/zivotopis/>.

Po zrušení reálky

Po zrušení reálky byly do budovy umístěny především chlapecké školy (obecná a měšťanská), v roce 1888 také škola řemeslnická. Od roku 1891 patřilo její druhé poschodí nově zřízenému muzeu.

Řemeslnická škola

Řemeslnická škola se stala vlastně takovou náhradou za právě zrušenou reálku. V budově někdejší reálky byla umístěna jen dočasně, v roce 1893 se stěhovala na Toulouvcovo náměstí, a sice do původní budovy, která byla pro reálku postavena. Do prvního ročníku mohlo být, podle městského kronikáře s ohledem na omezené prostory dílen a nedostatek nářadí v nich, přijato jen 35 žáků. Hlásilo se jich prý 55.¹⁸ „Všeobecná škola řemeslnická určena je pro hochy, kteří se chtějí věnovati řemeslu, doporučuje se však též těm, kdo jdou k obchodu neb jinému praktickému zaměstnání. Výsledek zkoušky z jazyka vyučovacího a z počtu rozhoduje o přijetí na ústav. Školní plat ani zápisné zpočátku se neplatilo a nemajetní žáci obdrželi potřeby a knihy od ústavu. Žactvo na těchto školách vůbec již dvanáctým rokem počíná opravdovou přípravou k práci řemeslné. To na jiných ústavech není; neboť chlapec dospěvší čtrnácti roků nerad se věnuje řemeslu, on jest na počínání v řemesle již starý. Uvědomění o budoucí práci a povolání (je) třeba vštěpovati již ve věku útlém, kdy mysl sama ráda se obírá prací tělesnou. A to státi se může jen na škole řemeslnické....“¹⁹ Ve škole se vyučovalo „náboženství, jazyku vyučovacímu a písemnostem, zeměpisu, počátkům přírodopysu a mechaniky, nauce o látkách o technologii, živnostenským počtům, účetnictví a nauce, o zákonech živnostenských, kreslení od ruky, měřictví a měřickému rýsování, nauce o průmětech odborného rýsování a kreslení, živnostenskému krasopisu; dále poměrně povinným předmětům, jež jsou: německý jazyk, kupecké účetnictví a dopisování, nauka o formách, modelování a vyučování zručností. Při

Muzejní expozice v budově reálky;
Regionální muzeum v Litomyšli,
inv. č. 22P-X16-7

zakončení každého školního roku byla ve školních místnostech několikadenní výstava prací žáků těchto zahájena, těšící se živé účasti.“²⁰

Muzejní spolek a městské muzeum

„Po zrušení reálných škol připadly bohaté sbírky učebné ústavu toho sestávající ze sbírky přírodovědecké, fyzikální, dále ze sbírek mincí, výkresů modelů, tiskopisů, starožitností aj. – jakož i dosti objemná knihovna – městu Litomyšli, aby jimi přiměřeně naloženo bylo. Městský důchodní p. Karel Welz uvázel se pak v práci sbírky ty náležitě srovnati a umístiti, čímž před

¹⁸ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika města Litomyšle 1848 – 1914, kr 33, článek 205, list č. 190 (doplněk).

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Tamtéž.

poškozením a zkázou zachovány byly. Utvořivší se v roce 1890 musejní spolek, převzal pak veškeré tyto sbírky do správy a uschování, když mu totiž k tomu cíli usnesením místního zastupitelstva... odevzdány byly.²¹

Musejnímu spolku byly zastupitelstvem svěřeny i památné archiválie města. „Spolkové stanovy byly 6. května 1891 schváleny. Od té doby spolek ten, mající své místnosti v budově bývalých škol reálných, v míře utěšené (vzkvétá) a rozmnožuje horlivě sbírky péči jeho svěřené...“²² Podle Průvodce po Litomyšli od dr. Tomáše Kopeckého z roku 1905 se v roce 1894 konala v Litomyšli národopisná výstava, která k obohacení sbírek ještě více přispěla.²³ Tentýž dokument nás zároveň nechává nahlédnout do jejich uspořádání. Jak již je uvedeno výše, bylo muzeum umístěno v druhém poschodí školy a rozděleno do šesti „síní“.²⁴ V první síni se

Muzejní expozice v budově reálky; Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. 22P-X16-10

nacházela obrazárna s řadou děl litomyšlského rodáka Antonína Dvořáka, ale i „malým obrazem“ od Julia Dvořáka. Druhá síň zahrnovala přírodopisné sbírky složené především z domácího ptactva a nerostů (sbírky někdejší reálky). Třetí síň byla věnována památkám města Litomyšle – byl zde vyložen bohatý městský archiv 13. stoletím počínaje. „Jsou tu listiny pergamenové, majestáty králů českých, na nichž zakládala se práva a výsady města, manifesty biskupů, pak některé knihy zápisní a památní. Nejcenější

památkou jest graduál pergamenový z r. 1563....“²⁵ Ve stejné síni byly vedle obrazů staré Litomyšle k vidění památky litomyšlských cechů či popravní meč zdejších katů z roku 1620. Ve čtvrté síni byla k dispozici muzejní knihovna, v páté se pak nacházely artefakty ze skla, porcelánu a kovů či vykopaniny z archeologického naleziště Hrutova. Poslední, šestá síň, byla věnována památkám národopisným „jedině ve zdejším okrese sebraným, jež se řadí svou bohatostí mezi nejpřednější sbírky na českém východě.“²⁶ „Podrobnější vypočítávání neuvádíme, ježte potřebná data u každého předmětu jsou uvedena, o vstup nutno požádati zasloužilého kustoda p. Quido Šimka, obchodníka naproti poště.“²⁷ Muzeum se následně v budově školy nacházelo až do roku 1927.

²¹ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika města Litomyšle 1848 – 1914, kr 33, list č. 199.

²² Tamtéž.

²³ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kopecký, Tomáš: Průvodce po Litomyšli a okolí, s. 32. Litomyšl 1905 (vlozeno v Kronice města Litomyšle 1848 – 1914, kr 33)

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Tamtéž, s. 33.

²⁷ Tamtéž.

Chlapecké školy

Chlapecká škola – nebo také „chlapajda“. S tímto označením školy na dnešní Zámecké ulici se setkáme zejména u starší generace. Správně však musíme hovořit o chlapeckých školách – škole obecné a škole měšťanské.

Obecná škola byl typ školy pro základní vzdělávání dětí zavedený v Rakousku (včetně českých zemí) v roce 1869. Byla institučně odděleným prvním stupněm národní školy, jejím druhým stupněm byla škola měšťanská (tzv. měšťanka, po roce 1918 nazývaná též občanská škola), uzákoněná v roce 1870.

Systém zavedený v druhé polovině 19. století zůstal (s určitými změnami) v platnosti i po vzniku Československa. Pomineme-li dobu nacistické okupace, existoval až do roku 1948, kdy byl přijat zákon o jednotném školství. Jednalo se mimochodem o zákon, který prosadil Zdeněk Nejedlý, s nímž se v našem vyprávění ještě setkáme. Než se však vypravíme do historie života chlapeckých škol, připomeňme si stručně jejich historii v Litomyšli.

Když se obecná chlapecká škola dostala do budovy zrušené reálky, měla za sebou již dlouhý vývoj. Hlavní litomyšlská škola, povýšená v roce 1810 ze školy triviální, měla své místo v budově piaristického gymnázia, později také filozofického ústavu. Stejně jako gymnázium byla i tato budova spravována řádem piaristů a její ředitel byl podřízen rektorovi koleje. V třídách učili klerikové, tj. studenti gymnázia, resp. filozofie, kteří bydleli v místní koleji. Ve školním roce 1806/1807 byl jedním z nich Jan Evangelista Purkyně.²⁸

V roce 1870 byla škola rozšířena o jednu třídu a proměněna v obecnou školu chlapeckou. Klerikové byli nahrazeni převážně světskými učiteli v roce 1871, a sice konkurzem. „Ve školním roce 1880/81 školu navštěvovalo 444 žáků; ve třídě bylo průměrně 90 žáků, v roce následujícím tento počet přesáhl 99, když počet žáků vzrostl celkově na 492.“²⁹ Po zrušení reálky se obecná chlapecká škola přestěhovala do její budovy. Stalo se tak počátkem školního roku 1889/1890. V kronice obecné chlapecké školy nalezneme k uvedené události následující záznam: „Zahájení nového školního roku stalo se slavnými službami Božími dne 17. září u přítomnosti místní školní rady a mnoha rodičů. Z chrámu Páně uvedena mládež poprvé do nové budovy bývalých reálných škol zdejších. Zde vyložena žactvu nejdůležitější pravidla školní kázně, načež bylo propuštěno domů.“³⁰

Rozhodnutím zemské školní rady z 5. ledna 1903 byla v Litomyšli zřízena měšťanská chlapecká škola. Správa měšťanské chlapecké školy byla svěřena řediteli měšťanské dívčí školy Josefu Peterkovi. Z rozhodnutí zemské školní rady z 19. července 1903 došlo ke sloučení měšťanské chlapecké školy s obecnou chlapeckou školou. Po odchodu řídícího učitele J. Kastnera bylo od 1. září 1905 ustanoveno, že se pětiletá obecná škola sloučí s měšťanskou pod názvem Obecná a měšťanská škola chlapecká v Litomyšli.³¹ Počátkem školního roku 1905/06

---

²⁸ Vosyka S., Kuchtová P., Tajstrová C.: Národní a střední škola chlapecká Litomyšl (1773) 1812 – 1953 (1954). Inventář, s. 1. Litomyšl 1999.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika chlapecké školy litomyšlské, 1811 – 1889, kr 315, s. 150.

³¹ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Fond Nár. a stř. škola chl. Litomyšl; Vosyka S., Kuchtová P., Tajstrová C.: Národní a střední škola chlapecká Litomyšl (1773) 1812 – 1953 (1954). Inventář, s. 1. Litomyšl 1999.

navštěvovalo obecnou školu 486 žáků, měšťanskou 113 žáků. Ve školním roce 1907/08 byla obecná i měšťanská škola umístěna v jedné budově, a sice do bývalé reálky. V roce 1932 došlo rozhodnutím zemské školní rady k rozdělení školy na obecnou a měšťanskou. Rozdělení bylo pouze formální, kabinety a knihovny zůstaly společné. V roce 1941 byla škola přejmenována na Hlavní školu chlapeckou. 22. září se pak musela přemístit do budovy dívčí školy, neboť v budově někdejší reálky byly zřízeny dílny vojenských ševců a krejčích.³² „Po skončení druhé světové války byla v roce 1945 škola znovu přemístěna do původní budovy a užívala označení obecná, resp. národní a měšťanská, resp. střední škola chlapecká. V roce 1953/54 došlo ke sloučení střední školy s národní v osmiletou střední školu. Tímto rokem skončila existence obecné, resp. národní a měšťanské, resp. střední školy chlapecké.“³³

Pohled na budovu chlapeckých škol a chudobinec, rok 1912; foto soukromý archiv Lenky Backové

Pojďme se tedy vypravit do historie chlapeckých škol. Naším cílem nebude přesné sledování toho, co se dělo na škole obecné či měšťanské. Budeme se soustředit na zajímavé střípky ze života jich obou. Promlouvat přitom necháme zejména školní kronikáře, byť jejich výpovědi nemusí být přesné – a zcela jistě byly často zabarveny jejich vlastním názorem....

Ze života chlapeckých škol

Kroniky chlapeckých škol nás nechávají nahlédnout například do toho, jak žáci ve škole slavili Vánoce, či na to, jaké nemoci je trápily (mimo jiné záškrt, na který někteří žáci bohužel i zemřeli, spalničky, příušnice, úřady varovaly též před slintavkou, kulhalkou a cholerou³⁴). Někdy lze narazit též na záležitosti z našeho pohledu úsměvné – to například v okamžiku, kdy okresní školský rada zakázal hru kuželek, protože ji shledal z pohledu mravního vývoje žáků za nebezpečnou. Zajímavé jsou informace o tom, jaké podpory se na přelomu 19. a 20. století dočkali chudí žáci. Těm byly darovány sešity, Spolek (dnes Sbor) paní a dívek vařil chudým dětem polévku (vždy v zimních měsících, dle kroniky poprvé již v roce 1883³⁵), děti dostávaly volné vstupenky na plovárnu, ale bývaly obdarovány také obuví, šatstvem či prádlem. Příležitostí k obdarování všech, a opět zejména chudých dětí, byla každoroční akce „Vánoční stromek“ (konala se i v době před přestěhováním obecné chlapecké školy do budovy někdejší

³² SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Fond Nár. a stř. škola chl. Litomyšl; Vosyka S., Kuchtová P., Tajstrová C.: Národní a střední škola chlapecká Litomyšl (1773) 1812 – 1953 (1954). Inventář, s. 1. Litomyšl 1999.

³³ Tamtéž, s. 2.

³⁴ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Fond Národní a střední škola chlapecká Litomyšl, karton 4/1, 4/3 a 4/4.

³⁵ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné chlapecké školy v Litomyšli 1889 – 1905, kr 314, s.105.

reálky). Pravda, dárky, které tenkrát žáci dostávali, by současné děti zřejmě zaskočily. Jednalo se kupříkladu o vánoční housky, boty, punčochy, kabáty, kalhoty, čepice, sukně, zástěry, šátky, čepečky, jupky, košile, šle, ale také vlašské ořechy, jablka, perníkové cukroví či např. obrázky Jeho Veličenstva Františka Josefa I. nebo obrázkové upomínky na „Vánoční stromek“.

Už před první světovou válkou se konaly dětské dny. Nezachovaly se nám bohužel žádné fotografie, máme však k dispozici alespoň program jednoho z nich. Konal se ve velkém sále Smetanova domu a byl uspořádán v upomínku nastoupení Jeho Veličenstva Františka Josefa na trůn. Představení mělo svoje heslo: „Vše pro dítě“, výtěžek byl věnován ve prospěch České zemské komise pro ochranu dětí a péči o mládež v Království českém. Nechybělo upozornění pořadatelů o tom, že se začne přesně.

V úřední korespondenci pak nalezneme nejrozumnější zprávy a podněty jak ze strany různých úřadů vůči škole, tak ze strany školy vůči těmto úřadům. V roce 1892 například ředitel obecné školy Jan Bulva žádal „Výbor města Litomyšle“ o vybudování nového chodníku. „Slavný místní Výbore! Učitelský sbor obecné školy chlapecké, máje na zřeteli blaho a zdraví dětí péči jeho svěřených, usnesl se v konferenci, konané dne 29. července 1892, na tom upozorniti slavný místní Výbor na špatný chodník v Nové ulici, po němž chůze jak pro dospělé osoby, tak zvláště pro menší školní dívky velice jest nebezpečná. Sbor učitelský jest toho náhledu, že jest to ulice školní, poněvadž největší část dětí tudy do školy chodí a že by bylo záhodno zříditi zde takový chodník, jaký slavný místní Výbor položiti dal svým nákladem v „horní“ a „dolní“ ulici, neboť sluší to nazvati jen šťastnou náhodou, že dosud žádné dítě neb starší osoba z městského chudobince (nacházel se pod školou v budově, kde se dnes nachází domov pro seniory, pozn. aut.) na nynějším chodníku, jenž vlastně vypadá jako žlab, nohu (si) nezlomil....“³⁶

Zcela mimořádnou událostí končícího 19. století byla pro Litomyšl, a tedy i chlapeckou školu, návštěva císaře Františka Josefa I. v září 1889. Císař město navštívil z důvodu vojenských manévřů, které se konaly v jeho okolí. „Se srdcem radostně vzrušeným přijalo celé naše město milou zvěst, že Jeho Veličenstvo císař František Josef I. při velkých vojenských manévrech sídliti bude v staroslavné Litomyšli a že popřáno bude věrnému občanstvu spatřiti tvář milovaného panovníka svého. Toužebné přání to vyplněno dne 10. září 1889....“³⁷ Kronikář obecné školy podrobně líčí všechny přípravy, které se nevyhnuly ani škole a především školní budově, která byla ozdobena květinami. „Domy i chaloupky závodily v okrašlování, všude jeven nebývalý chvat v čištění i úpravě příbytků, a možno směle říci, že město naše nikdy neposkytovalo tak krásného pohledu, jako v těch dnech slavnostních, kdy královská Litomyšl hostila krále svého. Okrašlování veřejných budov svěřeno dvěma dekoraterům pražským, osvětlení pak obstaral inženýr Křižík, jenž čtrnácti elektrickými lampami proměnil tmavou noc v jasný den.“³⁸ Císař byl ubytován na zámku, cestu k sídlu Thurn-Taxisů lemovaly zástupy lidí, mezi nimiž bychom našli i žáky obecné chlapecké školy, podobně jako žáky školy dívčí, řemeslnické, ale i studenty gymnázia. Císařem Františkem Josefem I. byli přijati také tři zástupci chlapecké školy – konkrétně ředitel Jan Bulva a učitelé Jan Kastner a František Vogner. „Jeho Veličenstvo cítil se v městě našem úplně spokojeným, čehož nejlepším důkazem jest telegram, v němž oznamuje Jejímu Veličenstvu císařovně Alžbětě, že se od nešťastné smrti korunního prince Rudolfa (ve

³⁶ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Fond Národní a střední školy chlapecké Litomyšl, karton 4/3, list č. 141.

³⁷ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné chlapecké školy v Litomyšli 1889 – 1905, kr 314, s. 3.

³⁸ Tamtéž, s. 4.

svých třiceti letech spáchal sebevraždu, pozn. aut.) poprvé cítí být spokojeným.“³⁹ Z důvodu konání vojenských manévřů, zejména však proto, že v době jejich konání sloužila školní budova chlapecké školy jako kasárna, bylo vyučování školního roku 1889/1890 zahájeno až 20. září.

Jinou slavností, kterou škola prožívala, bylo udílení svátosti biřmování, při které Litomyšl navštívil královéhradecký biskup. „Dne 3. června 1893 zavítal do Litomyšle důstojný biskup Králové-Hradecký pan Dr. Brynych, aby tu po 14leté přestávce udílel věřícím katolíkům svátost biřmování. K vyzvání městské rady stalo se uvítání způsobem velice skvělým. Veškeré domy ozdobeny byly prapory v barvách národních a u pošty postavena slavobrána, u níž purkmistr p. Josef Kristzner uvítal pana biskupa přiměřenou řečí. Mládež školy naší tvořila na náměstí špalír.“⁴⁰

Podobně se kronikář rozepisuje například o vraždě císařovny Alžběty z roku 1899.

„Školní rok 1899 začal pod dojmem smutné události. Dne 10. září rozlétna se po všem světě děsná zpráva, že milovaná císařovna Alžběta zavražděna byla ve švýcarském městě Ženevě rukou úkladného anarchisty Lucceniho, jenž proklál šlechtěné Její srdce malou dýkou, kterou si зробil z pilníku. Mrtvola vznešené paní převezena byla do Vídně a tam v rodinné hrobce slavnostně pohřbena. Vrah Lucceni, jelikož trest smrti v kantonu ženevském jest zrušen, odsouzen porotou k doživotnímu těžkému žaláři. Zádušních služeb Božích za zemřelou císařovnu účastnila se veškerá školní mládež se sborem učitelským, načež odvedena byla do budovy školní, kdež katecheta P. Laštovička vylíčil žactvu význam smutné události té.“⁴¹

To už se ovšem čas devatenáctého století chýlil ke svému konci a současníci vyhlíželi s nadějí století dvacáté.... „O půlnoci ze dne 31. ledna (kronikář uvedl chybně měsíc, správně má být 31. prosince, pozn. aut.) 1900 na den 1. ledna 1901 zazněl klidnou nocí velebný hlas zvonů na uvítání století dvacátého i na jeho zasvěcení a požehnání. Na prahu století nového pozvedá národ český srdcí svých k nebes výšinám a vysílá vroucí modlitby ku Všemocnému, jemuž věky pouhým jsou okamžikem, aby i v tomto století i budoucně snahám a konání jeho žehnal. A my učitelé jeho připojujeme se k modlitbám těm a vřele s knězem – vlastencem se modlíme: „Žehnej vlast naši Pane, žehnej národ náš! Požehnání tvé svaté, nechť vejde do paláců

Císař František Josef I. v Litomyšli;
SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli,
Kronika obecné chlapecké školy
v Litomyšli 1889 – 1905, kr 314

³⁹ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné chlapecké školy v Litomyšli 1889 – 1905, kr 314, s. 8.

⁴⁰ Tamtéž, s. 32.

⁴¹ Tamtéž, s. 67.

zámožných, by tam hnulo srdce k dobročinnosti a útrpnosti; nechť nemine ani prahu chatrče chudičké, by oblažilo její majitele, kterýchž chýška ta jediným je bohatstvím, a nechť vynajde i ty ubožáky, kteří nevědí, kam hlavu svou by měli položit! Ochraňuj vlast naši před úklady zlými a popřej, aby národ náš ve svornosti, lásce bratrské a v míru dokonalém hledal jediné a našel blaho své! Učiň, Pane, bychom všichni svorně, bratrsky a společně pracovali jak na polích, rolích a v chatrčích doškových, tak i na místech vědy, učenosti a umění vždy na poctu jména Tvého a ku chvále vlasti a krále! Žehnej Pane mocnáři našemu, zachovej nám Ho a kroky jeho opatruj! Žehnej všemu domu habsbursko-lotrinskému, zachovej Ho a kroky Jeho říd! Neboť osud Jeho, Pane, osudem jest říše i osudem drahé vlasti naší!“⁴² Právě 20. století však do života školy, stejně jako naší země, Evropy a celého světa nakonec zasáhne více, než si mohl pisatel uvedených řádků vůbec uvědomit.

Kronika obecné a měšťanské školy chlapecké z počátku 20. století nás pak nechává nahlédnout do národnostních a náboženských poměrů. Např. v roce 1905 navštěvovalo obecnou školu 513 žáků, z toho bylo 496 katolíků, 13 evangelíků a 4 židé. Na měšťanské škole se vzdělávalo 109 katolíků, 3 evangelíci a 1 žák židovského vyznání. Pokud jde o národnostní stránku, tak na obecnou školu mělo docházet 507 Čechů a 6 Němců, na měšťanskou školu 109 Čechů a 4 Němci.⁴³

V roce 1909 se zase dočteme o důležitých usneseních, která měla vést k posílení mravnosti žáků. Některá dnes působí úsměvně, ve své době však byla myšlena zcela vážně. „C. k. zemská školní rada upozorňuje usnesením ze 4. května 1909 na nebezpečství ve příčině mravnosti, která hrozí dětem z návštěvy kinematografických a podobných představení s obrazy neslušnými a také z domácí četby nepřiměřených spisů.... C. k. okresní školní rada... zakazuje stavění kuželek školním dětem.“⁴⁴

Když pak v roce 1913 navštívil školu inspektor Karel Novák, byl podle kronikáře se vším spokojen. „Budova školy zcela dobrá, místnosti vhodné a dostatek; školní zahrada potřebě vyhovuje a je pěkně upravena; tělocvična je opatřena přiměřeným náradím, na dvoru je vhodné cvičiště letní. Pomůcky učebné jsou v prostorných kabinetech, chodby i schodiště jsou vyzdobeny vkusně. Při vyučování užívá se učebných pomůcek pilně a správně a jsou pečlivě inventovány. Úřední spisy shledány byly v úplném pořádku v ředitelně i ve třídách. Knihy žákovské knihovny byly od členů sboru čteny a schváleny. Docházka školní zaznamenává se způsobem předepsaným a jest zcela dobrá. Shoda ve sboru je potěšitelná. Kázeň žactva při vyučování velmi dobrá, prospěch uspokojivý, v některých třídách a předmětech velmi slušný; tedy průměrně dobrý. Třídění žactva přiměřené až dosti přísné. Písemné práce žáků vyhovují předpisům co do počtu, obsahu i úpravy; opravovány jsou velmi bedlivě. Také žáci předržování jsou k náležitému provedení naznačených oprav. Methoda při vyučování byla správná.“⁴⁵

---

⁴² SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné chlapecké školy v Litomyšli 1889 – 1905, kr 314, s. 96 – 97.

⁴³ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné a měšťanské školy chlapecké v Litomyšli 1905 - 1927, kr 56, s. 7.

⁴⁴ Tamtéž, s. 61.

⁴⁵ Tamtéž, s. 103 - 104.

Stavební úpravy před první světovou válkou

Ačkoliv byla budova chlapeckých škol relativně nová, prošla před první světovou válkou několika úpravami. Těmi nejvýznamnějšími bylo vybudování vodovodu (1884), následně pak

Bývalá reálná a chlapecká škola v Litomyšli, datace
1880 – 1910; Regionální muzeum v Litomyšli,
inv. č. 22P-B-75

postupné zavádění elektrické energie krátce před první světovou válkou. Uvedený vodovod byl tématem i v roce 1898: „Již drahnou dobu stěžovalo si obecnstvo v Litomyšli, že voda do kašen tekoucí vedena jest dřevěnými troubami těsně kol hřbitovní zdi a že zajisté v místě tom přibírá do sebe hnijící látky, jež zdraví lidskému nejvýš nebezpečny jsou. Zkoumáním ukázalo se, že stížnosti ty oprávněny jsou v nejvyšší míře, a aby vadám těm úplně odpomoženo bylo, usnesl se místní výbor, že postaví svým

nákladem nový vodovod, aby občanstvo mělo zdravou pitnou vodu a nemusilo ji brát z kašen, neb ze studní, v nichž voda odpadky záchodovými valně znečištěna bývá.... Po usilovné dvouleté práci, která konána náhodou v létech velice suchých, nalezeny ve dvou štolách potřebné praménky vody, jejíž množství jest dostatečné, i kdyby obyvatelstvo zdejší se až ztrojnásobilo.... Aby i školní děti a učitelové měli ve školní budově po ruce zdravou pitnou vodu, o to získala si velikou zásluhu zdejší občanská záložna, která velikomyslně během předešlých prázdnin svým nákladem, jenž obnášel vodovod, do naší budovy prodloužití dala. Doufejme, že zařízení to bude mít dobrý vliv na zdravotní poměry zdejší mládeže.“⁴⁶

První světová válka

Do života chlapeckých škol, a samozřejmě nejen jich, krutě zasáhla první světová válka. „Starobylá Litomyšl na počátku prvních dnů mobilizačních v měsíci srpnu 1914 jako by se zachvěla ve svých základech, jako by kamenní svědkové její bývalé slávy náhle strnuly nad velkými událostmi, jež přinášela světová válka! Tisíciletá duše její při pohledu na zástupy loučících se branců zkameněla, nerv života ochabl.“⁴⁷

Řada učitelů byla hned v roce 1914 mobilizována, jiní se účastnili vojenských cvičení. Výuka byla po celou dobu války komplikovaná neustálými změnami v pedagogickém sboru, ale také povinnými akcemi, jakými byl například sběr kovů, jehož se žáci museli účastnit, či peněžní sbírky pro Červený kříž a na válečné půjčky. Už ve školním roce 1914 – 1915 kronikář chválí

⁴⁶ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné chlapecké školy v Litomyšli 1889 – 1905, kr 314, s. 62 – 63.

⁴⁷ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné a měšťanské chlapecké školy v Litomyšli 1905 - 1927, kr 56, s. 126.

město za to, jak se snažilo na přicházející problémy spojené s válkou připravit: „Obec pořídila pro obyvatelstvo zdejšího města velké zásoby nejn nutnějších potřeb životních; bylo ještě v čas, dokud nebyly tak vysoké ceny, pořízeno 5 vagonů mouky, 500 kg bramborů, ½ vagonu krupice, 2500 kg rýže, 200 kg hrachu, 5 vagonů uhlí; později zakoupeno ještě žito a jiné. Městská rada přispěla také 200 korun České zemské komisi v Praze na sirotky po padlých vojínech a věnovala peněžitý dar na vánoční nadílku vojínům v poli....“⁴⁸ Spolek paní a dívek šil podle školní kroniky košile, ponožky, kapesníky, ubrousky, prostěradla, župany, ušil i prapor s červeným křížem, který měl být určen nemocnici.⁴⁹ I v době války navíc vařil polévky pro chudé žáky. „Učitelstvo okresu věnovalo 1 % celoročního svého služebného – 1300 K. Z toho na Červený kříž 400 K, na odbočku Červeného kříže v Litomyšli 400 K a jubil. podpůrnému fondu učitelskému v Litomyšli 500 K.“⁵⁰ Bylo toho však mnohem víc, jak sám kronikář poznamenává: „Článek tento není úplný; mnoho mělo by býti uvedeno ještě, dlouhá řada šlechetných srdcí a obětavých rukou zasluhovala by zvláštního ocenění a poděkování; jen chci ukázati, že ušlechtilá snaha pomoci nešťastným nalezla i u nás úrodnou půdu.“⁵¹ „V Litomyšli samé nebylo ani tak pozorovati nějaké nouze; ženy mužů k činné službě vojenské povoláných dostávaly podpory od státu, někdy dosti značné, práce hlavně v továrnách obuvnických a šití šatů a prádla pro vojsko bylo dostatek a kdo by byl vůbec nějakou práci hledal, našel ji vždy u vojenské správy, která ustavičně najímala dělníky buď ke stavbám baráků pro vystěhovalce, neb raněné a nemocné, neb pro zajatce; také k děláni zákopů v poli aj.“⁵² Alespoň tak viděl situaci ve městě školní kronikář, v jehož vyprávění pak na jiném místě nalezneme též projevy loajality k rakousko-uherskému mocnářství. V roce 1915 mimo jiné napsal: „V pondělí 20. září 1915 sešli se žáci a sbor učitelský v kreslírňě, kdež ředitel vřele promluvil k nim o slavných činech naší armády...., o světodějných událostech této doby a provolal Jeho Veličenstvu, nejvyššímu Pánu, slavným vůdcům našich vojsk a těmto hlučné „Sláva“.“⁵³ Pokud se rakouským vojskům na frontě dařilo a povedlo se jim dobýt (či dobýt zpět) některé pevnosti či oblasti, byly prý v Litomyšli veškeré veřejné budovy ozdobeny prapory. Při dobytí Lvova v roce 1915 „byly na všech školách v Čechách a snad i jinde celodenní prázdniny“.⁵⁴

Postupně však také do Rakousko-Uherska vstupoval hlad, čehož si školní kronikář všímá především v letech 1916 a 1917. Píše například o tom, že chudým školním dětem bylo povoleno vypomáhat i v době školního vyučování na polích, kde mimo jiné plely řepu.⁵⁵ Uvádí přehled základních potravin a provádí srovnání jejich cen s dobou před válkou. Píše o tom, jak děti z velmi chudých rodin v roce 1917 prosily o chléb v okolních vesnicích, jak učitelé ve škole pozorovali pokles tělesné váhy při pravidelném vážení žáků. Narušeno bylo i vlastní vyučování, když učitelé kontrolovali soupisy osevu nebo se podíleli na rekvizicích obilí u jeho producentů. V roce 1917 došlo v Litomyšli k hladovým demonstracím. Historik Milan Skřivánek k nim poznamenává: „Někdy na jaře vyhořel Vackům mlýn v Nedošíně a přitom shořelo půl třetího

⁴⁸ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné a měšťanské chlapecké školy v Litomyšli 1905 - 1927, kr 56, s. 130 – 131.

⁴⁹ Tamtéž, s. 131.

⁵⁰ Tamtéž, s. 132.

⁵¹ Tamtéž, s. 133.

⁵² Tamtéž, s. 135.

⁵³ Tamtéž, s. 144.

⁵⁴ Tamtéž, s. 137.

⁵⁵ Tamtéž, s. 149.

vagonu obilí. Ve dnech 13. – 18. května byla Litomyšl bez chleba. Zřejmě 14. května 1917 se před budovou okresního hejtmanství kvůli nedostatku potravin shromáždilo asi 300 žen a dětí. 15. května se shromáždění žen, jichž bylo 600 – 700, opakovalo. Děti tehdy „šly v uspořádaném čtyřstupu od nejmenších po největší, hoši zvlášť a děvčata zvlášť“. Protestující vyslaly ze svého středu deputaci k purkmistrovi a na okresní hejtmanství. 17. května se demonstrace zúčastnilo kolem 1000 osob. Velmi bouřlivá byla hladová demonstrace 23. července 1917. Účastnilo se jí asi 500 žen, které dopoledne spolu s dětmi táhly ulicemi. Asi polovina z nich pak vnikla do úředních místností, kde se nejen pláčem a vzlykáním, ale i bouřlivými výstupy dožadovala zlepšení zásobování, zejména moukou a cukrem. Odpoledne se demonstrace opakovala a dav si vynutil prohlídku u některých obchodníků.... Zmírnit hlad dětí se z popudu purkmistrovského úřadu snažily Ženský odbor Červeného kříže a Spolek paní a dívek, které v roce 1917 kromě sobot a nedělí vyvařovaly polévku asi pro 600 chudých dětí....“⁵⁶

Samostatnou kapitolou, které se školní kronika věnuje, bylo samozřejmě úmrtí císaře Františka Josefa I. v roce 1916. Kronikář vyjmenovává řadu zásluh, které mu přisoudil (včetně moderního školství, „jehož jest zakladatelem“⁵⁷). Učitelé o odkazu císaře promluvili s žáky, stejně jako s nimi hovořili o císaři Karlovi, který po smrti Františka Josefa na rakousko-uherský trůn nastoupil. Smrt císaře však jako by předznamenala velké změny, které měly v následujících letech přijít a kterým nedokázaly zabránit ani reformy, jež se nový císař pokoušel zavádět.

Vznik Československa

„Školní rok začal 16. září 1918 za starého režimu rakouského. V tu dobu asi začala dohodová akce proti Centrálním mocnostem....“⁵⁸, píše kronikář a podrobně líčí události vojenského charakteru, až dospěje k 27. říjnu. V tento den rakousko-uherský ministr zahraničí Guyla Andrassy odpověděl na 14ti bodový program amerického prezidenta Woodrowa Wilsona, v němž byly vyjádřeny podmínky nutné k uzavření míru. Zveřejnění Andrassyho nóty o den později, tedy 28. října 1918, vedlo k vyhlášení Československé republiky.

Poměry ve škole však zůstávaly podle kronikáře neutěšené. „Zatím poměry na škole se valně nezlepšily. Pánové M. Čáp, odborný učitel a učitel Jos. Vaníček hned po prázdninách ponechání se svolením zemské školní rady do 15. ledna 1919 jako nákupní komisaři při okresním hejtmanství, kterážto dovolená později jim prodloužena do 15. února 1919....“⁵⁹

Doba první republiky

Obecná a chlapecká škola vstoupily v roce 1918 do zcela nové éry života – éry svobody a demokracie doprovázené silnou vlnou vlastenectví. Připomínání velikánů českých dějin, jakými byli např. Jan Hus a Jan Žižka, ale i velikánů soudobých – T. G. Masaryka či Edvarda Beneše, plnilo celkem pravidelně stránky kroniky. Hned v prvním školním roce po vzniku Československa došlo též ke změnám, které školu výrazným způsobem odlišily od doby Rakousko-Uherska. Školní rok měl začít 1. září (nakonec dle kroniky začal až 16. září), žáci se neúčastnili bohoslužeb jako v době Rakousko-Uherska, ale učitelé ve třídách promluvili

---

⁵⁶ Skřivánek, Milan: Litomyšl 1259 – 2009, město kultury a vzdělávání. Litomyšl 2009, s. 300/301.

⁵⁷ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné a měšťanské chlapecké školy v Litomyšli 1905 - 1927, kr 56, s. 169.

⁵⁸ Tamtéž, s. 189.

⁵⁹ Tamtéž, s. 190.

o kázni. Ze tříd byly odstraněny křesťanské kříže. Škola se měla podle kronikáře stát interkonfesijní.⁶⁰

Začátek 20. let byl v Litomyšli spojen s velkými slavnostmi. Z těch nejvýznamnějších je třeba připomenout odhalení památníku na Růžovém paloučku a památníku Jana Amose Komenského v roce 1921 či smetanovské slavnosti spojené s odhalením sochy nejslavnějšímu litomyšlskému rodákovi v roce 1924. Právě v tomto období, konkrétně pak v letech 1920 – 1922, docházel do školy také jeden z jejích nejvýznamnějších žáků, světově proslulý astronom Zdeněk Kopal. Ačkoliv chlapeckou školu navštěvoval jen krátce, nikdy ve svých vzpomínkách tuto dobu nevynechal a ke škole a k Litomyšli se vždy hlásil. Je třeba podotknout, že i škola a město k němu.

Pro další rozvoj školy byl zásadním rok 1927. V tomto roce byly totiž všechny prostory po muzeu předány do užívání chlapecké školy. V některých z nich byly zřízeny další třídy dívčí školy, jiné byly použity za účelem zefektivnění výuky – například byl rozšířen a upraven fyzikální kabinet, v jedné z prázdných místností byl zřízen kabinet technický. Ve 20. letech minulého století existovala ve škole také žákovská čítárna určená žákům měšťanské školy. K dispozici v ní bylo i více než 10 dětských časopisů, některé dokonce v několika exemplářích.

Škola žila významným kulturním životem – ve 20. letech hráli žáci například divadlo (pod vedením paní učitelky Dostálové nacvičili a ve Smetanově domě sehráli hru Tajemný dub od Čeňka Habarta).

Za představení tehdy obdrželi cca 139 korun, za které byly nakoupeny učebnice. Výstavu starých památek Litomyšle uspořádal ve škole Quido Šimek, v roce 1929 proběhla připomínka Dne matek, která byla rozšířena o žákovskou zpěvní akademii, jejíž výtěžek byl věnován ve prospěch ochrany matek a kojenců.

Zajímavý může být rovněž pohled na to, kam žáci v době první republiky chodili či jezdili na výlety. Vzdálená místa (např. Brno) se objevují zřídka, nejčastěji je to blízké okolí Litomyšle – Strakov, Janov, Nová Ves, Osík, přes Kozlov a Českou Třebovou na Hory, ale také na Černou horu či Růžový palouček. Setkáme se i s výlety do Brandýsa nad Orlicí, na Lanšperk či do Košumberku. Učitelé se pak ve 20. letech vypravili na Slovensko (do Topolčianek, nevynechali ani Vysoké Tatry). Při zájezdu se setkali se svými slovenskými kolegy, kteří v předchozím roce navštívili Litomyšl.

Žáci školy při vyučování, nedatováno; foto archiv
ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

⁶⁰ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné a měšťanské chlapecké školy v Litomyšli 1905 - 1927, kr 56, s. 200.

První polovina třicátých let se nesla ve znamení hospodářské krize, která i Litomyšl významně postihla. A s ní pochopitelně i některé žáky chlapecké školy. Ze školní kroniky se dozvídáme

Polévka pro chudé, nedatováno; SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika obecné a měšťanské chlapecké školy v Litomyšli 1928 – 1963, kr 449

o podpoře, která jim byla poskytována. Probíhala například prostřednictvím tzv. mléčné akce, kdy bylo dětem podáváno mléko z německé mlékárny.

Nebyla to však jen hospodářská krize, která život školy ovlivnila. V první polovině 30. let se v Litomyšli konaly tři velké výstavy, které měly celonárodní význam. V roce 1931 to byla výstava věnovaná Aloisi Jiráskovi, o rok později Boženě Němcové a v roce 1934 Bedřichu Smetanovi. Na jejich přípravě se významně podílel litomyšlský rodák

Zdeněk Nejedlý. Výstavy o Aloisi Jiráskovi a Boženě Němcové navštívil také prezident republiky T. G. Masaryk. K druhé návštěvě prezidenta školní kronikář uvádí, že byla radostným svátkem pro město a zejména pak pro mládež. Píše, že děti prezidenta hlučně zdravily a byly potěšeny, že jim z auta kývá na pozdrav.⁶¹

V druhé polovině 30. let se v poznámkách kronikáře setkáváme se všemi hlavními událostmi politického života. Obšírně se věnuje například abdikaci T. G. Masaryka v prosinci 1935, emotivně hodnotí jeho život, do kroniky lepí jeho portrét a přidává několik projevů. Mezi těmi nalezneme i následující, který si autor těchto řádků dovoluje použít, neboť má přesah do současnosti: „Byl jsem čtyřikrát zvolen prezidentem naší republiky, snad mi to dává legitimaci, abych vás poprosil, a celý národ československý i spoluobčany národností ostatních, abyste při správě státu pamatovali na to, že státy se udržují těmi ideály, z nichž se zrodily. Sám jsem si toho byl vždycky vědom.“⁶² Odstoupení T. G. Masaryka i volbu prezidenta nového sledovali také žáci školy. „Žactvo naší školy poslouchalo z rozhlasu řeč Hodžovu (předseda vlády, pozn. aut.) i zprávu o volbě nového prezidenta. Bylo mu pečlivě vysvětleno, jaký důležitý význam má i odstoupení „starého pána“ i volba prezidenta nového.“⁶³

Přišly i chvíle, které podle kronikáře hrozily velkým nebezpečím – to, když například v roce 1936 v budově školy hořelo. „Dne 21. března asi v 9 hod. zpozorován byl občanem Novotným oheň na střeše naší školní budovy. Ředitel ihned učinil poplach, děti v několika minutách byly vyvedeny z budovy a zatím na půdě společnou prací několika jednotlivců.... a žáků 4. ročníku oheň uhašen. Dobře nám přispěla ruční stříkačka, kterou má kolega Sobola na kropení květin. Dříve, než přišli hasiči, kteří byli ihned alarmováni, všechno nebezpečí ohně minulo. Děti už zase o ½ 10. hod. vráceny do tříd a dále se učilo. Komise zjistila, že oheň vznikl zalétnuvší

⁶¹ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné a měšťanské školy chlapecké v Litomyšli 1928 - 1963, kr 449, s. 54.

⁶² Tamtéž, s. 94

⁶³ Tamtéž, s. 96.

jiskrou z komína pod kryt hřebene střechy. Byla učiněna všechna bezpečnostní opatření, aby napříště něco podobného se nestalo.“⁶⁴

Zápisy z roku 1936 se však věnují i jiným skutečnostem. „V červnu vykonaly všechny třídy výlety žactva na různá místa. Žáci i učitelé vrátili se bez nehody zase zpět.“⁶⁵ Uvedená věta zní docela obyčejně. Jenže.... Zasazena do kontextu výletu dětí z jihomoravských Rakvic, z nichž se více než třicet utopilo v řece Dyji, nabývají zcela jiného rozměru. Podle kronikáře žáci sami poslali do Rakvic projevy soustrasti a dostali následující odpověď: „Děkujeme Vám uctivě za Vaše laskavá a milá slova, jimiž jste zmírnili náš hluboký žal nad ztrátou 32 mladých nadějných životů (z toho 31 dětí, pozn. aut.), které nám dne 26. května 1936 vyrvala z našeho středu neúprosná, chladná řeka Dyje. Nezapomeneme nikdy tohoto krásného projevu lidskosti a prosíme, abyste přijali výraz naší hluboké úcty. Rakvice v červnu 1936.“⁶⁶ Podepsáni rodiče utonulých dětí, správa obecné školy a učitelský sbor, Místní školní rada v Rakvicích, rodičovské

Návštěva kasáren ve Vysokém Mýtě, 30. léta; SOkA
Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika obecné
a měšťanské chlapecké školy v Litomyšli
1928 – 1963, kr 449

sdružení, Obecní úřad v Rakvicích, žactvo obecné školy....

V roce 1937 zasáhla tragická událost školu samotnou, když 22. července náhle zemřel ředitel měšťanské chlapecké školy Jaroslav Caska. „Ztratili jsme dobrého kolegu a laskavého ředitele....“⁶⁷, napsal školní kronikář.

V září stejného roku zemřel prezident Osvoboditel Tomáš Garrigue Masaryk. „Učitelé oznámili ve škole žactvu truchlivou tu zprávu a vzpomněli hluboce dojati jeho slavného díla, v němž bude žít na věky. Jeho světlá postava bude

nejkrásnějším příkladem veřejného i soukromého života, občanské čistoty, odvahy a obětavosti. Vyučování toho dne (14. září, pozn. aut.) již se nekonalo a žactvo smutně opouštělo školu. Na obrazy prezidenta Osvoboditele dány černé závoje a na deskách pro výstřižky zpráv objevily se smutné noviny.... Na naší školní budově vytaženy vlajky do půl žerdi a nad nimi vlaje černý prapor. Tryzna školského rozhlasu za presidenta Osvoboditele se konala v pátek 17. září odpoledne. K žactvu všech československých národních i středních škol promluvil ministr školství a národní osvěty Dr. E. Franke. Všichni naši žáci, shromáždění v šesti třídách, vyslechli jeho řeč v hlubokém pohnutí, potom zazpívali státní hymnu a tiše odešli domů. Odpoledne bylo prázdné.... V úterý 21. září, v den pohřbu, uspořádala naše městská rada, tak jak tomu bylo v četných jiných městech a obcích, tryznu za zemřelého. U nádraží seřadilo se žactvo všech škol, spolky a zástupci úřadů v čele s radou politické správy V. Koštou

⁶⁴ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné a měšťanské školy chlapecké v Litomyšli 1928 – 1963, kr 449, s. 98.

⁶⁵ Tamtéž, s. 100.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Tamtéž, s. 110.

a šli pak tichým, smutným průvodem na náměstí k radnici. Zde před černě dekorovaným průčelím stála bílá busta T. G. Masaryka, kolem ní kytice a věnce a ozářena řeckými ohni. Střídaly se u ní stráže místních spolků a legionářů. Profesor Dudycha promluvil o významu presidenta Osvoboditele a rázem 10. hodiny ozvala se z amplionu řeč presidenta republiky Dr. Ed. Beneše, kterou za hlubokého ticha vyslechlo obecnstvo s napjatou pozorností. Státní hymnou byla tato tichá slavnost skončena.... Osiřeli jsme. My, Československo, Evropa, svět.“⁶⁸

Proměna školní budovy a prostranství za školou v době první republiky

Školní budova a její okolí prošlo v meziválečném období četnými úpravami. Do dalších tříd a kabinetů byl postupně zaváděn elektrický proud, vystavěny byly splachovací záchody. Ty se podle kronikáře budovaly v roce 1936: „Místní školní rada rozhodla, aby byly záchody upraveny v záchody splachovací, všechna okna na západní a jižní straně budovy byla znovu natřena, do několika tříd a do sborovny byly dány parkety, chodby i třídy některé vymalovány a provedena vůbec řada oprav, které v souhrnu s opravou nábytku školního vyžádaly si nejméně 100 000 Kčs. Tento blahovolný čin místní škol. rady (na němž veliký podíl měl předseda místní školní rady a purkmistr Dr. F. Lašek i školní dozorce V. Hudský) byl ředitelstvím školy s díkem kvitován.“⁶⁹

O opravách se kronikář zmiňuje i v osudném roce 1938 – elektrické vedení bylo zavedeno do fyzikální, na chodbách pak bylo schováno do ochranných trubek. Došlo k obnově nátěru chodeb, toalet, ale i některých učeben. Natřeny byly též některé „chatrné“ tabule, oprav se dočkaly lavice i kamna ve třídách. „Kromě jiných drobnějších oprav upravena ve sklepě prádelka, nově vycementovány schody ve sklepě, spraveny záclony v některých oknech ve třídách, do jiných oken pořízeny záclony nové.“⁷⁰

Školní zahrada v roce 1933; SOkA Svitavy se sídlem
v Litomyšli, Kronika obecné a měšťanské chlapecké školy
v Litomyšli 1928 – 1963, kr 449

Změny se počátkem 30. let dočkala i školní zahrada. Ta se díky práci učitelů a jejich žáků proměnila tak, že připomínala spíše zámecký park. „Vedle oddělení botanického zřídili tam i bazén a jezírko, okrášlili zahradu pěknými květinami, altánkem apod., takže je dnes skutečně vzorem pro žactvo, jak má být zahrada vedena.“⁷¹ O zvelebení zahrady vyšel rovněž článek od žákyně Ljubice Šobrové, a sice v měsíčníku dorostu Červeného kříže: „Naše zahrada

⁶⁸ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné a měšťanské školy chlapecké v Litomyšli 1928 – 1963, kr 449, s. 118 – 121.

⁶⁹ Tamtéž, s. 89.

⁷⁰ Tamtéž, s. 137.

⁷¹ Tamtéž, s. 66.

po léta pustla. Smutně zírала nepřestována na žlutavou budovu školy svým rozbujeným křovím a suchou trávou. Nikdo si nevšímal a neujímal se planě rostoucích ovocných stromů a chudých kvítků... Nyní je však pěkná jako malý parčík. Často a rádi jsme v zahradě pracovali a dalo to hodně námahy, než jsme přeměnili půdu, zarostlou trávou, v záhon krásných květů a vonných růží se stinnými místy zelených stromů i s milou, bílou besídkou. Uprostřed zahrady se leskne chladivá voda v basénu, v kterém se prohánějí rudé rybky. Nejvíce se nám líbí jezírko v rohu zahrádky, obrostlé kapradinami a obložené kameny, přes které stále bublá malý potůček. U jezírka je botanické oddělení, v němž shromažďujeme rostlinné zvláštnosti našeho kraje.“⁷²

Těsně před válkou

Když kronikář zapisoval o prázdninách roku 1938 záznamy týkající se oprav školní budovy, vládl v sousedním Německu již více než pět let Adolf Hitler. Kronikář o něm dosud nemluvil, kvůli nadcházejícím událostem se to však změní. Už 30. září 1938 bylo totiž Československo nuceno přijmout mnichovský diktát Německa, Itálie, Velké Británie a našeho dosavadního spojence Francie, na jehož základě muselo Německu odstoupit své pohraničí. Nacistická Třetí říše už nebyla daleko na západě, ale kousek za Litomyšlí – ve vesnicích, které všichni znali, mnozí je bezesporu navštívili, možná mívali mezi jejich německými obyvateli své známé, přátele, kamarády. Teď v nich vlály nacistické prapory, které měly už brzy zavlát i v Litomyšli. „Ve středu 15. března za jarní plískanice vstoupily ozbrojené síly Třetí říše na území Čech a Moravy. Zanikla okleštěná Česko-Slovenská republika, vznikl samostatný Slovenský štát a Protektorát Čechy a Morava. Členové SA (polovojenská organizace NSDAP) přivezli na okresní soud do Litomyšle 5 říšskoněmeckých vlajek s hakenkreuzem a požadovali jejich vyvěšení na úředních budovách. Našli se však i horlivci z řad Čechů, kteří je vyvěsili, prý jich bylo na 50 – to se v sousední Poličce, Vysokém Mýtě a Ústí nad Orlicí nestalo. Polehčující okolností snad může být, že dost možná jednali pod tlakem nacistů ze sousedních obcí, kteří asi vlajky přivezli. Oddíl SA hlídal poštu, venku se shromáždilo mnoho lidí, hostince musely být již ve 21 hodin uzavřeny....“⁷³

Školní kronikář je strohý. Zaznamenal však události, které vedly k vyhlášení samostatného Slovenského štátu, obsazení zbytku Čech a Moravy wehrmachtem, stejně jako vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava z 16. března 1939. Už v březnu 1939 přitom německé vojsko obsadilo školu (stejně jako sokolovnu, kanceláře Osady). Vyučování bylo na následujících několik týdnů buď úplně přerušeno, nebo alespoň omezeno. Učilo se jen v některých třídách, další třídy se učily v dívčí škole. „15/4 1939: Německé vojsko opustilo naši školu. Po vykonané desinfekci, čištění a nejnutnějších opravách začalo opět pravidelné vyučování dne 24/4 1939.“⁷⁴

---

⁷² SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné a měšťanské školy chlapecké v Litomyšli 1928 – 1963, kr 449, s. 73.

⁷³ Skřivánek, Milan: Litomyšl 1259 – 2009, město kultury a vzdělávání. Litomyšl 2009, s. 358/359.

⁷⁴ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné a měšťanské školy chlapecké v Litomyšli 1928 – 1963, kr 449, s. 155.

Druhá světová válka

První zářijový den roku 1939 napadlo nacistické Německo Polsko. Začala druhá světová válka. Od 1. září byla v Litomyšli zřízena německá škola (Volkschule). „Z naší školy tam přestoupily tři děti.“⁷⁵ Už v zimě 1939/1940 se objevily problémy s vyučováním. Kronikář obecné a měšťanské chlapecké školy píše o tom, že pro nedostatek topiva byly prodlouženy pololetní prázdniny, děti si do nevytopené školy chodily jen pro domácí úkoly. Od 8. března do 19. dubna 1940 probíhalo pouze odpolední vyučování, a to v místnostech školy dívčí (chlapecká škola stále vytápěna nebyla). Teprve od 21. dubna bylo v chlapecké škole obnoveno vyučování dle rozvrhu.

S německou okupací a vypuknutí druhou světovou válkou se toho však změnilo daleko více. Zatímco v době první republiky se setkáváme s připomínáním svátku 28. října či narozenin T. G. Masaryka, nic z toho nebylo pochopitelně nyní možné. Namísto toho plnily stránky kronik informace o zřízení protektorátu, narozeninách německého vůdce, později též o výročích atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Na první pohled překvapí jejich strohost. Kronikář je musel zaznamenat, ale rozvádět je zřejmě neměl potřebu. Pojďme si tedy některé z událostí druhé světové války představit.

Na podzim roku 1941 musela škola odevzdat „do úschovy“ školní radiové přijímače (byly škole vráceny v srpnu následujícího roku). 15. října byl pak na budovu připevněn nový název školy – „Hauptschule für Jungen“, tedy Hlavní škola chlapecká. Na tu se změnila někdejší měšťanská chlapecká škola – ta se navíc od roku 1941 stala školou výběrovou, neboť na ni žáci po čtvrtém ročníku konali přijímací zkoušky – když neuspěli, pokračovali na škole obecné, která byla ve školní budově na dnešní Zámecké ulici rovněž nadále umístěna. Někteří učitelé se museli účastnit kurzu německého jazyka, tlak se však projevoval i v dalších oblastech. „Dne 20. listopadu (1941, pozn. aut.) obdrželi všichni členové sboru písemnou výzvu vlády k veřejným zaměstnancům o loajální spolupráci s Říší v jejím boji s bolševismem a židovstvím.“⁷⁶ Měnily se vyučovací osnovy: „Okresní školní výbor z 3. 12. 1941 intimoval nařízení MŠNO (Ministerstvo školství a národní osvěty, pozn. aut.), jímž se zakazuje s okamžitou platností vyučování dějepisu, dějin literatury a církevních dějin. Jedna hodina dějepisu se věnuje vyučování němčině, zeměpisu se vyučuje dvě hodiny týdně. Na všech stupních se probírá v zeměpisu území Říše včetně Protektorátu.“⁷⁷ Hodiny dějepisu byly přitom omezovány prakticky ihned po vytvoření protektorátu – nesměla se vyučovat některá témata, mnohé texty musely být začerněny (měli je začernovat sami žáci, zda se tak dělo i na chlapecké škole v Litomyšli, kronikář neuvádí). Před začátkem školního roku 1940/1941 pak bylo rozhodnuto o stažení učebnic dějepisu, zeměpisu a dalších vyučovacích předmětů s tím, že budou vydány učebnice nové.

V říjnu 1941 byla vyklizena hospodářská a hospodyňská škola, učitelé byli dáni k dispozici okresnímu úřadu, škola se přemístila do pedagogické školy. V budově byl umístěn především tzv. Schüllerheim, tedy internát, v němž se poněmčovaly děti českých kolaborantů, část objektu využíval wehrmacht. V prosinci stejného roku (tedy roku 1941) došlo i na gymnázium,

---

⁷⁵ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné a měšťanské školy chlapecké v Litomyšli 1928 – 1963, kr 449, s. 158.

⁷⁶ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika Újezdni hlavní školy chlapecké v Litomyšli 1941 - 1945, kr 494, s. 7.

⁷⁷ Tamtéž.

v němž byli umístěni ranění vojáci a vojenské úřady. Gymnázium se muselo přestěhovat do budovy bývalé reálné školy, kde se vyučování střídalo s chlapeckou školou. V roce 1942 byla z rozhodnutí zemské školní rady zlikvidována pedagogická škola, stejně jako škola učňovská. Výnos o zrušení této školy se však nakonec podařilo zvrátit, žáci se učili v chlapecké škole, s níž sdíleli stěhování.⁷⁸

Pokud autor těchto řádků něco nepřehlédl, pak kroniky vůbec nezmiňují zákaz školní docházky pro židovské děti v roce 1940, stejně jako transport litomyšlských židů do ghetta v Terezíně, k němuž došlo na začátku prosince 1942. V době před druhou světovou válkou chlapeckou školu s určitostí navštěvovali židovští chlapci Pavel Eisner, Robert Löwinger, Josef Štolc a Zdeněk Weiner. Všichni v průběhu války zahynuli v Osvětimi.⁷⁹

Školní kronika naopak informuje o tom, jak se museli žáci za druhé světové války zapojovat do sběru nejrůznějších odpadových surovin, jako byl papír, guma, kovy či jiné. „Při sbírce „Metallmobilisierung“ odvedeny byly ze školní budovy mosazné lustry a zvon k ohlašování přestávek. Byl nahrazen elektrickými zvonky.“⁸⁰ To už se psal rok 1943. Ve stejném roce navštívil obecnou chlapeckou školu ministr školství, zároveň jeden z největších českých kolaborantů s nacistickým Německem, Emanuel Moravec. Podle kronikáře byl přítomen na výuce češtiny v druhé třídě a na výuce němčiny ve třídě čtvrté.⁸¹

Vlastní výuka byla v průběhu války stále narušována – ať už se jednalo o prodlužování vánočních prázdnin kvůli nedostatku topiva, vypomáhání učitelů na úřadech (později též z důvodu jejich totálního nasazení), v závěru války to pak byla neustálá obava z leteckých náletů. „Vyučování je od 12. září (1944, pozn. aut.) přerušováno leteckým nebezpečím a poplachem: V září pětkrát, v říjnu šestkrát, v listopadu sedmkrát, v prosinci třináctkrát, celkem jednatřicetkrát.“⁸² Protože ve škole a jejím okolí nebyly dostatečné protiletadlové kryty, dovozovali učitelé dětem, aby v době leteckých poplachů odešly domů. Pokud k náletu nedošlo, měly se za půl hodiny vrátit. Největším zásahem do výuky bylo však zabránění školy v září 1944. „Dne 21. září byla zabráněna školní budova pro vojenské účely. Byla vyprázdněna podle rozkazu do osmi dnů. Naše škola byla přemístěna do budovy dívčích škol, kde se střídá ve vyučování s hlavní školou dívčí. Sbírky pomůcek a přírodnin byly uloženy v tělocvičně, která nám byla k tomu účelu v chlapecké škole ponechána.“⁸³

Poslední válečný rok bylo obtížné úplně všechno. Jak kronikář hlavní školy poznamenává, vánoční prázdniny měly trvat od 21. prosince do 4. ledna, byly však prodlouženy nejprve do 11. ledna, následně do 23. ledna 1945, poté bylo vyučování až do odvolání zastaveno. Žáci si do školy chodili každé úterý pro domácí úkoly. „Dne 5. a 6. února byla budova vyprázdněna pro vojenský lazaret a všechny školy odkázány na jedinou třídu v českomoravském sboru. Od

⁷⁸ Skřivánek, Milan: Litomyšl 1259 – 2009, město kultury a vzdělávání. Litomyšl 2009, s. 367 – 368.

⁷⁹ Informace o jménech a osudech uvedených chlapců autor získal od Dagmar Burdové, která se problematikou osudu židovské menšiny v Litomyšli intenzivně zabývá. Jména chlapců jsou dohledatelná v třídních výkazech litomyšlské obecné školy v předválečném období. Uloženy jsou ve Státním okresním archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli.

⁸⁰ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika Újezdni hlavní školy chlapecké v Litomyšli 1941 - 1945, kr 494, s. 24.

⁸¹ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné chlapecké školy v Litomyšli 1940 – 1951, kr 313, list č. 12.

⁸² SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika Újezdni hlavní školy chlapecké v Litomyšli 1941 - 1945, kr 494, s. 39.

⁸³ Tamtéž, s. 38.

13. února jsou dávány domácí úkoly žactvu postupně po jednotlivých třídách každou středu od 8. hodiny ránní. Dne 21. února byla žactvu rozdána vysvědčení pololetní s datem 15. 2.... Po velikonočních prázdninách zahájeno bylo vyučování v najatých místnostech. Hlavní škola chlapecká byla umístěna v hostinci na Veselce na celý týden, v hostinci „Na tvrzi“ na středu a sobotu, v třídě učňovské školy na tři dny (čtvrtek – sobota). Při 40ti minutových hodinách bylo vyučováno 6 hodin dopoledne i odpoledne. Každá třída měla přiděleny čtyři půldny (kromě první třídy, pozn. aut.)..., takže do rozsahu mohlo být zařazeno 24 vyučovacích hodin.... Dne 28. dubna bylo rodičům žáků oznámeno, aby při blížící se frontě a možnosti nepředvídaných náhlých událostí sami rozhodovali, pošlou-li ještě své děti do školy.“⁸⁴

Ale to už byl konec války na dohled. „Dne 29. dubna se šíří zprávy o kapitulaci Říše jen západním velmocem, o roztržitosti německých branných sil na skupiny, o smrti Hitlerově a o konečném zhroucení Německa. Není soustředěnosti k vyučování, v živnostech, obchodech, továrnách se debatuje, všude hloučky, radostné tváře a sebevědomý pohled. Udačáci prchají z města, stěhují se jinam, kde se domnívají býti v menším nebezpečí. Ve čtvrtek 3. května zastavena úplně škola, neboť naši poslední učebnu na Veselce obsadili Němci. Fronta je „za dveřmi“. V sobotu 5. května radost z německé kapitulace propuká, domy se zdobí vlajkami československými, lid jásá, odzbrojuje maďarské i německé jednotky. Avšak vztekla bestie ještě kope – oddíl německých vojsk „čistí“ ulice a náměstí střelbou do oken a výkladních skříní, strháváním vlajek a zákazem vycházení po 9. hodině večerní. Přicházejí vzrušující zprávy o povstání v Praze, o bojích na barikádách. Němci se valí k západu, ve dne v noci duní ulice. Chystají se ještě klásti odpor právě u nás, vše připraveno k rozkazu vyklidit město. Ve středu 9. května po poledni přijíždí od Poličky první ruský tank, Němci vztekle skládají zbraně. Odpoledne projíždějí městem tanky, obrněná auta, zbraně všeho druhu, jásot obyvatelstva, vítání a bratření s osvoboditeli – Rusy je nevypověditelné. Pak ze dne na den proudy zajatých Němců, Maďarů, Rusů – Vlasovců se shromažďují v chlapecké škole a v zámku a zase odcházejí. V chlapecké škole bývá zajatců až 3 000, takže spí i na půdě, ba i zatápějí si tam oheň a vaří. Školní nábytek slouží za topivo těm na půdách i těm na dvoře, dveře, zásuvky, podia, židle, desky od stolů atd., vše, co hoří. Za měsíc se spálilo mnoho. Nové vyučování bylo zahájeno 9. června v jedné místnosti střídavě s dívčí měšťanskou školou, tři dni v čsl. sboru a tři dni v hostinci U Černého orla... Školní rok byl zakončen 12. července 1945 školní slavností ve Smetanově domě, na níž se představili žactvu perzekuovaní učitelé našich škol.... V první vládě osvobozené republiky bylo svěřeno ministerstvo školství a osvěty litomyšlskému rodáku Dr. Zd. Nejedlému. Město Litomyšl jej zvolilo svým čestným občanem.... Tak šťastně skončil poslední školní rok válečný, plný útrap, obav, nesnází a běd, skončil vítězně pro náš národ. Nastává doba rušné práce za rychlou obnovu zničených národních statků a za nápravu všeho, co nacismus zasil do lidských duší. Zdar této radostné práci.“⁸⁵

Kronika obecné školy chlapecké je v řadě ohledů sdílnější. Kronikář potvrzuje některé uvedené informace (o připomínce Hitlerových narozenin, atentátu na Heydricha či návštěvě Emanuela Moravce ve škole), zároveň přidává zprávy o tom, jak se mnohým lidem v průběhu války žilo. Ve školním roce 1943/1944 například zapsal: „Nebývalého vzestupu dociluje školní strádání.... Děti nemají zač utrácet. Zato jest slyšeti mnoho stesků rodičů, že nemohou dětem opatřiti

⁸⁴ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika Újezdni hlavní školy chlapecké v Litomyšli 1941 - 1945, kr 494, s. 39 - 40.

⁸⁵ Tamtéž, s. 40 – 41.

potřebnou obuv a šatstvo a děti zůstávají z této příčiny často dlouho doma. Časté a svědomité prohlídky žactva Ligou proti TBC ukazují, že počet dětí nakažených TBC stoupá. Tentýž jev zaznamenávám jako pověřenec Sociální pomoci. Přitom jest léčení ztíženo, že místa v sanatoriích jsou stále nadlouho dopředu obsazena.“⁸⁶ Před začátkem posledního válečného školního roku pak poznamenává: „Již před začátkem školního roku bylo oznámeno tiskem, že vyučování bude značně omezeno, že totální mobilisace pracovních sil zasáhne i do školství. Prvý důsledek je, že kolegové Sobola a Mlejnek byli totálně nasazeni.“⁸⁷ Kronikář obecné chlapecké školy informoval též o leteckých útocích a jejich vlivu na vyučování. „Poněvadž ve městě nejsou nikde bezpečné protiletecké kryty, pouštíme děti na přání rodičů domů, když dostaneme předem leteckou výstrahu. Nedojde-li k poplachu, mají se děti za půl hodiny vrátit do školy. V jediném týdnu v říjnu jsme tímto způsobem ztratili čtyři půldny.... Letecké nálety a hlášení nebezpečí přerušují denně skoro vyučování.“⁸⁸ Začátkem roku 1945 pak přidává tuto informaci: „Po 11. lednu byly prázdniny prodlouženy na neurčito týdenními domácími úkoly. Naše budova zařízena na výrobu obuvi, škola dívčí přeměněna na válečnou nemocnici. Děti vychovává povětšinou ulice.“⁸⁹ Konec války se neúprosně blížil. „Ještě 30. dubna dostávali jsme instrukce německého zemského školního inspektora o vyučování. Čtvrtek 3. 5. – celý den, celou noc a následující den byli jsme svědky zmateného ústupu Němců na západ.... Dne 5. 5. vlajky v našich ulicích. Davy na náměstích byly však několika salvami strojní pušky rozehnány, vlajky, pokud je naši lidé nesundali, byly Němci sestříleny a rozšlapány. Po ulicích přecházely vojenské hlídky a střelbou udržovaly ulice liduprázdné.... 12. 5. se vrátil z koncentračního tábora učitel zdejší školy Josef Beneš. Vyučováno zatím není, školních budov se používá pro zajatce a jiné vojenské účely, nadto je veliká frekvence ulic dětem nejvýš nebezpečná. Ještě jednou bylo započato s vyučováním po hospodách s výsledkem ovšem nevalným....“⁹⁰ Po skončení druhé světové války pak kronikář uvedl: „Až budou čteny válečné zápisy, uvaž každý, že byly psány pro německé inspekce. Tak např. zpráva o oslavách Hitlerových (narozenin, pozn. aut.) 20. dubna je jen na papíře. Žactvo snad ani o ní nevědělo. Oslavám předchozím pak žáci dobře rozuměli, protože co nesměl říci učitel, napravili skoro vždy rodiče. Dnem 1. září převzal správu školy kolega František Štěrba. Mně se dostalo roční dovolené pro vedení sociálních věcí na okrese.“⁹¹ Podepsán Josef Švec.

Po skončení druhé světové války

Celý první školní rok byl poznamenán důsledky války – je to mimo jiné patrné z kronikářova konstatování, že během prvního poválečného školního roku bylo sestaveno celkem dvacet vyučovacích rozvrhů. Jeden tedy platil v průměru čtrnáct dní. Škola se navíc do své budovy vrátila až 3. října. „Stalo se tak slavnostním způsobem: Žáci obecné i měšťanské školy se zastavili u pomníku padlých, kde položili kytice a řídící učitel Štěrba k žactvu promluvil.... Žáci v posledním týdnu stěhovali pomůcky a nábytek ze skladišť, urovnávali knihy a vůbec vydatně přispěli k urychlenému přesídlení. Však byl stav budovy i zařízení jejího po odchodu vojsk

---

⁸⁶ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné školy chlapecké v Litomyšli 1940 – 1951, kr 313, listy č. 14 a 15.

⁸⁷ Tamtéž, list č. 15.

⁸⁸ Tamtéž, list č. 16.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ Tamtéž, listy č. 17 a 18.

⁹¹ Tamtéž, list č. 18.

děsivý! Dveře tělocvičny, v níž byl složen všechn nábytek a sbírky, byly vypáčeny. Většina skříní vytahána na dvůr a rozbita, obsah jejich vysypán na podlahu, přístroje odcizeny, polámaný, skla skříní rozbita, záclony v oknech vytrhány, kliky a zámky utrhány, kůže tělocvičného nářadí ořezána, plot školní zahrady spálen...“⁹² Ne, kronikář pouze nenaříká.

Školní galerie; SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika obecné a měšťanské chlapecké školy v Litomyšli 1928 – 1963, kr 449

Hned vzápětí vypočítává, co všechno se podařilo během prvního roku zařídit. „Místní národní výbor objednal od fy H. Gottwald z Brandýsa.... do všech tříd kovové lavice. Byly dodány za celý rok jen stoly (30) a židle (60) do kreslírny. Od místních truhlářů byly dodány během října a listopadu do všech tříd nové skříně a katedry, v zimě zavěšena nová osvětlovací tělesa do tříd i na chodby. Z majetku bývalého kuratoria získal ředitel jeden kovový stůl do ředitelny a radiový přijímač zn. Modrý bod. Celá budova byla vybělena, vymalována a vymyta. Na jaře byl obnoven

na průčelí budovy nápis „Chlapecké školy“. Mnoho závad a nedostatků však čeká ještě na své odstranění, aby školní práce byla plně radostná.“⁹³

Postupně však škola znovu začínala žít svým typicky školním způsobem a velmi brzy navázala na vysokou úroveň kulturního života z meziválečné doby. Nejvýznamnějším počinem bylo v tomto směru v prvních poválečných letech otevření školní galerie v roce 1946. Celý rok prý žáci shromažďovali originály malířů – rodáků litomyšlských, žáků zdejší školy, případně i od jiných, kteří měli nějaký vztah k Litomyšli. Získali padesát pět děl. Školní galerie byla slavnostně otevřena 16. června 1946 v kreslárně chlapecké školy. Po válce se škola vrátila k tradici vánočních stromků – tedy obdarování žáků z chudších rodin. Probíhala také tzv. mléčná akce, v rámci které dostávali chlapci z chudších rodin několikrát týdně mléko. Další žáci pak rovněž vitamín C.

Komunistický převrat, konec obecných a měšťanských škol

V roce 1948 se poměry v Československu změnily. 25. února došlo ke komunistickému převratu a z Československa se stal totalitní stát. Únorové události sice kronikář nelíčí nijak podrobně, hned vzápětí se ovšem objevují zprávy o národních směnách vítězství, sběru nejrůznějších odpadových surovin – především textilu, papíru apod. Brzy

Sběr chroustů, nedatováno; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

⁹² SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné a měšťanské školy chlapecké v Litomyšli 1928 - 1963, kr 449, s. 165 - 166.

⁹³ Tamtéž.

příbydou zprávy o zákazu učebnic – například dějepisu, protože zkrátka nevyhovovaly komunistickému pojetí historie. Stejný osud potká i některé čítanky, které v prvních letech komunistické vlády nahrazovaly časopisy Cesta, Mladý hlas či Karavan.

Z kroniky rovněž zmizí jakékoliv zmínky o T. G. Masarykovi a E. Benešovi. Připomínání pochopitelně nebudou legionáři. Namísto toho se objeví svátky nové – Den československé armády, Velká říjnová socialistická revoluce, oslavy narozenin Stalina spojené se slibem nových pionýrů, oslavy Vítězného února 1948, Mezinárodního dne žen, 28. říjen bude připomínán jako Den znárodnění. Mikuláše nahradí Děda Mráz. Kromě toho si žáci i učitelé začnou dávat nejrůznější socialistické závazky – například přečíst sovětské knihy, zlepšit svůj prospěch, zvýšit sběr papíru, textilu, železa, ale také makovic či šípků. Tradiční akcí, které se žáci v této době účastnili, byl sběr chroustů. A mandelinky – amerického brouka. „Na základě výzvy ONV a MNV provedla škola dne 15. září 1947 hledací akci protimandelinkovou v obvodu obce Suché. Zúčastnilo se jí všechno žactvo a všichni učitelé! Druhá akce byla provedena na počátku června 1948 pátou a pomocnou třídou za vedení třídních učitelů v tomtéž obvodu. Obě akce byly negativní.“⁹⁴

Vestibul školy v roce 1948; SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika obecné a měšťanské chlapecké školy v Litomyšli 1928 – 1963, kr 449

Zůstaňme ještě chvíli v roce 1948. Byl to zásadní rok nejen s ohledem na dramatické politické změny, ale i změny v oblasti školství. 1. září 1948 totiž vešel v platnost zákon o základní úpravě jednotného školství. KSČ tehdy prosadila základní devítileté obecné vzdělání pro všechnu mládež od šesti do patnácti let. Obecné a měšťanské školy zanikly. Kronikář druhé z nich o tom s patrnou nostalgií napsal: „Dne 28. června 1948 zavřely se brány měšťanské školy. Je to mezník, při kterém se každý učitel

měšťanské školy zastaví a vrhne pohled do minulosti na vývoj těchto škol a na jejich poslání. Loučíme se s měšťanskými školami, neboť dnem 1. září vstupuje v platnost „Základní školský zákon“, uzavírá se 80letá kapitola měšťanské školy a otevírá se nová epocha, epocha školy II. stupně. Ať práce učitelů těchto škol přinese hodně ovoce.“⁹⁵ Škola se stala politickou institucí, která vychovávala „politicky uvědomělé občany lidově demokratické republiky, ochránce vlasti, zastánce pracujícího lidu a socialismu“. Krátce po přijetí zákona vešly v platnost nové učební plány, osnovy a učebnice. Politická výchova se stala nedílnou součástí vzdělávání.

A ještě jednu informaci si autor dovolí k roku 1948 připojit. Žáci chlapeckých škol se v tomto roce zúčastnili XI. všesokolského sletu, který se konal ve dnech 19. až 27. června v Praze. Jednalo se o první všesokolský slet konaný po konci druhé světové války a po poválečné obnově Sokola. Proběhl deset let po předchozím X. sletu, který se uskutečnil v osudném roce 1938. Zároveň šlo o poslední slet organizovaný samostatnou sokolskou organizací před rokem

⁹⁴ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné školy chlapecké v Litomyšli 1940 – 1951, kr 313, list č. 46.

⁹⁵ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné a měšťanské školy chlapecké v Litomyšli 1928 - 1963, kr 449, s. 193.

1989, neboť komunistický režim po Únoru 1948 přistoupil k násilnému sjednocení domácí tělovýchovy. Všesokolské slety byly od roku 1955 nahrazeny Spartakiádami. Během sletu, jehož hlavní cvičení se konala na Strahovském stadionu, se na ploše vystřídalo na 118 000 sokolů, které každý den v hledišti sledovalo až 200 000 diváků. Nechyběl ani nový československý prezident Klement Gottwald. Ve sletovém průvodu Prahou pochodovalo přes 85 000 účastníků sletu. XI. slet se zapsal do historie především vystoupením části nespokojených sokolů, kteří protestovali proti únorovému komunistickému převratu a poměrům panujícím ve vedení Československé obce sokolské. Při průvodu Prahou sokolové provolávali slávu odstoupivšímu prezidentu Benešovi, avšak mlčeli a odvraceli pohledy při průchodu okolo hlavní tribuny na Staroměstském náměstí, kde byl spolu se starostou spolku Josefem Truhlářem přítomen také prezident Gottwald. Toto manifestační vystoupení posloužilo komunistům jako záminka k silným represím namířeným po ukončení sletu do sokolských řad. Kronikář měšťanské školy připojil stručnou poznámku: „Žactvo zdejší školy zúčastnilo se XI. všesokolského sletu v Praze. Sletu žactva zúčastnilo se 18 žáků, sletu dorostu se zúčastnilo 18 žáků.“⁹⁶

Na přelomu 40. a 50. let se dočteme o zavádění koedukované výuky. Dokonce i s poměrně odvážným konstatováním, že se tak dělo především z důvodu úspor: „Z úsporných důvodů byla zavedena na obou středních i národních školách koedukace. Naší škole bylo přiděleno 19 dívek do I. třídy a 22 do II. třídy, celkem 41 dívek, dívčí škole 15 chlapců do III. třídy a 10 do IV. třídy, celkem 25 chlapců.“⁹⁷ Psal se školní rok 1949/1950.

Život školy v 50. letech

Kroužek mladých mičurinů; SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika obecné a měšťanské chlapecké školy v Litomyšli 1928 – 1963, kr 449

Kronika školy z období 50. let nás sice nechává nahlédnout do školního života, ale vždy jen pod určitým úhlem pohledu. Dozvídáme se o působení pionýrské organizace, o zájmových kroužcích (včelařském, ovocnářském, pěveckém, ve škole působil také kroužek mladých techniků či kroužek mladých mičurinů, který pod vedením soudružky učitelky Jiroutové prováděl pokusné práce na školním pozemku, a to „s dobrými výsledky“). Kronikář píše o tom, jak žáci slavili Svátek práce, osvobození od nacismu spojený s veřejnými oslavami či o nejrůznějších

brigádách. A že jich bylo! Žáci sklízeli slunečnici (mj. na dvoře Perštýn), hledali již dříve zmíněnou mandelinku, vybírali brambory (ve Vlkově, v Karli), sázeli česnek, upravovali okolí zámku, podíleli se na budování koupaliště, účastnili se lesní brigády. A samozřejmě sbírali doslova kdecy – kovy, starý papír, gumu, textil, kaštany, byliny (mimo jiné přesličku, malinové

⁹⁶ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné a měšťanské školy chlapecké v Litomyšli 1928 - 1963, kr 449, s. 192.

⁹⁷ Tamtéž, s. 208.

a jahodové listí, květ chrpy), brusinky, borůvky, ostružiny či houby, pomáhali při žních. Konaly se náborové akce do hornictví a hutnictví spojené s představením modelu dolu, besedami rodičů a žáků s hornickými uční, recitačním pásmem k propagaci hornictví, návštěvou vedoucího pro volbu povolání na úřadu ochrany práce, osobním působením na nerozhodnuté žáky, ale i exkurzí do Ostravy. Nechyběly Dny armády, Měsíc československo-sovětského přátelství, žáci se účastnili Štafety přátelství a míru a řady dalších propagandistických aktivit. Brigádnická a svépomocná činnost prostupovala všemi oblastmi života, včetně těch, které si dnes dokážeme představit jen stěží. Když například v roce 1950 zemřel školník Emanuel Záleský, nalezneme ve školní kronice tento záznam: „V době, kdy škola neměla školníka, velmi se osvědčila svépomoc. Soudruh učitel Sobola při svém normálním učebním úvazku vstával denně ve tři hodiny ráno a vytápěl celou budovu. Jeho příklad strhl některé chlapce pionýry, kteří sami přispěchali na pomoc a v kotelně se střídali. Byl to skvělý příklad, jak možno u žáků vyvolat pracovní nadšení.“⁹⁸

Změny československého školství v 50. letech

„Dnem 1. září 1951 vstoupila naše škola do nového období vývoje. Byla spojena s národní školou chlapeckou a přeměněna na nový typ školy, „školu devítiletou“ (podle vzoru sovětského). Ředitelem školy byl jmenován ředitel národní školy chlapecké František Štěrba

Tryzna za Klementa Gottwalda; SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika obecné a měšťanské chlapecké školy v Litomyšli 1928 – 1963, kr 449

a jeho zástupcem odborný učitel Josef Sobola. Dosavadní ředitel střední školy Fr. Saqua odešel do výroby.... Ředitel školy vytyčil ve svém projevu úkoly pro školní rok 1951/52, které vyplývají z usnesení předsednictva ÚV KSČ o učebnicích, z usnesení VI. celostátní konference školských pracovníků, podle kterých budeme postupovati, abychom dosáhli vytčeného cíle a splnili úkoly, které nám ukládá jednotná socialistická škola.“⁹⁹

Důležitým mezníkem ve vývoji školství byla školská reforma z roku 1953, která přinesla novou organizační strukturu

škol. Školský zákon z tohoto roku zaváděl osmiletou základní školní docházku a jedenáctiletou střední školu. Pátý ročník převzal předměty obvyklé pro druhý stupeň jako zeměpis, přírodopis a dějepis. Pro mnohé žáky činil skok ze čtvrtého do pátého ročníku problém, mnozí žáci se (v celorepublikovém hledisku) nedokázali vyrovnat s učební látkou. I proto bylo na konci 50. let rozhodnuto o opětovném prodloužení základní školy na devět let, a sice od roku 1960. Škola měla být zároveň těsněji spojena s životem, důraz začal být kladen na polytechnické vzdělávání. Ale to předbíháme....

⁹⁸ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné a měšťanské školy chlapecké v Litomyšli 1928 - 1963, kr 449, s. 219.

⁹⁹ Tamtéž, s. 226.

Po smrti Stalina a Gottwalda

Rok 1953 přinesl významné změny v oblasti politické. Ve stejném roce, navíc jen krátce po sobě, zemřeli J. V. Stalin a Klement Gottwald – muži, s nimiž jsou spojeny největší komunistické zločiny v Sovětském svazu, resp. v Československu. Obě události pochopitelně zapsal školní kronikář. Ve školní kronice je také fotograficky zachycena tryzna za zemřelého Klementa Gottwalda. „Dne 5. března 1953 zemřel veliký vůdce pracujícího lidu gener. Stalin. K uctění jeho památky byla uspořádána 6. března školní tryzna a v den Stalinova pohřbu byla poslouchána rozhlasová relace z Prahy a smuteční obřady z Moskvy. V době smutku byli žáci seznamováni s velikým dílem Stalinovým.“¹⁰⁰ O několik dnů později se situace opakovala. „Dne 14. března zemřel v 11 hodin dopoledne první dělnický prezident a předseda KSČ s. Klement Gottwald.... K uctění jeho památky byla dne 16. března uspořádána školní tryzna, při které přednášeli žáci smuteční básně, pěvecký kroužek zapěl smuteční písně a o významu osobnosti Gottwaldovy pro náš národ a pro KSČ promluvil ředitel školy. Dne 19. března vyslechlo žactvo rozhlasovou relaci o K. Gottwaldovi s projevem ministra školství E. Sýkory a pak smuteční obřady a projevy, vysílané rozhlasem. Žáci vyšších tříd se zúčastnili smuteční tryzny na náměstí. V době smutku bylo žactvo seznamováno s velikým dílem zemřelého prezidenta republiky.“¹⁰¹ Smrtí obou diktátorů skončila doba nejtvrďšího bolševického teroru. V mezinárodních vztazích nastalo období tzv. „chruščovského tání“, v Československu přestaly být u politických procesů vynášeny hrdelní tresty. Ačkoliv.... Poslední poprava z politických důvodů byla provedena v roce 1960...

V některých letech jsou ve školní kronice dopodrobna vyličený začátky školních roků. Pro

školní rok 1953/54 se například dočteme: „Nový školní rok byl zahájen velmi slavnostně. Všechny litomyšlské školy se sešly o půl deváté hodině ranní na rozcestí Svitavy – Polička a slavnostním průvodem za doprovodu hudby odešly do Smetanova domu, kde k žákům promluvili: předseda MNV s. Dlouhý, zástupce KV ČSM, hlavní projev učinil ředitel naší školy s. Štěrbá, pak následoval slib pionýra z naší školy, básně, sliby žáků a Píseň práce. Po slavnostním zahájení nového školního roku odešli žáci do svých školních budov, aby

Zahájení školního roku 1953/54; SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika obecné a měšťanské chlapecké školy v Litomyšli 1928 – 1963, kr 449

vyslechli projev ministra školství, vysílaný rozhlasem, a pokyny třídních učitelů pro začátek školního roku. Velmi dojemně působil slavnostní průvod městem, v jehož čele byly neseny

¹⁰⁰ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné a měšťanské chlapecké školy v Litomyšli 1928 – 1963, kr 449, s. 239.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 240.

vlačky československá a sovětská, za nimiž šli zástupci lidosprávy, SRPŠ, korporací, pionýři a žáci. Dne 5. září navštívili žáci film o Juliu Fučíkovi....¹⁰²

Vzpomínka pamětníka na dobu 50. let

Život v 50. letech byl však pro řadu lidí mnohem náročnější, než se několikrát ročně zúčastnit školní či veřejné oslavy komunistických svátků, brigád apod. Režimní tlak byl obrovský – a nevyhnul se ani Litomyšli. Soustřeďoval se na osoby dříve veřejně činné či na živnostníky. Někteří z nich byli vyvlastněni, další byli různými formami „přesvědčováni“, aby vstoupili do některého socialistického či družstevního sektoru. Tlak pociťovali rolníci – hon na kulaka potkal i náš region, a to včetně vystěhování celých rodin. Pod tlakem se ocitali lidé z věřících rodin, kteří posílali své děti na náboženství. Zejména katolickou církev pokládal komunistický režim ze jednoho ze svých největších protivníků...

V roce 1950 pak přímo v Litomyšli proběhly dva velké politické procesy. Prvním byl proces s tzv. budislavskými Jánošíky, druhým proces „Stříteský a spol.“ Především druhý uvedený Litomyšl otřásl, vždyť v něm byl souzen „bezúhonný člověk těšící se všeobecné vážnosti, totiž rektor piaristické koleje František Ambrož Stříteský, a 23 mladých, z větší části neploletých lidí, z nichž řada ještě studovala na zdejším gymnáziu“.¹⁰³

Nechme nyní o naši škole vyprávět jednoho z tehdejších žáků – Hanse Rennera. Hans (Hanuš) Renner se narodil v roce 1946 v Praze, kde jeho tatínek působil jako ředitel jedné obchodní firmy. Své dětství ale prožil v Litomyšli. Zde chodil na základní školu a později na gymnázium. On sám autorovi těchto řádků v prosinci roku 2022 řekl: „Je to už přes 70 let, to znamená, že paměť se za těch 70 let může měnit, nebo si člověk nemůže přesně vzpomínat, co a jak prožil.... To je jedna věc. Druhá je věc interpretace. Každý člověk se postupně dívá na určité události ze

Hans Renner (na snímku s harmonikou); SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika obecné a měšťanské chlapecké školy v Litomyšli 1928 – 1963, kr 449

svého života možná stejným pohledem, ale nějak ho interpretuje. Já jsem si nedělal žádný deník. To znamená, že moje poznámky jsou poznámky člověka, který si sice onu dobu pamatuje, ale je tam určitá interpretace a to znamená, že tam může být i určitá nepřesnost.... Třetí a poslední věc: Já jako buržoazní dítě mám úplně jiné zkušenosti, vzpomínky, než by dejme tomu mělo dítě z komunistické rodiny....“

A jak tedy na dobu 50. let vzpomíná? „Byla to úplně jiná doba než například následující 60. léta. Bylo to dost tvrdé, alespoň pro děti, které pocházely z podobných poměrů jako já. Ředitelem byl tenkrát soudruh

Štěrbá, což byl kovaný komunista – nebo se za něj alespoň vydával. Na začátku každého

¹⁰³ Skřivánek, Milan: Litomyšl 1259 – 2009, město kultury a vzdělávání. Litomyšl 2009, s. 458/459.

školního roku před nás předstoupil a řekl: „Viděl jsem velikého Lenina!“ On si totiž zakládal na tom, že svého času viděl živého Lenina, neboť působil v legiích.“ A dodává: „Také ještě existovaly tělesné tresty – například stát v koutě.“ To prý bylo odstraněno až po odchodu ředitele Štěrby do důchodu. „Já sám si vybavuji i určitou formu diskriminace – ani ne ze strany učitelů, ale spolužáků. Jeden z nich, to jsem byl v první nebo druhé třídě, za mnou přišel a řekl mi: „Já s tebou nesmím kamarádit....“ Rodiče mu to

Hans Renner při besedě s žáky ZŠ Zámecká
v prosinci 2022; foto Markéta Pirklová

zakázali.... No, nakonec se z nás stali nejlepší přátelé.“ Hans Renner vzpomínal i na to, že těžké to měly též děti z věřících rodin, stejně jako děti živnostníků. Podobně jako on neměly mít možnost hlásit se na střední školu. Děti z komunistických rodin byly podle něj naopak (minimálně mírně) protěžovány. „Zkrátka nás oškatulkovali jako třídní nepřátele,“ dodává. Při našem vyprávění jsme se dostali i na příběh, který jej jako dítě velmi zasáhl. „V 50. letech byli obyvatelé povinni odpracovat tzv. brigádnické hodiny – například okopávat řepu, sklízet brambory apod. A moje maminka byla nemocná. Byla v nemocnici. Blízko školy stála taková kaplička (nacházela se na křižovatce u Wagnerů, v současnosti již nestojí, pozn. aut.). A u té kapličky byla tabule, kterou sem umístil městský národní výbor. Ta tabule byla zasklená a rozdělená na dvě části – na bílou a černou. Bílá byla tabule cti, černá tabule hany. Na bílé byli ti, kteří se zasloužili o veliký prospěch socialistické společnosti, na tabuli hany byli obyvatelé Litomyšle, kteří se proti tomu nějak provinili. A teď si představte, že jsem šel jednou do školy a moji spolužáci mi říkali: „Tvoje maminka je na tabuli hany!“ Když škola skončila, hned jsem tam šel a skutečně! Stálo tam, že se Olga Rennerová nezúčastnila okopávání řepy atd. Tak já, dítě, jsem běžel domů a říkám: „Táto, maminka je na tabuli hany!“ A tatínek šel na městský národní výbor a řekl těm soudruhům: „Soudruzí, moje žena by tu řepu okopávala, ale ona nemůže, leží v nemocnici!“ Oni mu však odpověděli: „Soudruhu, s tím nemáme nic společného!“ A moje maminka tam zůstala.... Není to sice něco, co se dělo třeba v Sovětském svazu za Stalina, ale jako dítě tě to zasáhne...“ Hans Renner nakonec v roce 1968 emigroval. Od té doby žil v Holandsku, teprve po roce 1989 se mohl do republiky opět vrátit. Dnes přijíždí pravidelně každý rok vyprávět žákům ZŠ Zámecká, co kdysi prožil....

Opravy školní budovy v 50. letech

O opravách školní budovy nás kronikář informuje zejména v druhé polovině 50. let. V zápisu za školní rok 1955/56 se například dočteme: „Ve školní budově byly již staré, naprosto nevyhovující dlaždice na chodbách. Byly z měkkého pískovce, mezi nimi se neustále udržoval prach i smetí, což po stránce hygienické bylo velmi závadné. Prach se stále vířil, chodby nebylo možno denně stírat vodou, protože se spotřebovalo velké množství hadrů a dlaždice byly úplně černé. Bylo proto nutno dlaždice vyměnit. Školský odbor rady ONV přidělil škole na

výměnu dlaždic částku 90 000 Kčs. Výměnu dlaždic provedl v měsících lednu, únoru a dubnu v roce 1956 okresní stavební podnik nákladem 94 500 Kčs. Dlaždice dodala cementárna z Lubné. Byly vyměněny dlaždice na všech chodbách a ve všech záchodech. Školní budova tím po stránce zdravotní nesmírně získala. Protože opravy byly prováděny v době, kdy se ve škole vyučovalo, a v době zimní, vyučování tím značně trpělo (na chodbách se stále tlouklo, žáci běhali po rozbořených chodbách, nosili smetí do tříd, i prach vnikal do tříd atd.). Přesto však po dokončení prací projevíli veliké uspokojení nejen učitelé a žáci, ale hlavně uklízečky nejen nad ukončením prací, ale hlavně nad čistotou, kterou je možno na nových chodbách mnohem snadněji a lépe udržovat, nežli tomu bylo na starých, věkem sešlých dlaždicích. Chodby jsou denně stírány hadry a prach se již nevíří.¹⁰⁴ O prázdninách 1958 byla vyměněna okna s opravou omítky na jihovýchodní straně (ve směru od dnešního Domova Pod Školou). Školský odbor rady ONV přidělil na opravu částku 125 tis. Kčs. Výměnu oken a opravy omítek provedl Okresní stavební podnik v Litomyšli. „U nových oken musil býti zachován na příkaz památkové správy původní tvar, ale počet okenních tabulí mohl býti změněn. Místo trojkřídlých oken jsou nová okna dvoukřídlá se čtyřmi okenními tabulemi, což zvýší světlost ve třídách.“¹⁰⁵ Zřejmě nejviditelnější změnou prošel prostor před školou v prostoru od dnešní Zámecké ulice. Původní předzahrádka byla totiž na přelomu 50. a 60. let zrušena, prostor před školní budovou dostával postupně podobu, kterou známe dnes.

Další velké opravy přišly v roce 1960. „O prázdninách 1960 byla započata generální oprava školy. Práce byly skončeny teprve koncem února 1961. Byla vyměněna okna a omítky v průčelí školy a na severní straně. Ve škole byly vyměněny všechny dveře a stěny na chodbách obloženy umakartem. Náklad na opravy asi 500 000 Kčs. Na jaře dosloužily všechny tři kotle ústředního topení značky Chvála. Práce s výměnou kotlů byly započaty v srpnu a budou skončeny do začátku topného období. Budou instalovány tři kotle Dukla 23 ½.“¹⁰⁶ Kronikář sice mluví o generální opravě, ale jak uvidíme, 60. léta přinesou další velké investice. A vlastně nejen tato doba.

Ulice Zdeňka Nejedlého, dnes ulice Zámecká,
4. června 1957; foto soukromý archiv
Zory Limberské, zapůjčeno od Lenky Backové

¹⁰⁴ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné a měšťanské školy chlapecké v Litomyšli 1928 - 1963, kr 449, s. 281 – 282.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 338.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 381.

Ulice Zdeňka Nejedlého, dnes ulice Zámecká, 4. června 1957;
foto soukromý archiv Zory Limberské, zapůjčeno od Lenky Backové

Zemní úpravy před budovou školy, 2. 4. 1959 (na budově již chybí nápis „Chlapecké školy“); foto soukromý archiv Zory Limberské, zapůjčeno od Lenky Backové

Zemní úpravy před budovou školy, 5. 10. 1959; foto soukromý archiv Zory Limberské, zapůjčeno od Lenky Backové

Zemní úpravy před budovou školy, 5. 10. 1959; foto soukromý archiv Zory Limberské, zapůjčeno od Lenky Backové

Zasloužilý učitel

„Čestný titul „Zasloužilý učitel“ se uděluje zvláště zasloužilým a vynikajícím učitelům, kteří pracovali ve škole nejméně 10 let, zvláště vynikli výchovně pedagogickou činností, jež se projevila vynikajícími úspěchy v socialistické výchově a vyučování mládeže, a kteří se činně účastnili veřejného života.“¹⁰⁷ Takové ocenění získal v roce 1958 i ředitel školy František Štěrba. Ačkoliv bylo ve své době vnímáno velmi pozitivně, dnes na něj lze nahlížet i jinak. Ona socialistická výchova v sobě totiž nesla politický útlak vůči řadě skupin obyvatelstva, které zmiňujeme výše.

Udělení titulu „Zasloužilý učitel“ pochopitelně nemohlo uniknout pozornosti kronikáře: „Vláda ČSR udělila řediteli školy Františku Štěrbovi výnosem ze dne 27. března 1958, č. 368, za vynikající úspěchy v socialistické výchově a vyučování mládeže čestný titul „Zasloužilý učitel“. Diplom a odznak byly mu předány při slavnostním shromáždění vyznamenaných učitelů v aule Karolina v Praze ministrem školství.... Vyznamenání ředitele školy bylo vzpomenuáno na Dni učitelů v Litomyšli s. inspektorem Josefem Slabým, který ve svém projevu zhodnotil práci ředitele Fr. Štěrby a zdůvodnil, proč byl vyznamenán. Dne 29. března 1958 blahopřáli vyznamenanému řediteli učitelé, pionýři a funkcionáři SRPŠ. Pěvecký soubor zazpíval několik písní, načež promluvili k řediteli s. učitel Šotola za učitele, žák Z. (jméno není čitelné, pozn. aut.) za pionýry a předseda SRPŠ za rodiče. Slavnostní přivítání a blahopřání se konalo v ředitelně a bylo vysíláno školním rozhlasem. Dne 31. března uspořádal učitelský sbor na počest vyznamenání ředitele školy slavnostní besedu.“¹⁰⁸

František Štěrba přijímá gratulace od pionýrů; SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika obecné a měšťanské chlapecké školy v Litomyšli 1928 – 1963, kr 449

¹⁰⁷ Nařízení vlády č. 73/1953 Sb.: Vládní nařízení o vyznamenáních a čestných uznáních pro učitele a jiné školské pracovníky. Zákony pro lidi [online]. [cit. 2022-11-20]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1953-73>.

¹⁰⁸ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika obecné a měšťanské chlapecké školy v Litomyšli 1928 - 1963, kr 449, s. 336 - 337.

Doba uvolnění a naděje 60. let

60. léta přinesla do života československé společnosti určité politické uvolnění, které vyvrcholilo během Pražského jara 1968. Ve stejném roce jej však utnula invaze pěti států Varšavské smlouvy v čele se Sovětským svazem.

Kronika nám o uvolnění mnoho informací neposkytuje. Opakují se v ní zprávy o akcích pionýrské organizace, četné jsou zmínky o celorepublikovém dění či o událostech v zahraničí. V roce 1963 autor kroniky popisuje jednání o zákazu jaderných pokusů v ovzduší, kosmu a pod vodou, komentuje odstoupení německého kancléře Adenauera i atentát na amerického prezidenta J. F. Kennedyho. „V říjnu 1963 odstoupil v Německé spolkové republice kancléř

Adenauer, obhájce studené války.... 22. listopadu 1963 byl spáchán atentát na prezidenta USA Johna Kennedyho, pro jeho realističtější postoj k SSSR a celému socialistickému táboru.“¹⁰⁹

Kromě kroniky však máme k dispozici také výpovědi pamětníků. Jedním z nich byl učitel školy Miroslav Škrdla. Miroslav Škrdla se narodil v roce 1932 na Podkarpatské Rusi, většinu svého dětství ale prožil v Plošticích u Hradce Králové (dnes součást Hradce Králové). Do Litomyšle přišel po vojně v roce 1957, kdy zde začínal jako

Pionýrská pouť v Litomyšli r. 1960; Děti shromážděné ve dvoře I. ZDŠ u příležitosti konání pionýrské pouti – pohled z okna školy; foto Miroslav Škrdla, Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. 22X-340

pionýrský vedoucí. Od roku 1960 pracoval jako učitel na I. ZDŠ Litomyšl – dnešní ZŠ Zámecká. Ve škole učil především matematiku, fyziku, dílny (pracovní vyučování), ke konci své služby i informatiku. Jeho největším koníčkem bylo fotografování.¹¹⁰ Když v Litomyšli zemřel Jan Matoušek, který byl městským šafářem a dlouhá léta město Litomyšl fotografoval, tak Miroslav Škrdla jeho „funkci“ fotografa převzal a dál vývoj Litomyšle zachycoval. Na jeho fotografiích jsou zachycena různá místa v Litomyšli z hlediska jejich výstavby či přestavby, život mládeže, ale i různé socialistické brigády či události z kulturního života města. Nechybějí ani snímky z doby po okupaci Československa v roce 1968. O prvních deseti okupačních dnech sepsal Miroslav Škrdla také podrobnou zprávu.¹¹¹

Byl to právě Miroslav Škrdla, který svého času žákům školy vyprávěl o tom, že i dnešní ZŠ Zámecká se v 60. letech proměnila. Prý v ní byla volnější atmosféra, škola odebírala nové časopisy apod. Také mezi učiteli docházelo k diskuzím o politických otázkách (probíhaly především ve sborovně).

¹⁰⁹ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika I. ZDŠ 1963 – 1978, kr 450, list č. 7.

¹¹⁰ Švejcar Stanislav a žáci ZŠ Litomyšl, Zámecká 496: Příběhy bezpráví - z místa, kde žijeme: Bratříčku, nevzlykej aneb Pražské jaro 1968 pohledem (nejen) Litomyšlanů. ZŠ Litomyšl, Zámecká 496 v roce 2012, s. 53.

¹¹¹ Tamtéž.

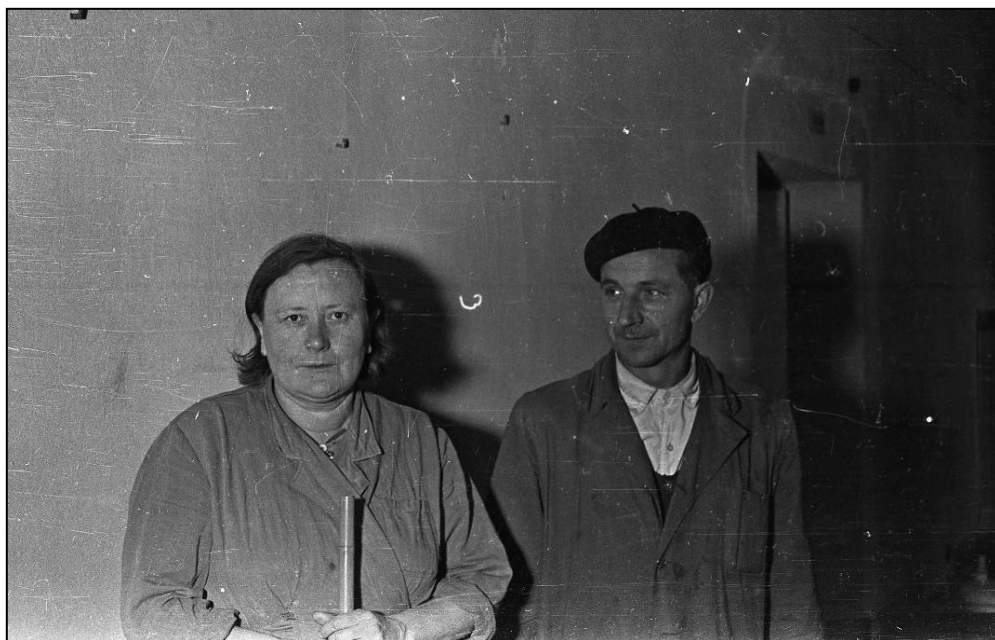
Z kroniky se zase dozvíme, že i v druhé polovině 60. let škola žila i „běžnými“ problémy – například chováním žáků. Ve školním roce 1965/66 kronikář zapsal: „Celkové chování žáků

Litomyšlští žáci před školní jídelnou r. 1964, která se tehdy nacházela v bývalém hostinci Veselka v ulici T. Novákové čp. 64; foto Miroslav Škrdla, Regionální muzeum v Lit., inv. č. 22X-876

bylo dobré. Nemůžeme být spokojeni s chováním několika jedinců, kteří byli velmi neukázněni a měli snížené známky z chování 2. a 3. stupně. Tito žáci nepracovali řádně, byli nepořádní, drzí a sprostí na učitele a měli velký počet neomluvených hodin. U těchto žáků se projevovala malá péče rodičů o děti. Někteří rodiče dokonce své děti kryjí a příčiny špatného chování dítěte hledají ve škole.“¹¹² Ve školním roce 1967/68 pak kronikář k chování žáků poznamenal: „Hlavním úkolem ve školním roce 1967/68 bylo zvyšování účinnosti výchovy. Přes dosažené

výsledky nemůžeme být s chováním žáků spokojeni. Ve škole bylo opět několik narušovatelů kázně a pracovní morálky. V chování žáků se projevuje celková morálka společnosti. Někteří žáci měli absence, byli sprostí, lhali atd. Přes veškeré snahy učitelského sboru zlepšit stav chování ve spolupráci s rodiči, mělo na konci školního roku 12 žáků druhý stupeň z chování a 2 žáci třetí stupeň.“¹¹³ Jeden z žáků byl podle kroniky dokonce umístěn do dětského domova v Hradci Králové.

Manželé Hudečkovi, školnice a školník I. ZDŠ Litomyšl po r. 1960; foto Miroslav Škrdla, Regionální muzeum v Lit., inv. č. 22X-284

¹¹² SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika I. ZDŠ 1963 – 1978, kr 450, list č. 16.

¹¹³ Tamtéž, s. 27.

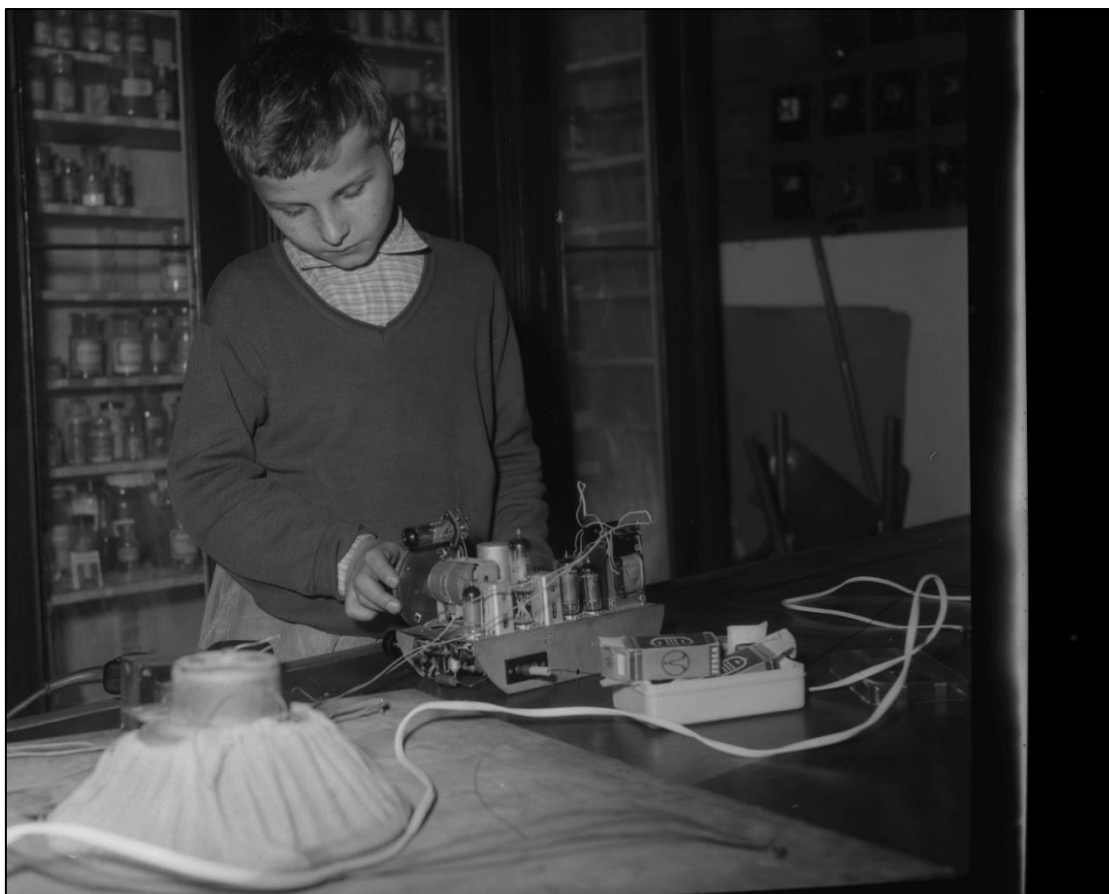
Žáci I. ZDŠ Litomyšl na brigádě r. 1961; foto Miroslav Škrdla,
Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. 22X-319

Žáci I. ZDŠ Litomyšl odpočívají na brigádě při sběru řepy; foto Miroslav Škrdla,
Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. 22X-802

Žák při zubařské prohlídce v roce 1964 – zubní ordinace se nacházela v interiéru školy (dnes zázemí uklízeček), zrušena byla v 90. letech; foto Miroslav Škrdla, Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. 22X-867

Žák I. ZDŠ Litomyšl obsluhuje v rámci školního kroužku strojek s elektrickými cívkami; foto Miroslav Škrdla, Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. 22X-877

Zahájení školního roku 1964; foto Miroslav Škrdla,
Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. 22X-927

Pracovní vyučování na školním pozemku r. 1964; foto Miroslav
Škrdla, Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. 22X-891

Paní Bartoňová při vaření ve školní kuchyni situované v bývalém hostinci Veselka, rok 1965;
foto Miroslav Škrdla, Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. 22X-965

Školní kuchařky I. ZDŠ Litomyšl r. 1965; foto Miroslav Škrdla, Regionální muzeum v Litomyšli,
inv. č. 22X-967

Pražské jaro 1968

Rok 1968 však přinesl vážnější události než udílení dvojek a trojek z chování (byť jejich počet z dnešního pohledu udivuje). Společnost zažila mimořádné politické uvolnění, v srpnu pak nečekaný a prudký mráz přicházejí z Kremlu.

Školní kronikář k politickým událostem roku 1968 uvádí: „V lednu 1968 byla na zasedání ÚV KSČ podrobena kritice práce s. Ant. Novotného a předsednictva ÚV KSČ. Soudruh Novotný byl zbaven funkce 1. tajemníka ÚV KSČ. Prvním tajemníkem byl zvolen soudruh Alexander Dubček. Nastal obrodný proces v KSČ.... 22. března byl donucen k odstoupení prezident Antonín Novotný pro neschopnost. Prezidentem byl zvolen tajnou volbou arm. gen. Ludvík Svoboda“.¹¹⁴ Kronikář uvádí i informace o útěku generála Šejny a dalších změnách na stranických postech, o dění v Litomyšli se však nezmiňuje.

Přitom Litomyšl změnami roku 1968 doslova žila. Byl obnoven Junák, aktivizovala se katolická církev, vznikly organizace K 231 (organizace politických vězňů souzených podle zákona 231/1948 Sb.) a KAN (Klub angažovaných nestraníků). O některých z těchto událostí, stejně

jako o srpnové invazi, podrobně informoval učitel Miroslav Škrdla. Ten byl v uvedeném roce aktivním účastníkem všech událostí a sepsal o nich podrobnou zprávu, která je dnes uložena ve Státním okresním archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli. Mimo jiné se v ní dočteme: „Dne

Prvomájový průvod v Litomyšli roku 1968;
foto Miroslav Škrdla, Regionální muzeum
v Litomyšli, inv. č. 22X-1600

Miroslav Škrdla, učitel I. ZDŠ Litomyšl;
foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

27. dubna se ve Smetanově domě sešli poškozcenci let poválečných... a vytvořili klub K 231. Požadují potrestání těch, kteří se v táborech špatně k vězňům chovali a jejich odchod z důležitých míst.“¹¹⁵

Miroslav Škrdla zaznamenal též informace o tom, jak v roce 1968 probíhaly oslavy prvního máje, komunistického svátku, kterého se museli účastnit i žáci a studenti litomyšlských škol. V roce 1968 byly prý pojaty jako dobrovolné – ve městě se však uskutečnil tradiční průvod. „Byl to jediný průvod ve svitavských městech (ve

¹¹⁴ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika I. ZDŠ 1963 – 1978, kr 450, list č. 29.

¹¹⁵ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Sbírka dokumentace, karton č. 94/30. Zpráva Miroslava Škrdly o událostech prvních deseti dnů po okupaci v roce 1968. Příloha Litomyšl – duben a květen 1968.

městech svitavského okresu, pozn. aut.). Jinde byly – ve Svitavách jen veřejný projev, v Moravské Třebové mládežnický majáles apod. Náměstím, kolem pošty a za Smetanův dům šlo asi 2500 lidí. Asi 1000 osob přihlíželo. Alegorické vozy se neorganizovaly. Za Smetanovým domem před tribunou, v pěkném přírodním prostředí, bylo více lidí než v minulém roce. Hovořil zástupce KV KSČ – nově zvolený s. Dostál. Projev shrnoval dosavadní politickou situaci a byl pozorně vyslechnut dospělými.... Zdá se, že rozhodnutí udělat opět průvod bylo správné, lidé chtěli vidět a slyšet hodnocení situace v dnešní době...“¹¹⁶

V noci z 20. na 21. srpna bylo Československo přepadeno pěti státy Varšavské smlouvy v čele se SSSR. Školní kronikář poznamenává: „V noci z 20. na 21. srpna 1968 začalo obsazování (původní slovo bylo jiné, je však smazané a přepsané, pozn. aut.) ČSSR vojsky SSSR, Polska, Maďarska, Bulharska a NDR. Předseda NS s. Smrkovský, předseda vlády Ing. Černík a 1. tajemník ÚV KSČ s. Dubček byli zatčeni. 27. 8. 1968 se zadržení soudruzi vrátili spolu s prezidentem Ludvíkem Svobodou z moskevských jednání do Prahy.“¹¹⁷

Okupační jednotky vjíždějí do dnešní Zámecké ulice
– v pozadí škola; foto Miroslav Škrdla,
archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Učitel Miroslav Škrdla byl aktivní i během okupace. Dělal především to, co uměl nejlépe – fotil. Zanechal po sobě množství fotografií, které ukazují, jak Litomyšlané srpnovou okupaci prožívali. Kromě toho však rovněž organizoval podepisování petice proti vstupu cizích armád či vysílal do místního rozhlasu. Ve své zprávě o okupaci zachytil události pohledem přímého účastníka. Z některých jeho vět běhá mráz po zádech ještě dnes....

„4:30 hod. – Československý rozhlas v krátkých intervalech opakuje zprávu o tom, že dnešního dne byla naše republika obsazena bez výzvy vojsky Varšavské smlouvy.

8 hodin – ve městě je zvýšený ruch zejména u obchodů a benzinové pumpy. Lidé podléhají panice a kupují o překot potraviny. Osobní auta i auta JZD přijíždějí natankovat nádrže.

9 hodin – schází se rada Měst. NV a rozhoduje o nákupu do tašky. Vydává záznam o tom, co smí jednotlivý zákazník koupit. Benzín vydávat jen k doplnění nádrže, nikoliv do kanystrů....

Nákup do tašky a jedné ruky:

mouka 2 kg	mýdlo 1 ks
cukr 1 kg	prášky 2 ks
vejce 5 ks	polotovary 5 ks
tuky ¼ kg	koření 1 ks
rýže ½ kg	káva 5 – 10 dkg

¹¹⁶ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Sbírka dokumentace, karton č. 94/30. Zpráva Miroslava Škrdly o událostech první deseti dnů po okupaci v roce 1968. Příloha Litomyšl – duben a květen 1968.

¹¹⁷ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika I. ZDŠ 1963 – 1978, kr 450, list č. 30.

maso 1 kg	cigarety 1 balení
sádlo ½ kg	máslo ¼ kg ¹¹⁸

Do Litomyšle dorazily jednotky polské armády. Někteří lidé se pokusili jejich příjezd vyfotit, další dezorientovat. Některé ukazatele u silnic byly zamazány, značky u pošty byly překryty látkou apod.

Během prvních dnů okupace se také v Litomyšli objevila nejrůznější hesla. Zaznamenal je i Miroslav Škrdla:

„Vy, rudí kozáci, odejděte do svých rančů – Vinnetou.“

„Brežněve, hin sa ukáže – Jan Sladký Kozina.“

„Hlídáme si Západ a Východ nás napad.“

„Přátelství: teorie: 23 let, praxe: 4 dny.“

„Holka modrooká, nesedávej u potoka – číhá tam ruská ponorka.“

„Brežněv: Trilogie z mého života:

1 – Bylo nás pět

2 – Muži v ofsajdu

3 – Žiji na Čukotce.“

„Švejk: „Vy si myslíte, že to císař pán nechá takhle být?“¹¹⁹

I malíř Bohdan Kopecký, bývalý žák naší školy, prý napsal krasopisně několik velkých protiokupačních tabulí, které byly následně po městě rozvěšeny.

Také na život školy měly srpnové události vliv. K začátku školního roku 1968/69 kronikář uvedl: „Školní rok 1968-69 byl zahájen 2. září 1968 pod dojmem srpnových událostí. Ředitel přivítal učitele a žáky. Poučil žáky, jak se mají chovat k vojákům sovětské a polské armády, aby nedocházelo ke konfliktům.... Výchova mládeže byla značně narušena a ztížena srpnovými událostmi a neustálými krizovými situacemi celé naší společnosti, které se projevovaly i v chování dětí.... Největší kázeňské problémy jsou u repetentů, kteří chtějí alespoň nějak vyniknout.... Potíže jsou stále s uvědomělou pracovní morálkou. I zde se projevuje vliv celkového poklesu pracovní morálky v naší společnosti.“¹²⁰ Podle školního kronikáře měla okupace Československa vliv také na prospěch žáků, byť argumenty pro toto tvrzení předkládá spíše chabé.

Československá společnost postupně upadala do letargie. Smiřovala se s přítomností sovětských vojsk i s umrtvováním svobodného politického a společenského života. Někteří se s tím však smířit nedokázali. Jedním z nich byl student filosofie Univerzity Karlovy Jan Palach, který se 16. ledna 1969 v horní části Václavského náměstí upálil. „Studenti v Litomyšli uspořádali tryznu, která se uskutečnila na hřbitově v márnici (v té době sloužila jako smuteční místnost), kde byla vystavena podobizna Jana Palacha a květiny, jako kdyby byl pohřeb....“¹²¹ Jednalo se o jednu z posledních akcí, která souvisela s událostmi Pražského jara 1968 a která

---

¹¹⁸ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Sbírka dokumentace, karton č. 94/30. Zpráva Miroslava Škrdly o událostech první deseti dnů po okupaci v roce 1968, s. 1 – 2.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 28.

¹²⁰ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika I. ZDŠ 1963 – 1978, kr 450, list č. 31 a 33.

¹²¹ Švejc Stanislav a žáci ZŠ Litomyšl, Zámecká 496: Příběhy bezpráví - z místa, kde žijeme: Bratříčku, nevzlykej aneb Pražské jaro 1968 pohledem (nejen) Litomyšlanů. ZŠ Litomyšl, Zámecká 496 v roce 2012, s. 56.

se přímo v Litomyšli uskutečnila. Nebyla přitom uspořádána jen tryzna. Její součástí byl i manifestační průvod, který symbolicky začínal u budovy bývalé sokolovny. Učitel Miroslav Škrdla ji opět zachytil fotograficky.... Školní kronikář se o uvedených záležitostech nezmiňuje. Uvádí jen to, že společnost musela překonat několik vážných politických krizích, během nichž se navíc i stávkovalo.

U pana učitele Škrdly ještě chvíli zůstaňme. Kvůli svému angažmá v roce 1968 jej později neminuly problémy v zaměstnání – a to i přesto, že byl v uvedeném roce členem KSČ. Při tzv. prověrkách v době počínající normalizace jej ze strany nejprve vyloučili, poté změnili jeho pozici na „vyškrtnutí“. Mohl zůstat ve škole, ale zakázali mu pracovat v mládežnických organizacích a nějakou dobu nesměl být třídním učitelem. Až o několik let později se mohl k práci třídního učitele vrátit.¹²²

Události nastupující normalizace ovlivnily školu i v jiných ohledech. Ze školy musel odejít její

tehdejší ředitel Rudolf Plášek.... Školní kronikář napsal: „31. 3. 70 předal s. Rud. Plášek, který byl odvolán z funkce ředitele školy, správu školy s. Janu Procházkovi, kterým byl jmenován ředitelem do odvolání.“¹²³ Novým ředitelem se následně stal František Břeň.

Opravy školní budovy a úpravy jejího okolí v 60. letech

Také v 60. letech se hodně upravovalo a opravovalo. Jakby ne, vždyť stáří budovy se pomalu ale jistě blížilo ke stovce. Výměny se dočkaly též vchodové dveře, budova byla plynofikována. V letech 1965 – 67 byla provedena generální oprava sociálního zařízení. Možná to zní až příliš obyčejně, jednalo se však o výraznou investici, která byla velmi pečlivě projektována i plánována s ohledem na provoz školy. Na přelomu 60. a 70. let se pak rekonstrukce dočkalo hlavní schodiště, vyměňovala se okna.

Rekonstrukce sociálního zařízení, zřejmě rok 1966; foto Miroslav Škrdla, Regionální muzeum v Lit., inv. č. 22X-1207

¹²² Tamtéž, s. 56 – 57.

¹²³ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika I. ZDŠ 1963 – 1978, kr 450, list č. 40.

Rekonstrukce sociálního zařízení, rok 1967;
foto Miroslav Škrdla, Regionální muzeum
v Litomyšli, inv. č. 22X-1209

Rekonstrukce sociálního zařízení, rok 1967; foto Miroslav Škrdla,
Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. 22X-1214

Období normalizace

Za normalizaci označujeme období od násilného potlačení Pražského jara v roce 1968 do Sametové revoluce 1989. Potřeba „normalizace poměrů“ (tedy návrat ke stalinskému způsobu řízení společnosti a státu) byla původně oficiálním zdůvodněním represivních opatření na počátku této epochy, jako byly čistky v komunistické straně, propouštění ze zaměstnání, obnovení cenzury, zrušení mnoha zájmových a politických sdružení a organizací a další. K postupnému znovuuutuzování komunistické moci došlo zejména v 70. letech. Název „normalizace“ se však občas přenáší na celou éru, během níž už „normalizační proces“ sice neprobíhal, ale normalizační opatření zůstávala v platnosti, tj. až do listopadu 1989.

V obtížném postavení se za normalizace nalézali zvláště pracovníci vědy, kultury, umění a školství – režim dotoval tyto oblasti dosud nebývalými finančními prostředky, podmiňoval to ovšem obvykle jejich bezvýhradnou podporou oficiální ideologie a státní politiky (učitelé byli například přesvědčováni, aby vstoupili do strany apod.).

Finanční prostředky plynuly i do dnešní ZŠ Zámecká. Škola se v první polovině 70. let dočkala přístavby dílen a žákovské kuchyně (některé práce však byly realizovány svépomocí, zejména při budování dílen se opět výrazně angažoval učitel Miroslav Škrdla), pořízeny byly i nové vyučovací pomůcky. Ve školní kronice se již ve školním roce 1970/71 dočteme: „Do budovy školy byla k 1. lednu 1971 přemístěna školní družina se třemi odděleními včetně přemístění telefonní přípojky. Byly vytvořeny tři nové kabinety přepažením velkých tříd. Ve dvou místnostech položeny parkety. Bylo dokončeno schodiště školy a pilíře obloženy pískovcem. Chodby a schodiště byly nově vymalovány, dále provedena květinová a estetická výzdoba školy. Prostory polytechnických dílen byly zastřešeny a pokryty plechem. O hlavních prázdninách se svépomocí prováděly vnitřní úpravy. Z pomůcek větší finanční hodnoty byla škola vybavena soupravou pro žákovskou optiku laboratorních prací, kazetovým projektorem JCP Super 8, diaměničem, pitevním souborem pro žáky, kufříkovým gramofonem, zpětným projektorem Meotar a soupravou pro práci žáků v chemii.“¹²⁴ V podobném duchu se nesou záznamy z roku následujícího: „Škole byl přidělen zvýšený rozpočet na dokončení dílen a zhotovení oken pro zadní část školy. Díky pomoci učitelů a J. Hudečka a brigádnické pomoci některých rodičů se podařilo dokončit dílnu a dát ji do provozu v průběhu druhého pololetí škol. roku. Částečně byla dána do provozu i cvičná kuchyně, její vybavení bylo dokončeno během prázdnin. Obětavostí J. Hudečka, školníka, a učitele M. Škrdly byla vyměněna okna v zadní části školy, řemeslníky proveden nátěr oken a dveří. Plynule byla škola zásobena novými pomůckami, zejména do kabinetu fyzika a chemie. Byl nakoupen nábytek pro učebnu chemie v cca částce 30 000 Kčs, dále doplněn nábytek do ŠD a nově budované školní kuchyně.“¹²⁵

Ve školním roce 1972/73 byla dle informací kroniky stavba školních dílen a cvičné žákovské kuchyně kolaudována. Kronikář si však posteskl, že vázla spolupráce se správním odborem Městského národního výboru v Litomyšli v oblasti generální opravy ústředního topení a elektroinstalace (ta byla kompletně vyměněna v polovině 70. let). Ve stejném roce se škola zároveň chystala na připomenutí 100. výročí své existence.....

¹²⁴ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika I. ZDŠ 1963 – 1978, kr 450, list č. 46.

¹²⁵ Tamtéž, list č. 51.

Výstavba dílen a žakovské kuchyně, rok 1968; foto Miroslav Škrdla,
Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. 22X-1471

Výstavba dílen a žakovské kuchyně, rok 1969; foto Miroslav Škrdla,
Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. 22X-2334

Žáci I. ZDŠ Litomyšl při práci ve školních dílnách v roce 1965,
Šantovo nám. 182 (Augustova tiskárna); foto Miroslav Škrdla,
Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. 22X-1070

Nové školní dílny; SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli,
Kronika I. ZDŠ 1963 – 1978, kr 450

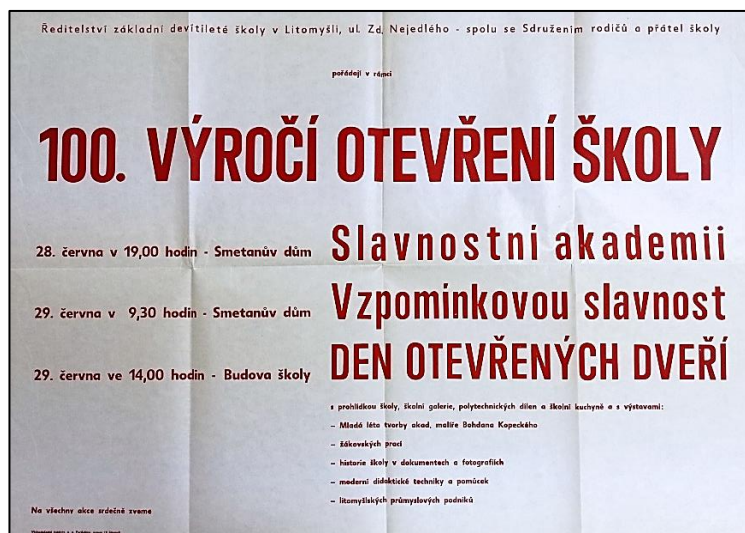
Výuka šití; foto Miroslav Škrdla, Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. 22X-1043

Školní kuchyňka v 70. letech; SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli,
Kronika I. ZDŠ 1963 – 1978, kr 450

Oslava 100 let školní budovy

Oslavy 100. výročí dostavby školy proběhly 28. a 29. června 1973. Jejich pořadatelem byla škola spolu se sdružením rodičů a přátel školy. Hlavní část oslav, a sice Slavnostní akademie a Vzpomínková slavnost, proběhla ve Smetanově domě. Školní budova nabídla Den otevřených dveří spojený s prohlídkou školy, školní galerie či polytechnických dílen. Připravena byla též výstava žakovských prací, historie školy v dokumentech a fotografiích, moderní didaktické techniky či prezentace litomyšlských průmyslových podniků. Zvláštní

Plakát zvoucí na oslavy 100. výročí otevření školy;
SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli,
Kronika I. ZDŠ 1963 – 1978, kr 450

pozornost pak zaslouží výstava akademického malíře Bohdana Kopeckého zaměřená na tvorbu jeho mladých let.

O výročí školy bylo napsáno také několik článků v Novém Svitavsku. V článku z 22. června 1973 byla shrnuta bohatá historie školy. Uvádělo se v něm mimo jiné následující: „Roku 1888 – po zrušení reálky – byla budova odevzdána nižším městským školám a tím začala v jejím životě nová kapitola. Působilo zde nemálo významných učitelů, kteří byli současně předními kulturními pracovníky ve městě. Mezi nimi byl i Roman Nejedlý, jehož syn Zdeněk Nejedlý tu začal svou

školní docházku... Od roku 1960 je v budově umístěna I. základní devítiletá škola, navštěvovaná více než 600 žáky. Pro potřebu nové socialistické školy byla stará budova velkým nákladem modernizována. Vznosná a na výrazném místě postavená stavba, skutečná okrasa města, byla vkusně zjednodušena, ještě víc prosvětlena, opatřena novou fasádou, širšími vchody a novými schodišti. Nedávno pak byla dokončena přístavba dílen pro polytechnickou výuku a kuchyně pro výuku vaření.“ Ne všechno šlo hladce. V článku Stará věkem, mladá duchem, který je datován 13. říjnem 1972, čteme: „K posledním akcím patřila výměna oken do dvora. Počítalo se s tím, že nové okenní rámy, od jara připravené, budou zasazeny z lešení, které se mělo stavět pro obnovu fasády zadního traktu školy. Jenže práce na fasádě byly odsunuty, poněvadž se nenašel podnik, který by je realizoval. Pracovníci školy proto iniciativně sáhli ke svépomoci v době své prázdninové dovolené. Ředitel František Břeň zabezpečil potřebný materiál a školník Josef Hudeček s učitelem Miroslavem Škrdlou se pustili do usazování okenních rámu. Bez lešení, zvnitřku budovy, samozřejmě při zachování bezpečnostních zásad. Vnitřní úpravy a nátěry oken dokončili pak již pracovníci okresního průmyslového podniku. A tak se stoletá škola může vesele dívat novými okny do světa.“¹²⁶

¹²⁶ Oba články byly vlepeny do školní kroniky.

Socha Zdeňka Nejedlého

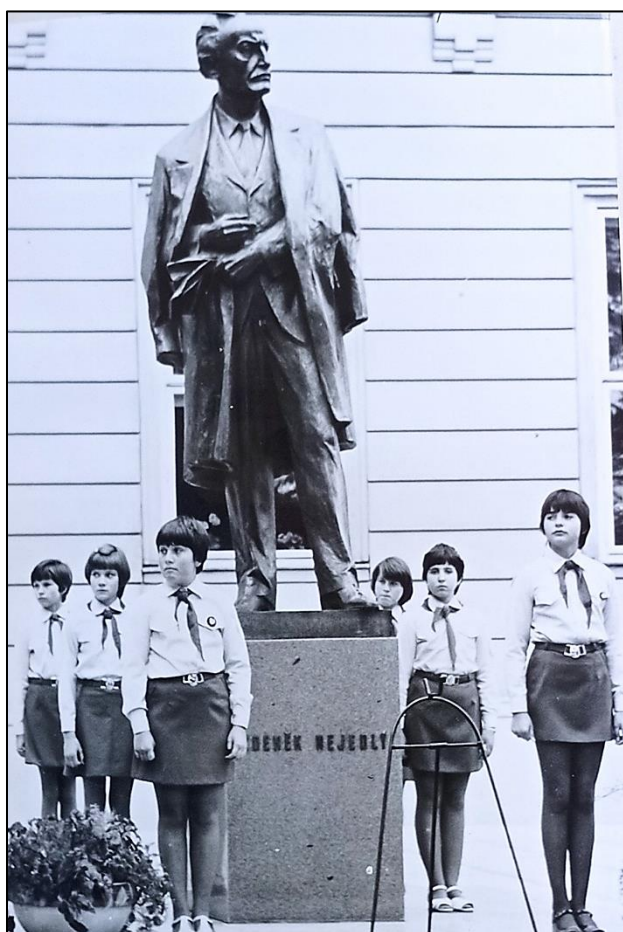
Zdeněk Nejedlý (10. února 1878 – 9. března 1962) byl český literární a hudební historik, muzikolog, vysokoškolský pedagog a politik. V letech 1945 – 1946, znovu pak v letech 1948 – 1953 československý ministr školství. Pro svoje komunistické postoje je známý též pod hanlivou přezdívkou „rudý dědek“.

Zdeněk Nejedlý byl litomyšlským rodákem. Sepsal litomyšlské dějiny, sehrál zásadní roli při celorepublikových oslavách 125. výročí narození Bedřicha Smetany, které se konaly ve dnech 4. – 6. června 1949 v Litomyšli. Impulz k jejich zorganizování přišel od několika Litomyšlanů, zejména pak od Jaromíra Metyše, Nejedlého přítele, sbormistra pěveckého spolku Vlastimil a faráře Církve československé. „Ministr vypracoval plán a zařídil, aby do Litomyšle přijelo Národní divadlo s operami Dalibor a Dvě vdovy.“¹²⁷ Nesporné zásluhy měl i na pokračování

hudebních slavností, z nichž vyrostla dnešní Smetanova Litomyšl.

Jenže.... Jak již bylo zmíněno, v roce 1950 se ve Smetanově domě uskutečnilo veřejné zasedání Státního soudu, při němž bylo ve vykonstruovaném procesu odsouzeno 24 osob, zejména studentů místních škol. „Mezi souzenými byli také Karel a Bohdan Metyšovi, syn a synovec Nejedlého místního blízkého spolupracovníka Jaromíra Metyše. Ten se spolu s dalšími rodiči vydal za ministrem s prosbou o pomoc. Podle tradovaného svědectví je ale měl Nejedlý údajně odmítnout se slovy (snad zprostředkovanými přes sekretářku, na otevřený konflikt neměl povahu) „reakce musí být zničena jako klubko zmijí“.“¹²⁸

Zdeněk Nejedlý zemřel v roce 1962. S myšlenkou postavit mu v Litomyšli sochu přišel o deset let později ředitel Okresního archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli Jindřich Růžička. Pro jeho umístění byla vybrána tři místa. První se nacházelo pod kostelem Povýšení sv. Kříže na Šantově náměstí, kde se Nejedlý narodil (Nejedlého rodný dům již nestojí), druhým byla zámecká zahrada a třetím ulice Zdeňka Nejedlého (dnes ulice Zámecká), kde

Pionýři u sochy Zdeňka Nejedlého, 1978;
SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli,
Kronika I. ZDŠ 1963 – 1978, kr 450

v domě čp. 218 prožil Nejedlý své dětství (dům se nachází v sousedství školní budovy směrem k zámku).¹²⁹ Právě tato lokalita byla následně zvolena, a sice s umístěním před budovu tehdejší I. ZDŠ. K jejímu odhalení mělo dojít 10. února 1978, v den 100. výročí narození Zdeňka

¹²⁷ Boštík, Martin: Příběh sochy Zdeňka Nejedlého v Litomyšli. Cesta k destrukci jednoho kultu. Litomyšl 2022, s. 27.

¹²⁸ Tamtéž, s. 28.

¹²⁹ Tamtéž, s. 33.

Nejedlého, později však bylo přistoupeno k posunu termínu na 1. červenec (z důvodu obavy o důstojnost akce v zimním období).

Na zhotovení sochy byla vyhlášena umělecká soutěž, do níž se zapojilo devět autorských dvojic, které předložily 12 návrhů.¹³⁰ Z těch byl k realizaci vybrán návrh Jana Hány a Ludka Čecha. Za jeho nesporný klad porota označila to, že „vystihuje revoluční charakter osobnosti Zdeňka Nejedlého“. Za nepřesvědčivou však považovali příliš velkou hlavu, dále navrhovali „uklidnit rozevlátost“ pláště a prověřit proporcionalitu figury a soklu (zdál se jim vzhledem k ní velmi nízký). Situovanost sochy před levým křídlem školy označili za nejvhodnější z předložených návrhů řešení.“¹³¹

K odhalení sochy došlo 1. července v rámci Smetanovy Litomyšle. Městský kronikář poznamenal: „Naše město... vzpomínalo 100. výročí narození svého Velikého rodáka, akademika Zdeňka Nejedlého, které připadlo na 10. únor. Kromě slavnostního večera vysoké kulturní a politické úrovně probíhala řada akcí během celého roku, až po vyvrcholení odhalením pomníku tomuto Velikému synu. Ukázalo se, že zařazení vyvrcholení oslav 100. výročí narození Zd. Nejedlého do programu 20. jubilejní Smetanovy Litomyšle bylo velmi šťastné....“¹³² Také školní kronikář nemohl událost odhalení pomníku pominout: „Slavnosti k 100. výročí narozenin Zdeňka Nejedlého předcházela úprava prostranství před školou... a řada akcí:

- besedy o životě a díle Zd. Nejedlého
- soutěž „Co víš o Zdeňku Nejedlém?“
- shromážděním žáků školy k 100. výročí narozenin s kulturním programem
- návštěva expozice Zd. Nejedlého v zámku, výstavy Muzea české hudby, výstavy fotografií a dokumentů ZN a Litomyšl, slavnostního koncertu.

1. 7. za účasti vládní a stranických delegací, žactva i veřejnosti byl před školou slavnostně odhalen pomník Zdeňka Nejedlého.“¹³³

Hlavním řečníkem byl tajemník Ústředního výboru KSČ Josef Havlín. Mezi přítomnými stanuli mj. ministr kultury ČSR Milan Klusák, předseda

Socha Zdeňka Nejedlého před budovou školy, stav v roce 2023; foto Markéta Pirklová

¹³⁰ Boštík, Martin: Příběh sochy Zdeňka Nejedlého v Litomyšli. Cesta k destrukci jednoho kultu. Litomyšl 2022, s. 35.

¹³¹ Tamtéž, s. 37.

¹³² SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika města Litomyšle 1973 – 1980, kr 457, s. 214 – 215.

¹³³ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli: Kronika I. ZDŠ 1963 – 1978, kr 450, listy č. 102 a 103.

Československé akademie věd Josef Kožešník, akademik Ladislav Štoll či národní umělci Karel Svolinský, Eduard Haken a Ivo Žídek. Od září pak započala nová tradice – nový školní rok začínal shromážděním učitelů a žáků u Nejedlého sochy.¹³⁴ Snad jen pro zajímavost – odhalení pomníku se nezúčastnila Nejedlého dcera Zdenka Nedvěďová – Nejedlá. Bývala přesvědčenou komunistkou, za války prošla Terezínem, Osvětimí a Ravensbrückem, v roce 1968 však odsoudila sovětskou okupaci Československa a stranu dokonce opustila.

Po roce 1989 se rozvinula debata (přesněji – rozvinuly debaty, téma Nejedlého sochy se několikrát vrátilo) o odstranění sochy Zdeňka Nejedlého. Nakonec byl pomník ponechán s vysvětlující deskou, jejíž text sestavil historik Milan Skřivánek. Uvozuje ji citát Blaise Pascala: „Odmítám ty, kdož se rozhodli pro oslavu člověka, stejně jako ty, kdož se rozhodli jej tupit... Mohu dát za pravdu jen těm, kdož v úzkostech hledají.“ Pod ním je uvedeno: „Zdeněk Nejedlý (1878–1962). Rozmnožil i poškodil kulturu českou, přinesl poctu i úhonu rodnému městu, jež oceňuje dobré a zavrhuje špatné jeho skutky.“

Poslední intenzivní debata o odstranění/ponechání sochy před školou proběhla v roce 2017. Poté, co přišel litomyšlským občanům v březnu tohoto roku do schránek komunistický leták

Uznávaná i odmítaná dodatková tabulka pod sochou Zdeňka Nejedlého, stav v roce 2023; foto Markéta Pirklová

s textem „Miluji Zdeňka Nejedlého“, se na soše objevila oprátka s cedulkou, na níž stálo: „Pro takovou osobnost není v tomto ovzduší místa, i kdyby se nyní sebe více zdobila trikolorou.“ Jednalo se o vlastní Nejedlého slova namířená proti hudebnímu skladateli Josefu Sukovi. Odpůrci sochy argumentovali, že umístění sochy před školou je v kontrastu s postojem Zdeňka Nejedlého ke studentům odsouzeným v procesu s rektorem piaristické koleje Františkem Ambrožem Stříteským, pro které žádal tvrdé tresty.

Město Litomyšl požádalo Ministerstvo kultury o vyjmutí sochy z Ústředního

seznamu kulturních památek ČR. Stanovisko však bylo zamítavé. Uskutečnila se rovněž „Výtvarná soutěž o návrh na přeměnu místa se sochou Zdeňka Nejedlého z roku 1978“. I když se sešlo celkem 12 projektů, soutěž byla nakonec zastavena. „Většina zúčastněných autorů vůbec nepochopila, co je po nich žádáno, a mezi projekty, které uspěly, se nenašlo dílo, na němž by převládla jednoznačná shoda, že bude znamenat kvalitativní zlepšení současné situace.“¹³⁵

V roce 2018 připravila Městská galerie Litomyšl výstavu „Já jsem...Zdeněk Nejedlý. Příběh tragédie jednoho moderního intelektuála.“ Ve stejném roce proběhla také panelová diskuze, jejímž spoluorganizátorem byla i ZŠ Litomyšl, Zámecká 496. Žáci naší školy ve spolupráci se svými učiteli připravili též anketu k soše Zdeňka Nejedlého. Zúčastnilo se jí 147 osob, přičemž dalších 41 se odmítlo jakkoliv vyjádřit. Výsledkem bylo zjištění, že 64 % všech respondentů ví, že

¹³⁴ Boštlík, Martin: Příběh sochy Zdeňka Nejedlého v Litomyšli. Cesta k destrukci jednoho kultu. Litomyšl 2022, s. 39.

¹³⁵ Tamtéž, s. 83.

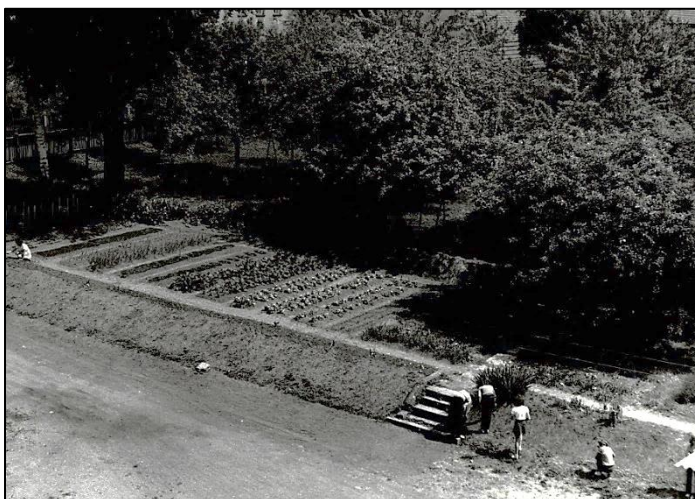
Nejedlý má v Litomyšli sochu, 55 % zaregistrovalo, že je pod ní dodatková tabulka. 19 % oslovených vidělo řešení jako uspokojivé, 20,5 % je považovalo za nedostačující, 15,5 % nedokázalo otázku posoudit.¹³⁶

V roce 2019 nakonec zastupitelstvo města schválilo prohlášení k vysvětlující tabulce, v němž se mimo jiné dočteme: „Citátem z Pascalových Myšlenek chtěl autor vyjádřit nesouhlas s oslavováním lidí např. vytvářením jejich pomníků, ale i s jejich jednostranným nekritickým odsuzováním. Svým dovětkem potom rozpornost Nejedlého osobnosti, resp. svár různých osobnostních pnutí, který je ve větší či menší míře vlastní všem lidským bytostem. Text rozhodně nemá ani částečně obhajovat existenci oslavné sochy či být kompromisem (jak bývá nejčastěji interpretován). Nejedlý je příkladem tragédie některých moderních vzdělanců, jejichž životy jsou poznamenány osudovým intelektuálním i morálním selháním. Jeho socha však má na svém původním místě zůstat jako svébytná historická stopa, sloužící nadále nikoli k oslavě zobrazené osoby, ale jako zneklidňující osten a varování vedoucí k zamyšlení nad bolestnou minulostí. Je tedy nadále obhajitelná pouze jako podnět k přemýšlení o minulosti a výzva k osobnímu hledání. Právě k němu nabádá textový doplněk, jenž sám o sobě není míněn jako nějaká konečná výpověď vyrovnávající se se složitou a nejednoznačnou minulostí.“¹³⁷

Od konce 70. let k pádu komunismu

Možná si ještě vzpomínáte na fotografii školní zahrady z 30. let připomínající zámecký park.

Po druhé světové válce se zahrada postupně změnila v ryze užitkovou sloužící k výuce „pozemků“, tedy pěstitelských prací. V roce 1980 začala na podstatné části této zahrady vyrůstat nová stavba – školní jídelna. Do užívání byla škola předána v roce 1984. „Vybudováním nové školní jídelny a jejím otevřením byla uvedena do provozu i dvě oddělení školní družiny. Obě oddělení byla vybavena novým nábytkem a zařízením, za přispění vychovatelek byla i vhodně vyzdobena. V průběhu roku byly šatna v jídelně a chodby vybaveny věšáky, botníky a policemi na tašky, které vyrobilo JZD Litomyšl....“¹³⁸ „Stará“ školní jídelna na Veselce byla uzavřena.

Výuka pozemků v místech, kde se dnes nachází budova školní jídelny; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Škola žila v 80. letech dál životem vytyčeným normalizačními mantinely. Do školy tak například přicházeli členové Lidových milicí na besedy s žáky, konaly se branné dny (dle kroniky s jejich přípravou lidové milicionáři rovněž pomáhali), ve škole působila Pionýrská skupina Aloise

¹³⁶ Boštík, Martin: Příběh sochy Zdeňka Nejedlého v Litomyšli. Cesta k destrukci jednoho kultu. Litomyšl 2022, s. 87.

¹³⁷ Litomyšlské stezky: Putování za sochami a pomníky v Litomyšli. Pomník Zdeňka Nejedlého (ulice Zámecká, u I. ZŠ Zámecká) [online]. Litomyšl, 2019 [cit. 2023-02-20]. Dostupné z: https://www.litomysl.cz/litomyslske_stezky/putovani_za_sochami_a_pomniky_v_litomysli/_pomnik_zdenka_nejedleho_ulice_zamecka_u_i_zs_zamecka.

¹³⁸ Základní škola Litomyšl, Zámecká 496: Pamětní kniha školy 1978 - 2004, školní rok 1984/1985.

Jiráská, kterou tvořilo více než 20, v některých letech i více než 30 oddílů (podle kroniky se pionýři účastnili různých soutěží, například soutěže „Buduj vlast – posílíš mír“, realizovali nejrůznější exkurze, besedy, část z nich se ve školním roce 1986/87 účastnila Mezinárodního výstupu na Sněžku apod.). Žáci i učitelé se účastnili brigád v JZD Litomyšl, vysazovali stromky, upravovali okolí školy. Školní hudební sbory vystupovaly při předvolebních akcích,

ale i během voleb. „Volební středisko v naší škole připravili a vyzdobili též učitelé školy – veřejností bylo hodnoceno jako jedno z nejlepších.“¹³⁹ Nechybělo připomenutí politických výročí, a to včetně sjezdů KSČ či KSSS. „Tyto události poskytly příležitost k prohloubení mravní výchovy, obzvláště výchovy k socialistickému vlastenectví a proletářskému internacionalismu.“¹⁴⁰

Opakovaně se pak v zápisech školní kroniky či zápisů z pedagogických rad setkáváme

s informacemi o sběru nejrůznějších druhotných surovin a učiteli realizované „ateistické výchově“. Nakolik musely být některé informace uvedeny a nakolik byly skutečně a přísně realizovány, je těžké posoudit. I vzpomínky pamětníků jsou často obaleny nánosem dalších zkušeností a postojů, které objektivnímu posouzení brání. Že však uvedené tvořilo běžnou součást školního života, je nepopiratelné.

Škola samozřejmě žila i dalšími událostmi – ať je to běžná výuka, odborné a sportovní soutěže (zásluhou učitele Vladimíra Novotného žáci dosahovali významných úspěchů mj. v atletice) a řada zájmových kroužků. V září roku 1986 školu navštívili učitelé z Japonska, kteří hospitovali v hodinách matematiky, výtvarné výchovy a pracovního vyučování. Pokračovala též péče o materiální stránku školy. Přeci jen.... Školní budova už mnohé pamatovala, péči tedy potřebovala průběžnou. A tak se ve školní kronice můžeme mimo jiné dočíst: „Učitelský sbor s povděkem kvituje práci ředitele školy I. Velce, který nejen s přehledem vede práci výchovně vzdělávací, ale vzorně se stará i o materiální vybavení školy. Je připravena rekonstrukce kotelny – má se uskutečnit během letních prázdnin – a bylo zakoupeno lešení, které bylo hned instalováno k zadní straně budovy, protože budova má dostat novou střechu a novou fasádu zadní stěny....“¹⁴¹ Rekonstrukce kotelny byla dle informací školní kroniky provedena v létě a na začátku podzimu roku 1987. Kronikářka si však posteskla, že po dokončení škola musela řešit „drobné“ nedodělky. Naopak oprava střechy a fasády školní budovy nebyla realizována ani ve školním roce 1987/88. „Přes maximální snahu vedení školy se nedaří zajistit potřebný materiál.“¹⁴² Oprava začala až v roce 1989: „V březnu konečně začaly práce na opravě školní budovy. Tesařské a klempířské práce na opravě střechy provádějí Pozemní stavby tak zdoluhavým tempem, že nyní (30. září) je hotová polovina střechy, a to polovina sklopená do dvora. Druhou polovinu prý udělají na jaře, až tam bude stát lešení. Většina pracovníků školy se domnívá, že ze strany Pozemních staveb je to nezodpovědný přístup k práci, protože díky

Interiér nové školní jídelny uvedené do provozu před polovinou 80. let; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

¹³⁹ Základní škola Litomyšl, Zámecká 496: Pamětní kniha školy 1978 - 2004, školní rok 1985/1986.

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ Tamtéž, školní rok 1984/1985.

¹⁴² Tamtéž, školní rok 1987/1988.

„kvalitě“ této práce jsou na několika místech budovy promočené stropy a stěny, které byly v dubnu a květnu rychle a dobře vymalovány. Vymalována byla polovina tříd, chodby a záchody. Na úklidu po malířích se podíleli žáci i učitelé. Druhá polovina tříd bude vymalována v nadcházejícím školním roce. Opravy fasády zadního průčelí budovy se ujala TJ Jiskra, jejíž pracovníci během prázdnin fasádu opravili a žlutě přestříkali. Chybí dodělat nejnižší pruh omítky nad přístavbou do dvora. Doufejme, že nyní po odstranění lešení bude tato práce rychle dokončena.“¹⁴³

V následujícím školním roce, v němž došlo k pádu komunistického režimu, opravy školy pokračovaly. „Bylo dokončeno vymalování budovy, dále bylo postaveno lešení nejprve k pravému, pak k levému křídlu budovy, a z tohoto lešení nejprve dokončena střecha, pak opravena a přestříknuta omítka a natřena všechna okna. Soukromník opravil střechu a ostatní práce provedl školník se třemi řemeslníky.“¹⁴⁴ Oprava školy byla dokončena ve školním roce 1990/1991.

Při listování školní kronikou (pamětní knihou) z let 1978 – 2004 narazíme i na zprávy nejsmutnější. Jsou jimi smuteční oznámení o úmrtí žáků školy, které připomínají, že lidský život může vyhasnout i v útlém věku. Říká se, že děti umírají proto, že Pán Bůh potřebuje andělíčky. Jedním z takových andělíčků se stala dívka 4. třídy, jež začátkem prosince 1986 zemřela při dopravní nehodě autobusu, který vzl děti do krytého bazénu v Poličce: „3. 12. došlo k dopravní nehodě autobusu, který vzl děti 3. a 4. třídy na jednu z lekcí plavání do krytého bazénu v Poličce. Došlo k usmrcení žákyně..... IV. B....“¹⁴⁵ Zraněna byla jedna z žákyň uvedené třídy a doprovázející učitelka Eva Sedláčková. Tragická událost se stala v tzv. „dolíčkách“, smutnou vzpomínkou na ni je pomníček děvčátka, jehož život zde tenkrát navždy vyhasl.

Školní družina, pravděpodobně 80. léta; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

¹⁴³ Základní škola Litomyšl, Zámecká 496: Pamětní kniha školy 1978 - 2004, školní rok 1988/1989.

¹⁴⁴ Tamtéž, školní rok 1989/1990.

¹⁴⁵ Tamtéž, školní rok 1986/1987.

Učebna fyziky, 70. a 80. léta; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Oslavy Svátku práce byly součástí života školy i v 70. a 80. letech, nedatováno;
foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Sametová revoluce 1989

Sametová revoluce byla obdobím velkých politických změn, které proběhly mezi 17. listopadem a 29. prosincem 1989. Tyto změny vedly k pádu komunistického režimu a přeměně politického zřízení na pluralitní demokracii, v oblasti hospodářství pak plánované ekonomiky na ekonomiku tržní. Vyjma událostí ze 17. listopadu, kdy byli demonstranti napadeni bezpečnostními složkami, nebyla revoluce provázena násilím a během státního převratu nebyl zmařen jediný život.

Je všeobecně známo, že Litomyšl patřila během Sametové revoluce k nejprogresivnějším městům v okolí. Díky aktivitě zubaře Františka Zemana se začaly na náměstí u sochy Bedřicha Smetany konat demonstrace studentů, k nimž se rychle přidávali lidé ze všech věkových a sociálních vrstev. Proniknout do toho, jak byly události Sametové revoluce vnímány ve škole, je nesnadné. Školní kronika uvádí jen tuto informaci: „17. listopadu 1989 pražští vysokoškoláci uspořádali průvod k Mezinárodnímu dni studentstva. Na Národní třídě byl tento průvod zastaven kordonem příslušníků bezpečnosti a brutálně rozeznán. Hned další den na protest vstoupily všechny pražské vysoké školy do stávk, ke které se okamžitě připojila pražská divadla a velké podniky, jako je ČKD; během dalšího dne se ke stávkujícím v Praze přidala celá republika. KSČ ztratila své vedoucí postavení ve státě a začaly se dít změny. Pro naše pracoviště to nejprve byla otázka vyslovení důvěry nebo nedůvěry vedení školy. V tajném hlasování byla řediteli školy vyslovena plná důvěra.... Vyučování ve škole probíhalo řádně až do konce školního roku; pouze ve sféře administrativní práce a mimoškolní činnosti jsme zaznamenali útlum. Je jasné, že převratné události ve státě zaměstnávaly dospělé i mládež více.“¹⁴⁶

Změny 90. let

Pád komunismu s sebou přinesl velké změny. Ty nejvýznamnější se týkaly změny vzdělávacího obsahu. Přeci jen – zejména humanitní předměty, jakými byly dějepis, občanská nauka, literatura, ale i zeměpis či hudební výchova byly plné komunistické propagandy, které se nyní zbavovaly. Školní kronikář k uvedenému dodává: „Chybí však odpovídající nové učebnice, především pro dějepis, zeměpis, občanskou nauku a hudební výchovu. Větší pozornost je věnována výuce západoevropských jazyků, ve všech ročnících bylo započato s výukou

Počítačová učebna, 90. léta; foto archiv
ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

angličtiny a němčiny, neaprobovaní učitelé pro tyto jazyky navštěvují různé formy přípravy pro jejich výuku.“¹⁴⁷ Zároveň si však posteskl, že zaostávalo ekonomické zabezpečení školství, chyběly finanční prostředky na nákup pomůcek, platy pedagogických pracovníků klesaly pod celostátní průměr.

Dne 1. dubna roku 1991 byla na ZŠ Zámecká zřízena počítačová učebna. Jednalo se o první počítačovou učebnu ve městě, na jejímž vzniku měl významný podíl opět Miroslav Škrdla, s nímž jsme se v našem

¹⁴⁶ Základní škola Litomyšl, Zámecká 496: Pamětní kniha školy 1978 - 2004, školní rok 1989/1990.

¹⁴⁷ Tamtéž, školní rok 1990/1991.

vyprávění již setkali. „Učebna je obsazena 15 terminaly Consul 2717 (zhruba po 15 000 Kčs). Postupně bylo doplněno i potřebné vybavení....“¹⁴⁸ Z dnešního úhlu pohledu by uvedené počítače byly samozřejmě slušnou muzejní sbírkou, tenkrát však byly důvodem k obdivu. Jinak jsou ovšem zprávy o 90. letech velmi kusé. Školní kronika byla sice vedena, některé roky jsou však vynechány, případně nejsou dopsány. Podobné je to se zprávami o činnosti školy, tedy s dnešními výročními zprávami, jejichž výpovědní hodnota je značně diskutabilní. Přesto se zejména v kronice dočteme o postupném vybavování školy pomůckami (např. pro výuku informatiky a angličtiny), o zájmových kroužcích, které mohli žáci navštěvovat, plaveckém či lyžařském kurzu (lyžařský kurz probíhal obvykle v Čenkovicích, kam dnes již kvůli zhoršujícím se sněhovým podmínkám nejezdíme) a nejrůznějších soutěžích. Občas se mezi informacemi objeví též letmá zmínka o zjišťování statiky stropů....

---

¹⁴⁸ Základní škola Litomyšl, Zámecká 496: Pamětní kniha školy 1978 – 2004, školní rok 1990/1991.

Na prahu 21. století

Popisovat události, které jsou blízko současnosti, bývá ošemetné. Jako jejich přímí účastníci býváme ovlivněni tím, co jsme prožili či jak moc jsme byli do uvedených událostí zainteresováni. Vzhledem k uvedenému se proto omezíme na konstatování toho nejzásadnějšího. Hodnocení přenecháme budoucím generacím. Přidržíme se přitom zejména textu, který vznikl v roce 2013 při tvorbě filmu ke 140. výročí otevření školní budovy. Jeho autorkou byla někdejší zástupkyně ředitele školy Dagmar Burdová, kterou můžeme spolu s tehdejším ředitelem Petrem Dosedělem vnímat jako hlavní nositele proměny školy v 21. století. Největší stavební úpravy školní budovy však proběhly za jejich předchůdců, zejména pak v době působení Marie Holé (pověřena řízením školy v letech 2002 – 2004).

Školní dvůr v době před rekonstrukcí školy; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Generální rekonstrukce školy

Na počátku 21. století byly uskutečněny jednoznačně nejrozsáhlejší rekonstrukční práce v historii školy. Pro svůj rozsah dokonce ve svém počátku v červnu roku 2003 přinesly žákům tři týdny letních prázdnin navíc, celé září se pak museli učit v náhradních prostorách. Začalo se výměnou stropů a podlah v I. a II. poschodí. Následovala výměna oken, vnitřních i vstupních dveří, řada stavebních prací změnila vnitřní uspořádání místností, došlo na opravu vnějších omítek. V dalších letech se pokračovalo snížením podhledů v učebnách, opravou elektroinstalace a v roce 2008 celkovou rekonstrukcí celého topného systému. Všechny rozvody byly skryty ve zdech, každá budova dostala vlastní moderní kotelnu, budova školní jídelny zateplení obvodových zdí. Nových podlah se dočkalo i pět tříd v přízemí.

Generální rekonstrukce školy, na fotografii dnešní učebna 305 (chemie); foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

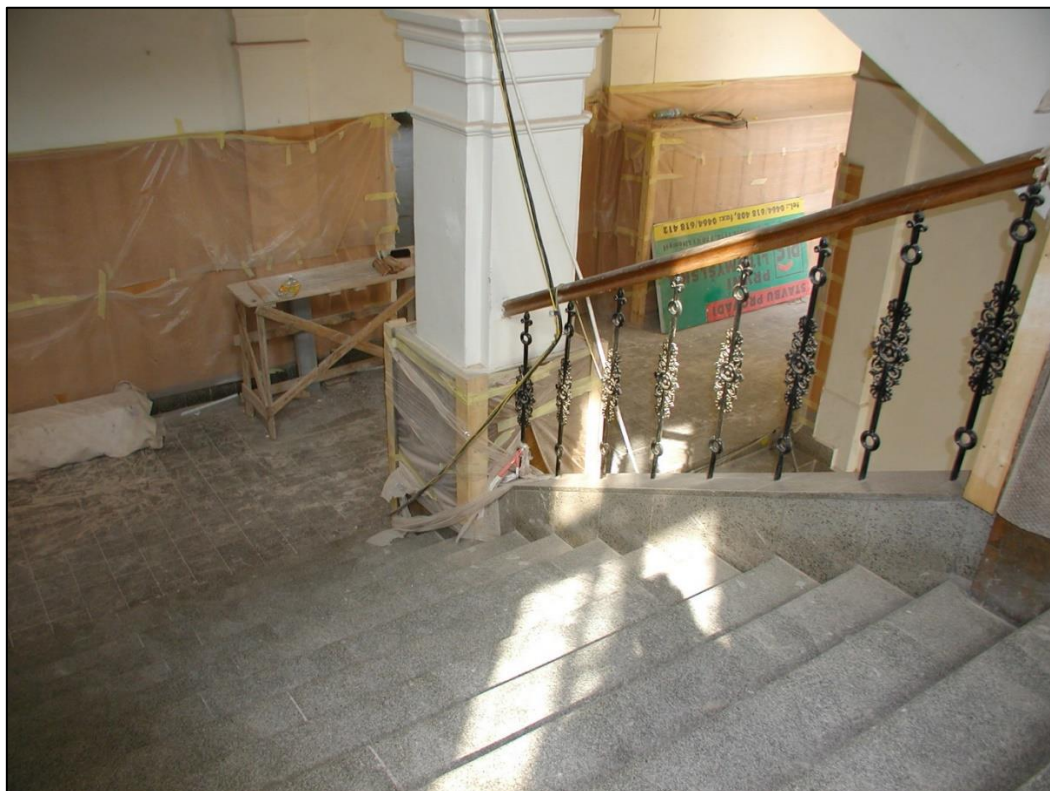
Generální rekonstrukce školy, na fotografii dnešní učebna 310 (zeměpis);
foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Generální rekonstrukce školy, na fotografii dnešní učebna 304 (hudebna);
foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Generální rekonstrukce školy, na fotografii dnešní učebna 312 (výtvarna) s průhledem do kabinetu dějepisu; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Generální rekonstrukce školy, na fotografii pohled ze schodiště do prvního poschodí; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Generální rekonstrukce školy, chodba před místností školního poradenského pracoviště, pracovištěm účetní školy a ředitelnou...;
foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

...a výsledek; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Rekonstrukce topného systému, na snímku ředitelna školy;
foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká

Rekonstrukce podlah v přízemí školy; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Pokračující opravy

V roce 2009 následovala kompletní obnova žakovské kuchyně. Téměř čtyřicet let staré vybavení zmizelo a žáci se rázem ocitli v prostředí možná modernějším než u někoho z nich doma.

Změny se nevyhnuly ani školní jídelně. Po dlouhých jednáních mezi Městem Litomyšl, školou, zástupci rodičů a společností Eurest přestala být jídelna v září 2010 zařízením školy. Město

Práce na zateplení školní jídelny; foto archiv
ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

společně s Eurestem investovalo značné prostředky do generální opravy a rekonstruovaná kuchyň s jídelnou se pod názvem „Školní restaurace“ stala součástí sítě provozoven společnosti Eurest (v roce 2023 Primirest). Pro žáky a pracovníky školy to znamenalo konec nutnosti přihlašovat a odhlašovat obědy, pro lidi mimo školu možnost využívat jídelnu jako běžné restaurační zařízení se samoobsluhou.

Četné úpravy na počátku 21. století se ale netýkaly pouze budov. Řadou změn prošel i areál školy. Nejprve byla dokončena stavba hřiště s umělým povrchem, kterou společně financovaly Město Litomyšl, Občanské sdružení

YMCA Praha a Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Škola měla tehdy hřiště sice jen v nájmu, ale tato situace jeho využívání pro školní účely nijak nebránila.¹⁴⁹

V ladem ležícím prostoru mezi školou a Domem Pod Školou vznikla tzv. Škola za školou – výukové a relaxační místo s nízkými terasami osázenými různými druhy keřů a travin doplněné lavičkami. Zelené zákoutí pro přestávkové volno i mimoškolní posezení. Také žáci – cyklisté – dostali příjemný dárek. Místo zrezivělého stojanu se na školním dvoře objevil nový přístřešek na kola. Veselými obrázky jej vyzdobila tehdejší učitelka výtvarné výchovy ve škole Šárka Franková.

„Při hledání nového prostoru pro parkování v blízkosti zámku se obrátilo Město Litomyšl na ředitelství školy se žádostí o poskytnutí nevyužívaného prostoru mezi budovou školní jídelny a Prkennou ulicí. Společná dohoda vyústila ve vybudování malého parkoviště, které slouží v době vyučování zaměstnancům školy, mimo ni pak veřejnosti. Dalším společným projektem školy a Města Litomyšl bylo v roce 2012 rozšíření sportovní části školního areálu o dětské hřiště s herními prvky.“¹⁵⁰

Do budovy byly investovány významné finanční prostředky. Škola se však měnila i jinak. V druhém desetiletí byly prakticky do všech tříd pořízeny dataprojektory, do mnohých tříd také interaktivní tabule. V době koronavirové krize byli všichni učitelé vybaveni moderními notebooky, stolní počítače v učebnách nahradily dokovací stanice. V roce 2022 škola pořídila šest dotykových interaktivních panelů, které umožnily realizaci výuky hodnou 21. století. V roce 2023 přibýly panely další.

¹⁴⁹ Průvodní slovo k filmu, který vznikl ke 140. výročí otevření školy (2013). Autorkou textu je někdejší zástupkyně ředitele Dagmar Burdová.

¹⁵⁰ Tamtéž.

Vybudování parkoviště na nevyužívaném pozemku vedle školní jídelny;
foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Slavnostní otevření hřiště za školou; uprostřed emeritní starosta Miroslav Brýdl, po jeho pravici ředitelka EŠC Litomyšl Jana Macková a Jana Vohralíková z YMCA Praha, po levici starosta města Michal Kortyš a vedoucí školského odboru MěÚ v Litomyšli Milada Nádvorníková; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Škola za školou před a po....; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Žakovská kuchyňka před rekonstrukcí; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Žakovská kuchyňka po rekonstrukci; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Stará kolárna pod ředitelnou školy; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Nový stojan na kola na školním dvoře; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Proměna školy v 21. století

ZŠ Zámecká se v prvních dvou desetiletích 21. století proměňovala i v dalších směrech. Lze je rozdělit do těchto oblastí:

- finanční – škola se nacházela ve stabilní finanční situaci, kterou podpořilo zapojení do řady grantových výzev (ať ze státního rozpočtu či fondů EU)
- počtu žáků – počet žáků téměř kontinuálně rostl, a sice z 480 ve školním roce 2004/2005 po 603 žáků ve školním roce 2020/2021 (na začátku května 2023 byl počet žáků 594); růst počtu žáků vedl ke zvyšování počtu tříd, ale i oddělení školní družiny (ze dvou na současných pět)
- realizace nadstavbových aktivit – škola nabízela žákům účast na řadě projektů a vzdělávacích aktivit přesahujících rámec běžné výuky (Zmizelí sousedé, Příběhy bezpráví, Příběhy našich sousedů, AMAVET, Světová škola, Fairtradová škola, Čtení důchodcům ad.), předmětových i sportovních soutěží, kurzů (zavedení adaptačního a zážitkového kurzu, i nadále probíhá realizace pravidelných lyžařských kurzů pro žáky 2. stupně, nově též pro školní družinu), fyzikálních a dějepisných exkurzí, pořádání cyklovýletů, realizace programu preventivních aktivit „Křižovatky“ a mnoho dalšího (v roce 2005 se škola například stala organizátorem celostátního finále atletického čtyřboje)
- metodicko-didaktické – důraz byl kladen na průběžné vzdělávání pedagogických pracovníků prostřednictvím seminářů i teambuildingových setkání se zaměřením na rozvoj aktivizujících metod učení; ve škole byla nastavena metodická podpora začínajícím pedagogům, stejně jako mentorská podpora pracovníkům, kteří o takovou formu podpory projeví zájem
- otevřenosti – škola realizovala řadu aktivit, jimiž se snažila otevřít a přiblížit nejen rodičovské veřejnosti (semináře pro rodiče, panelové diskuze, pikniky, výstavy, Dárek ke Dni matek a řadu dalších); zákonní zástupci žáků mohli dění ve škole ovlivňovat prostřednictvím zapsaného spolku SRPDŠ (Sdružení rodičů a přátel dětí školy) a školské rady

Jeden z prvních cyklovýletů směřoval k prameni řeky Loučné;
pátá zprava paní učitelka Jana Víchová;
foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

ZŠ Litomyšl, Zámecká 496 dnes

„Chceme být školou otevřenou, bezpečnou a respektující.“ Heslo vystihující vizi školy říká, že usilujeme o to, abychom:

- vytvářeli přátelské a podnětné prostředí pro žáky i učitele
- v personální oblasti dosáhli co nejvyšší odborné úrovně pedagogických pracovníků
- zajistili aktivní spolupráci všech učitelů, vychovatelek a asistentů při naplňování cílů výchovy a vzdělávání žáků
- motivovali žáky k dosahování jejich osobního maxima
- vedli výuku aktivizujícími vzdělávacími metodami a začleňovali do ní práci s dostupnými informačními a komunikačními technologiemi jako přirozenou součást procesu učení
- nabízeli žákům pestrou nabídku školních projektů zaměřených na různá témata
- své žáky maximálně připravili na život ve světě, v němž budou žít

Ve školním vzdělávacím programu věnujeme zvláštní pozornost moderním dějinám a výuce cizích jazyků. Výuka anglického jazyka probíhá ve „vícerychlostních“ skupinách, aby měl každý z žáků možnost dosáhnout svého maximálního rozvoje. Na prvním i druhém stupni je též využívána forma tandemové výuky. Na pozici druhého cizího jazyka žákům od 7. ročníku nabízíme německý a španělský jazyk.

Ve své činnosti se intenzivně věnujeme žákům nadaným a mimořádně nadaným (například formou tzv. vytahovaných skupin, projektového vyučování, příprav na odborné soutěže), stejně jako žákům se speciálními vzdělávacími potřebami (například prostřednictvím plánů pedagogické podpory či individuálních vzdělávacích plánů).

Ve škole pracuje kompletní školní poradenské pracoviště, které tvoří výchovný poradce, školní metodik prevence, školní psycholog a školní speciální pedagog, kteří jsou v konzultačních hodinách k dispozici žákům i zákonným zástupcům.

Dlouhodobé projekty, mezinárodní spolupráce

V současné době nabízíme našim žákům řadu projektů a dalších aktivit, které doplňují a rozšiřují běžnou výuku.

I. stupeň

Adaptační dopoledne pro žáky

1. ročníku

Program zaměřený na seznámení žáků nového třídního kolektivu.

Adaptační dopoledne prvních tříd, září 2022;
foto Markéta Pirklová

Hvězdárna a planetárium Hradec Králové

Exkurze 5. ročníku navazuje na učivo vlastivědy a přírodovědy, hlavně na téma Rozmanitost přírody.

Karneval na ledě

Školní masopustní rej spojený se soutěžemi probíhá na přelomu února a března na zimním stadionu v Litomyšli. Je určen žákům 1. stupně. Prolínají se v něm výsledky výtvarné činnosti s prvky lidových tradic a sportovními výkony.

Plavecký výcvik

Povinný plavecký výcvik žáků 3. a 4. ročníku je součástí předmětu tělesná výchova. Realizován je v Městském bazénu v Litomyšli.

Speciál pro budoucí prvňáčky, podzim 2022;
foto Markéta Pirklová

Speciál pro budoucí prvňáčky

Jedná se o odpolední program pro budoucí žáky prvního ročníku připravený jejich třídními učitelkami. Na přípravě se podílejí žáci 8. ročníku, kteří budou prvňáčkům jejich prvním školním rokem průvodci.

Synapse

Od června 2021 ZŠ Zámecká spolupracuje na projektu Synapse, který školám pomáhá hledat cesty, jak systematicky podporovat nadané a mimořádně nadané žáky.

Sovičky a koumáci

Několik let se ve škole věnujeme intenzivní práci s žáky s vyššími vzdělávacími potřebami. V rámci tzv. vytahovaných skupin (speciální výuka nad rámec učebních osnov) jim je umožněn maximální individuální rozvoj. Výuka soviček probíhá v 1. a 2. ročníku, koumáků ve 3. až 5. ročníku.

Zájmové kroužky

V rámci školní družiny nabízíme kroužky šikulové (rukodělný), pohybové hry, jogínci, kuchtíci, žížalky (taneční) a kroužek přírodovědný. Žáci 5. ročníku mohou navštěvovat hravé programování.

II. stupeň

Adaptační kurz 6. ročníku

Třídenní pobyt třídních kolektivů v mimoškolním prostředí probíhá první týden školního roku. Je zaměřený na týmovou spolupráci a prevenci sociálně patologických jevů.

Lyžařský výcvikový kurz 7. ročníku

Týdenní zimní pobyt v lyžařském centru je součástí předmětu tělesná výchova. Jeho cílem je naučit žáky základům sjezdového nebo běžeckého lyžování, u pokročilých lyžařů rozvinout jejich dovednosti. V případě zájmu nabízíme též výuku jízdy na snowboardu.

Exkurze do Kutné Hory pro žáky 7. ročníku

Jednodenní exkurze doplňuje učivo o kulturních a hospodářských dějinách středověku v zemích Koruny české.

Lyžařský kurz 7. ročníku, únor 2023; foto archiv
ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Exkurze na Dlouhé Stráně a do Velkých Losin pro žáky 8. ročníku

Jednodenní prohlídka přečerpávací vodní elektrárny a ručních papíren doplňuje učivo fyziky.

Exkurze do Prahy pro žáky 8. ročníku

Jednodenní exkurze doplňuje učivo o historické úloze Prahy v českých dějinách. Základem je učitelem komentovaná prohlídka Královské cesty a návštěva Židovského Města.

Zážitkový kurz 8. ročníku

Třídenní pobyt v přírodním prostředí spojený se zážitkovými aktivitami, hrami a pohybem na čerstvém vzduchu. Program je zaměřen především na pohybové aktivity v přírodě, činnosti podporující dovednosti spolupráce v třídním kolektivu a řešení mezilidských problémů.

Exkurze do Dukovan a Hvězdárny a planetária Brno pro žáky 9. ročníku

Jednodenní prohlídka Jaderné elektrárny Dukovany rozvíjí učivo fyziky a tematicky souvisí se vzdělávací oblastí Člověk a svět práce. Návštěva hvězdárny a planetária prohlubuje učivo fyziky a zeměpisu.

Exkurze do bývalého židovského ghetta v Terezíně pro žáky 9. ročníku

Jednodenní prohlídka bývalého židovského ghetta je zaměřena na prohloubení učiva holocaustu, zejména na jeho průběh v českých zemích. Je odborně připravena a vedena pracovníky Vzdělávacího centra Památníku Terezín.

Poznávací zájezd do Osvětimi pro žáky 9. ročníku

Poznávací zájezd do Osvětimi doplňuje učivo dějepisu o holocaustu. Žáci navštíví koncentrační tábor Osvětim I a vyhlazovací tábor Osvětim II – Březinka.

Poznávací zájezd do Anglie

Vícedenní zájezd do různých míst Anglie. Žáci v minulých letech navštívili např. Londýn, místa spojená s Harry Potterem apod.

Poznávací zájezdy do Německa, Rakouska nebo Švýcarska

Jednodenní, ale i vícedenní zájezdy pro němčináře do německy mluvících zemí. Žáci v minulých letech navštívili místa spojená s Janem Husem, vánoční trhy ve Vídni a Drážďanech, Augsburg, Mnichov, Orlí hnízdo, Salzburg apod.

Fairtradová škola – projekt určený žákům 6. – 9. ročníku

Celorepublikový projekt zaměřený na propagaci myšlenky fair trade – spravedlivého obchodu, který je předpokladem pro zajištění důstojného života v rozvojových zemích. Koordinátorem je společnost Fairtrade Česko a Slovensko. Myšlenku fair trade podporujeme prostřednictvím akcí, jakými jsou Férový piknik v Klášterních zahradách či pravidelná účast na Starodávném jarmarku v Litomyšli.

Světová škola – projekt určený žákům 8. a 9. ročníku

Celorepublikový projekt zaměřený na globální rozvojové vzdělávání. Žáci se jeho prostřednictvím učí poznávat a vnímat svět v souvislostech. Koordinátorem je společnost Člověk v tísní. V minulých letech do Litomyšle díky projektu přijely takové osobnosti jako Michael Žantovský, Erik Tabery, Tomáš Halík, Olga Sommerová, Vladimír Kořen či náměstkyně ministra školství Martina Běťáková. Učitelé a žáci na projektu spolupracují také s místními organizacemi.

Křižovatky – program preventivních aktivit určený žákům 1. – 9. ročníku

Dlouhodobý projekt zaměřený na prevenci rizikového chování žáků se skládá z besed, přednášek či interaktivních programů na témata, s nimiž se žáci setkávají v běžném životě a na něž by měli umět společensky přijatelně reagovat. Aktivity se týkají například zneužívání návykových látek, sexuálního dospívání, sexuálního zneužívání, sociálních sítí a kyberšikany, právního vědomí, šikany či pravicového extremismu.

Jeden svět na školách

Škola je zapojena do vzdělávacího programu Jeden svět na školách společnosti Člověk v tísní. V rámci předmětů výchova k občanství a dějepis využívá dokumentárních filmů a jiných audiovizuálních prostředků, které doplňují a dále rozvíjejí probíranou látku. Filmy jsou z české i zahraniční produkce a tematicky jsou zaměřené na historii 20. století a aktuální problémy současného světa. Zapojení do uvedeného programu přináší škole nejen materiální výhody (filmy, metodika), ale velmi obsáhle rozvíjí rovněž všechna průřezová témata.

Sportovní aktivity

Základní škola Litomyšl, Zámecká 496 nabízí svým žákům účast v řadě sportovních soutěží. Tradičně se jedná o atletiku, basketbal, fotbal, florbal, přespolní běh a vybíjenou. Většinu těchto soutěží pořádá Asociace školních sportovních klubů. Největší úspěchy v podobě účasti

v krajském kole dosahujeme pravidelně v atletice a basketbalu, v poslední době se nám daří i ve florbalu.

Ve škole evidujeme nejlepší sportovní rekordy jednotlivců. Tykají se atletických disciplín (běhy, skoky, hod a vrch), plavání, házení na koš, šplhu a skákání přes švihadlo. Každý rok probíhají na prvním i druhém stupni školní soutěže Skokan roku (soutěž jednotlivců, 3 minuty skákání přes švihadlo) a Šplhoun roku (soutěž družstev - 3 chlapci a 3 dívky ve šplhu na tyči).

Běžnou náplň vyučovacích hodin tělesné výchovy v posledních letech obohacujeme o nové nebo netradiční sporty. Za zmínku stojí kin-ball, lakros, ringo nebo flag fotbal. Naším žákům nabízíme návštěvy Městského bazénu v Litomyšli, již uvedené cyklovýlety, ale i zapojení trenérů do výuky, návštěvy olympijského parku či softbalové turnaje.

Pohár rozhlasu 2022; foto archiv
ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Školní časopis

Mediální gramotnost žáků pomáhá rozvíjet práce na školním časopisu Jabadabadů, který vychází již téměř dvacet let.

Mezinárodní spolupráce

Základní škola Litomyšl, Zámecká 496 navázala partnerský vztah se Základní školou Štefana Kluberta, Námestie Štefana Kluberta č. 10, Levoča. Rozšířila tak spolupráci partnerských měst Litomyšle a Levoči.

Návštěva Levoči v roce 2017; foto archiv
ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Partnerství spočívá především ve vzájemné výměně návštěv žáků. Cílem této aktivity je poznat kulturu, přírodu a životní prostředí obou regionů. Žáci se při návštěvě partnerské školy aktivně zapojí do jejího života.

Spolupráce začala v září 2007 návštěvou úzké skupiny učitelů z Levoče v Litomyšli a pokračuje korespondencí mezi žáky a vzájemnými návštěvami skupin žáků doprovázených učiteli střídavě v obou městech.

Formy spolupráce s žáky a zákonnými zástupci žáků

Spolupráce se zákonnými zástupci žáků

Škola rozvíjí spolupráci se zákonnými zástupci žáků na základě pravidelné a plné informovanosti a důvěry. Podporuje práci Sdružení rodičů, dětí a přátel školy, stále hledá nové efektivní formy naplňování vzájemných potřeb a očekávání. Ve škole je zřízena šestičlenná školská rada (dva zástupci rodičů, dva zástupci pedagogického sboru, dva zástupci zřizovatele), která se pravidelně setkává s vedením školy a je informována o všech významných akcích školy. Jsou s ní konzultovány aktuální i dlouhodobé potřeby školy.

Rodiče mohou školu navštívit po vzájemné dohodě s vyučujícím kdykoli, dále pak v době třídních schůzek, individuálních konzultací, v rámci Dnů otevřených dveří a Dnů otevřené výuky (které jsou spojeny s možností návštěvy tříd při vyučování) a při všech veřejných akcích školy.

Rodiče jsou o činnosti školy informováni prostřednictvím elektronických žakovských knížek, žakovských záznamníků, webových stránek školy a školního časopisu, případně školního profilu na Facebooku a Instagramu.

Důležitou roli při spolupráci školy s rodiči představuje SRPDŠ. SRPDŠ je sdružením rodičů a přátel dětí Základní školy Zámecká. Jeho posláním je podpora aktivního využití času dětí a činností zaměřených na formování zdravého a tvůrčího prostředí školy.

Partnerská spolupráce s žáky

Škola usiluje o budování partnerského vztahu s žáky, mimo jiné tak činí prostřednictvím žakovského parlamentu, v němž zasedají žáci 4. – 9. ročníku. Ti se vyjadřují k chodu školy, navrhují úpravy interiéru i exteriéru, přicházejí s návrhy nových aktivit. Mezi ty lze zařadit například žakovský ples či zájezd do Evropského parlamentu ve Štrasburku.

Předseda žakovského parlamentu Vojtěch Liška stínoval v lednu 2023 starostu města Daniela Brýdla; foto Andrea Filipi

Spolupráce s dalšími sociálními partnery

V současné době spolupracujeme či využíváme služeb například těchto subjektů:

Česká spořitelna

- realizace projektu Abeceda peněz na podporu finanční gramotnosti žáků prvního stupně

Člověk v tísni, o. p. s.

- vzdělávací program Jeden svět na školách s využitím dokumentárních filmů ve výuce. Každoročně se naše škola účastní listopadového projektu Měsíc filmu na školách
- vzdělávací program Varianty (realizace projektu Světová škola)

Fairtrade Česko a Slovensko

- realizace projektu Fairtradová škola

Hasičský záchranný sbor v Litomyšli

- ukázky techniky a činnosti v prostorách záchranného sboru pro 1. - 3. ročník

Městská knihovna Litomyšl

- besedy pro I. stupeň (vánoční, velikonoční zvyky a tradice, výročí spisovatelů,...)
- výtvarné soutěže, vyžádané tematicky zaměřené vzdělávací aktivity
- pasování žáků prvního ročníku na čtenáře

Městská policie Litomyšl

- program zaměřený na prevenci bezpečnosti v silničním provozu pro žáky 1. ročníku

Národní festival Smetanova Litomyšl

- poskytnutí prostor jeviště a hlediště festivalu pro slavnostní ukončení školního roku

Pedagogicko-psychologická poradna Ústí nad Orlicí

- diagnostika mimořádného nadání a speciálních vzdělávacích potřeb žáků

Policie ČR

- besedy se žáky 1. – 9. ročníku (prevence sociálně patologických jevů) podle aktuálně vytvářeného plánu

Proboštský úřad církve římskokatolické Litomyšl

- zajištění výuky náboženství jako nepovinného předmětu
- poskytování prostor pro kulturní programy žákům školy (koncerty) a umožnění návštěvy církevních objektů v rámci výuky

Regionální muzeum Litomyšl

- spolupráce v oblasti kulturně – historického dědictví

Státní zámek Litomyšl

- slavnostní zakončení školního roku na II. zámeckém nádvoří

Středisko volného času Litomyšl

- práce v keramické dílně, výrobky z hlíny, vypalování v peci
- soutěže a vyžádané tematické akce

Středisko výchovné péče Alfa Svitavy

- pomoc při řešení případů poruch chování

Poslední předcovidový Dárek ke Dni matek aneb Co se z vysvědčení nedozvíte, který se konal v květnu 2019 ve Smetanově domě v Litomyšli; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká

Zaplňené hlediště Národního festivalu Smetanova Litomyšl při slavnostním zakončení školního roku 2021/22; foto Markéta Pirklová

Ocenění nejlepších žáků; foto Markéta Pirklová

Speciál pro budúci prvňáčky, podzim 2022; foto Markéta Pirklová

Halloweenské dopoledne v prvních třídách, podzim 2022; foto Markéta Pirklová

Devátáci, průvodci nejmladších žáků prvním rokem základní školy, předávají prvňáčkům Slabikáře se svým věnováním, první pololetí školního roku 2022/23; foto Markéta Pirklová

Sovičky a koutmáci – práce s nadanými žáky na prvním stupni,
školní rok 2022/2023; foto Markéta Pirklová

Kuchtíci ve školní družině; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Kroužek jogínek ve školní družině; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Oblíbenými se staly prázdninové turnusy školní družiny; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Adaptační kurz žáků 6. ročníku na Budislavi, září 2022; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Lyžařský kurz žáků 7. ročníku, 2023; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Zážitkový kurz 8. ročníku v Mladočově; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Cyklovýlety s tajným cílem, na fotografiích výlety ze září (nahore) a června 2022;
foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Poznávací zájezd do Osvětimi, červen 2022; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

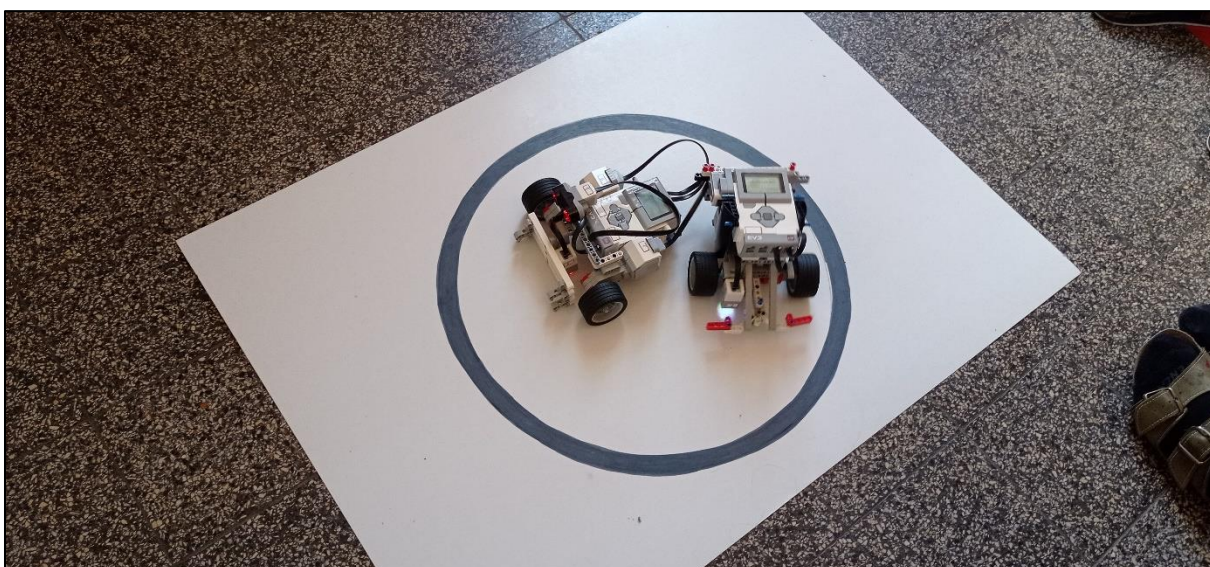
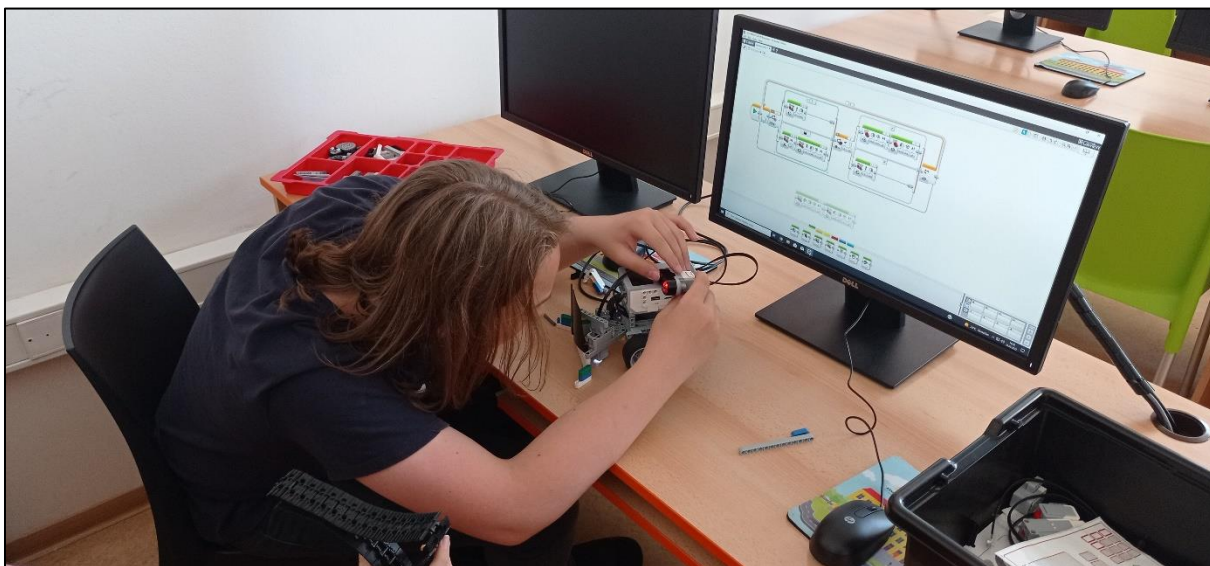
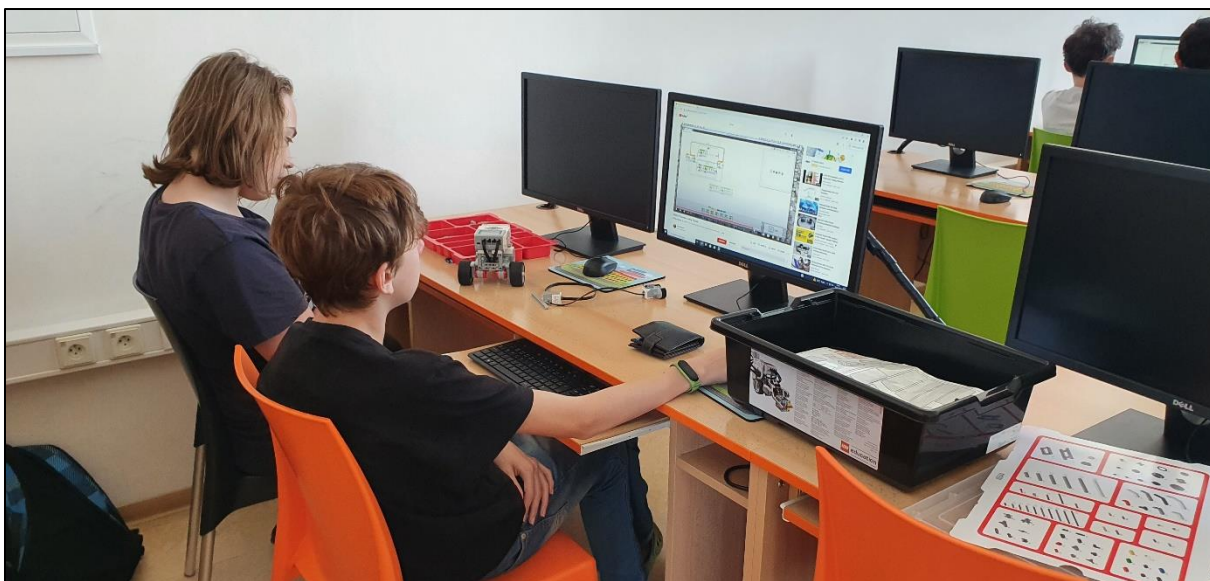
Poznávací zájezd do Vídně, říjen 2022; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Každoročně se žáci zapojují do celoškolského projektového dne – v prosinci 2022 byl zaměřen na multikulturní výchovu; foto Markéta Pirklová

Robotika a programování – jeden z nejoblíbenějších volitelných předmětů na 2. stupni;
foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Vánoční koncert v kostele Povýšení sv. Kříže v prosinci 2022; foto Markéta Pirklová

Panelová diskuze projektu Světová škola zaměřená na problematiku vzdělání, březen 2023;
foto Markéta Pirklová

Poznávací zájezd do Anglie, přelom března a dubna 2023; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Poznávací zájezd žáků 4. – 9. ročníku do sídla Evropského parlamentu ve Štrasburku, květen 2023; foto archiv ZŠ Litomyšl, Zámecká 496

Beseda s europoslancem Tomášem Zdechovským během návštěvy Evropského parlamentu ve Štrasburku, květen 2023; foto Ondřej Vomočil

Závěr

Závěr patří bilancování a výhledu do budoucnosti. Ještě před tím však musí autor uvést dvě události, které školu poslední tři roky významným způsobem ovlivňovaly.

Tou první bylo uzavření škol v době covidové pandemie v roce 2020. Ze dne na den zůstaly třídy prázdné a učitelé začali hledat cesty k online výuce. Prvotní předpoklad, že za dva až tři týdny budou žáci zpět, se nenaplnil. Covidová opatření nás s přestávkami provázela až do jara 2022. Přinesla nejen poznání nových nástrojů výuky, které dnes běžně používáme, ale i nesmírné vyčerpání, občasnou frustraci či náročná jednání s rodiči, kteří covidová opatření odmítali.

Ve čtvrtek 24. února 2022 zaútočilo Rusko na Ukrajinu. Statisíce lidí se daly do pohybu a prchaly před válkou. Desetitisíce jich přišly do České republiky, stovky do Litomyšle. Mnozí z nich měli školou povinné děti, které bylo třeba nejen umístit do zdejších škol, ale poskytnout jim též odpovídající podporu. To platilo i o ZŠ Zámecká, která v prvních týdnech po začátku konfliktu přijala více než dvacet žáků. Pro ně všechny bylo školním poradenským pracovištěm a učitelé připraveno adaptační období, stejně jako výuka českého jazyka coby cizího jazyka. Nejvyšší počet ukrajinských žáků ve škole činil 23, a sice v květnu 2022. O rok později se jich na ZŠ Zámecká vzdělávalo 17.

I takových událostí se tedy budova Základní školy Zámecká stala za svých 150 let svědkem. Mnohokrát za tu dobu změnila podobu interiéru, dočkala se úprav vnějších, stejně jako přístaveb a výrazné proměny okolí. Co se však nezměnilo, je fakt, že zůstala dominantou a skutečnou ozdobou města. Každý den do ní přicházejí žáci, učitelé a další pracovníci, kteří píší její příběh. Kéž o ní mohou budoucí generace psát se stejnou hrdostí, s jakou mohl autor napsat podstatnou část této publikace.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli

Fond kronik:

- Kronika města Litomyšle 1848 – 1914, kr 33
- Kronika města Litomyšle 1973 – 1980, kr 457
- Kronika chlapecké školy litomyšlské, 1811 – 1889, kr 315
- Kronika obecné chlapecké školy v Litomyšli 1889 – 1905, kr 314
- Kronika obecné a měšťanské školy chlapecké v Litomyšli 1905 – 1927, kr 56
- Kronika obecné a měšťanské školy chlapecké v Litomyšli 1928 - 1963, kr 449
- Kronika Újezdni hlavní školy chlapecké v Litomyšli 1941 - 1945, kr 494
- Kronika obecné chlapecké školy v Litomyšli 1940 – 1951, kr 313
- Kronika I. ZDŠ 1963 – 1978, kr 450

Fond: Městská vyšší reálná škola v Litomyšli (1865 – 1887)

Fond: Národní a střední škola chlapecká Litomyšl (1773) 1812 – 1953 (1954)

Sbírka dokumentace, karton č. 94/30. Zpráva Miroslava Škrdly o událostech první deseti dnů po okupaci v roce 1968 (včetně příloh).

Archiv Regionálního muzea v Litomyšli (ARML)

Fond: Gymnázium Litomyšl

Fond: Reálka Litomyšl

Základní škola Litomyšl, Zámecká 496

Pamětní kniha školy 1978 - 2004

Literatura

Boštík, Martin: Příběh sochy Zdeňka Nejedlého v Litomyšli. Cesta k destrukci jednoho kultu. Litomyšl 2022.

Jůzová, Ilona: Vývoj středního a odborného školství v Litomyšli od Bachova absolutismu do počátku 1. světové války. Bakalářská práce. Brno 2012 (dostupné online).

Sochorová, Magdaléna: Litomyšlské období Aloise Jiráska v privátní korespondenci s Marií Podhajskou. Bakalářská práce. České Budějovice 2015 (dostupné online).

Skřivánek, Milan: Litomyšl 1259–2009: Město kultury a vzdělávání. Litomyšl 2009.

Švejcar, Stanislav a žáci ZŠ Litomyšl, Zámecká 496: Příběhy bezpráví – z místa, kde žijeme: Bratříčku, nevzlykej aneb Pražské jaro 1968 pohledem (nejen) Litomyšlanů. ZŠ Litomyšl, Zámecká 496 v roce 2012.

Zdroje fotografií

Zdroje/autoři fotografií jsou uvedeny přímo u jednotlivých snímků.

Použité internetové zdroje jsou uvedeny přímo u textu ve formátu poznámky pod čarou.

Obsah

O autorovi.....	2
Motto	3
Poděkování a věnování.....	4
Úvod	5
Městská reálka	6
Založení reálky	6
Stavba první budovy reálky.....	6
Stavba druhé budovy reálky	7
Výuka na městské reálce	9
Vybrané osobnosti spojené s městskou reálkou	10
Po zrušení reálky	12
Řemeslnická škola.....	12
Muzejní spolek a městské muzeum	12
Chlapecké školy	14
Ze života chlapeckých škol	15
Stavební úpravy před první světovou válkou	19
První světová válka	19
Vznik Československa	21
Doba první republiky	21
Proměna školní budovy a prostranství za školou v době první republiky	25
Těsně před válkou	26
Druhá světová válka	27
Po skončení druhé světové války	30
Komunistický převrat, konec obecných a měšťanských škol	31
Život školy v 50. letech.....	33
Změny československého školství v 50. letech.....	34
Po smrti Stalina a Gottwalda	35
Vzpomínka pamětníka na dobu 50. let.....	36
Opravy školní budovy v 50. letech.....	37
Zasloužilý učitel	41
Doba uvolnění a naděje 60. let	42
Pražské jaro 1968	48
Opravy školní budovy a úpravy jejího okolí v 60. letech	51
Období normalizace	53
Oslava 100 let školní budovy	57
Socha Zdeňka Nejedlého.....	58

Od konce 70. let k pádu komunismu.....	61
Sametová revoluce 1989	65
Změny 90. let.....	65
Na prahu 21. století	67
Generální rekonstrukce školy.....	67
Pokračující opravy.....	72
Proměna školy v 21. století	78
ZŠ Litomyšl, Zámecká 496 dnes.....	79
Závěr.....	105
Seznam použitých pramenů a literatury	106